

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
«ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»
СЕРІЯ «ЕКОНОМІКА»**

Серію засновано 08.09.1999 р.

№ 8(36)

Науковий журнал
(щоквартальник)

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2018

Науковий журнал «Наукові записки Національного університету «Острозька академія» серія «Економіка»»

Заснований 08.09.1999 року Національним університетом «Острозька академія».
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21245-11045Р від 12 березня 2015 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з економіки
на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 515 від 16 травня 2016 р.

Журнал зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань
(ISSN International Centre, Paris, France): ISSN 2311-5149 (друкований).

Журнал включено до міжнародних наукометричних баз і каталогів наукових видань:

INDEX COPERNICUS, <http://jml.indexcopernicus.com> (ICV 2016 = 63.07);

EBSCO Publishing, Inc., США, сайт: www.ebscohost.com;

Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), Російська наукова електронна бібліотека, сайт: [www: https://elibrary.ru/title_about.asp?id=53164](http://www.elibrary.ru/title_about.asp?id=53164);

Google Академія, <https://scholar.google.com.ua> (h-індекс 9);

Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського, Україна, сайт: <http://nbuv.gov.ua>.

Бібліометрика української науки, сайт: http://nbuviap.gov.ua/bpnu/index.php?page_sites=journals.

*Друкується за ухвалою вченої ради Національного університету «Острозька академія»
Протокол № 11 від 29 березня 2018 року.*

Засновник журналу: Національний університет «Острозька академія»;

Видавець: видавництво Національного університету «Острозька академія».

Редакційна рада:

Козак Л. В. (д. е. н., доц., головний редактор);
Дем'янчук О. І. (к. е. н., доц., заступник головного редактора);

Шулик Ю. В. (адміністратор);

Аверкіна М. Ф. (д. е. н., проф., Острог, Україна);

Бранч Джон (д. е. н., Анн Арбор, Мічиган, США);

Власюк А. П. (д. тех. н., проф., Острог, Україна);

Дзеканський Павел (д. ф. б., Островець Швентокшиський, Польща);

Шебеко К. К. (д. е. н., проф., Пінськ, Білорусь).

Редакційна колегія:

Вітлінський В. В. (д. е. н., проф., Київ, Україна);

Гарі Кук (д. е. н., проф., Ліверпуль, Великобританія);

Карлін М. І. (д. е. н., проф., Луцьк, Україна);

Кнейслер О. В. (д. е. н., доц., Тернопіль, Україна);

Кондратенко Н. О. (д. е. н., проф., Харків, Україна);

Кривицька О. Р. (к. е. н., доц., Острог, Україна);

Левицька С. О. (д. е. н., проф., Рівне, Україна);

Мамонтова Н. А. (д. е. н., проф., Острог, Україна);

Матвійчук А. В. (д. е. н., проф., Київ, Україна);

Нелеп В. М. (д. е. н., проф., Острог, Україна);

Новоселецький О. М. (к. е. н., доц., Острог, Україна);

Олак Антоні (хабілітований доктор економіки, професор факультет управління Люблінської політехніки, Люблін, Польща);

Онишко С. В. (д. е. н., проф., Ірпін, Україна);

Пауло Реіс Мурао (доктор економіки факультет економіки університету Мінью, Брага, Португалія);

Ткаченко Н. В. (д. е. н., проф., Черкаси, Україна);

Топішко І. І. (к. е. н., доц., Острог, Україна);

Яворська Т. В. (д. е. н., проф., Львів, Україна);

Харчук Ю. Ю. (к. е. н., ст. викл., Острог, Україна).

Editorial council:

Kozak L. V. (PhD, docent, editor-in-chief);

Demianchuk O. I. (PhD, docent, deputy editor-in-chief);

Shulyk Y. V. (PhD, administrator-in-chief).

Averkina M. F. (PhD, prof. (Ostroh, Ukraine);

John Branch (PhD, Ann Arbor, Michigan, USA);

Vlasyuk A. P. (PhD, prof. (Ostroh, Ukraine);

Pawel Dziekański (PhD, Ostrowiec Świętokrzyski, Poland);

Shebeko K. K. (PhD, prof., Pinsk, Belarus).

Editorial board:

Vitlinskyi V. V. (PhD, prof., Kyiv, Ukraine);

Gary Cook (PhD, prof., Liverpool, United Kingdom);

Karlin M. I. (PhD, prof., Lutsk, Ukraine);

Kneisler O. V. (PhD, docent, Ternopil, Ukraine);

Kondratenko N. O. (PhD, prof., Rivne, Kharkiv, Ukraine);

Kryvytska O. R. (PhD, docent, Ostroh, Ukraine);

Levytska S. O. (PhD, prof., Rivne, Ukraine);

Mamontova N. A. (PhD, prof., Ostroh, Ukraine);

Matviichuk A. V. (PhD, prof., Kyiv, Ukraine);

Nelep V. M. (PhD, prof., Ostroh, Ukraine);

Novoseletskyi O. M. (PhD, docent, Ostroh, Ukraine);

Olak Anthony (PhD, prof., Lublin, Poland);

Onyshko S. V. (PhD, prof., Irpin, Ukraine);

Paulo Jorge Reis Mourao (PhD, Braga, Portugal);

Tkachenko N. V. (PhD, prof., Cherkasy, Ukraine);

Topishko I. I. (PhD, docent, Ostroh, Ukraine);

Yavorska T. V. (PhD, prof., Lviv, Ukraine);

Kharchuk Yu. Yu. (PhD (Ostroh, Ukraine).

Адреса редакції: Національний університет «Острозька академія»,

Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2. **Тел.** (+38067) 771 28 70, **e-mail:** 35800@ukr.net.

Головний редактор Л. В. Козак

Відповідальний за випуск О. І. Дем'янчук

Адміністратор Ю. В. Шулик

Технічний редактор Р. В. Свинарчук

Комп'ютерна верстка Н. О. Крушинської

Художнє оформлення обкладинки К. О. Олексійчук

Коректор Ю. Г. Шабатіна

Лицензія Creative Commons «Attribution-NonCommercial»
(«Із зазначенням авторства – Некомерційна») 4.0 Всесвітня (CC-BY 4.0).
Creative Commons License «Attribution-NonCommercial» 4.0 International (CC-BY 4.0).

**ЕКОНОМІКА
ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ
ГОСПОДАРСТВОМ**

Отримано: 11 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 19 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 24 лютого 2018 р.

e-mail: avandreichenko@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-4-8

Андрейченко А. В. Основні напрями інноваційного розвитку безвідходного агропромислового виробництва. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 4–8.

УДК: 338.43:504

JEL-класифікація: Q53

Андрейченко Андрій Вадимович,кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та управління
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова**ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ БЕЗВІДХОДНОГО
АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА**

У статті досліджено основні напрями інноваційного розвитку безвідходного агропромислового виробництва. Встановлено, що безвідходне агропромислове виробництво є процесом створення якісно нових інноваційних товарів. Розглянуто організаційні, економічні, законодавчі, соціально-психологічні, науково-технічні заходи, які необхідно застосувати для успішної реалізації інноваційної політики у сфері безвідходного агропромислового виробництва.

Ключові слова: АПК, безвідходне агропромислове виробництво, інновації, інноваційний розвиток.

Андрейченко Андрей Вадимович,кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и управления,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ БЕЗОТХОДНОГО
АГРОПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА**

В статье исследованы основные направления инновационного развития безотходного агропромышленного производства. Установлено, что безотходное агропромышленное производство является процессом создания качественно новых инновационных продуктов. Рассмотрены организационные, экономические, законодательные, социально-психологические, научно-технические меры, которые необходимо принять для успешной реализации инновационной политики в сфере безотходного агропромышленного производства.

Ключевые слова: АПК, безотходное агропромышленное производство, инновации, инновационное развитие.

Andrii Andreichenko,PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Economics and Management,
Odessa I. I. Mechnikov National University**MAIN DIRECTIONS FOR THE INNOVATIVE DEVELOPMENT
OF NON-WASTE AGRO-INDUSTRIAL PRODUCTION**

The article deals with the main directions for the innovative development of non-waste agricultural production. It is established that non-waste agricultural production is a process of qualitatively new innovative products creation. The organizational, economic, legislative, socio-psychological, scientific and technical measures, which should be used for successful implementation of innovation policy in the field of non-waste agricultural production are considered.

Key words: agro-industrial complex, non-waste agricultural production, innovations, innovative development.

Постановка проблеми. За даними Всесвітньої сільськогосподарської та продовольчої організації ООН, продовольче забезпечення населення світу у XXI столітті буде здійснюватися на базі інноваційних ресурсів і агротехнологій переважно в п'яти пріоритетних напрямках, одним із яких визнано істотне підвищення інвестицій у сільськогосподарську науку й інноваційний розвиток сільського господарства [1].

Перед Україною відкриваються широкі перспективи у зв'язку зі світовою продовольчою кризою, зростанням попиту на біопальне, відсутністю можливості розширювати посівні площі й нарощувати продуктивність сільського господарства основних аграрних країн [2, с. 70]. Актуальність інноваційної моделі розвитку АПК України зумовлюється як зростанням попиту на сільськогосподарську продукцію – основу продовольчої безпеки, розвитком ринку біопалива, так і стрімким впливом науки та нових технологій, що відбувся протягом останніх 20–30 років. Нові технології докорінно і швидко спонукали до піднесення рівня розвитку провідних вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Тому зволікання із впровадженням інновацій у виробництво є неприпустимим, оскільки спричинює гальмування його розвитку й економічну деградацію [3, с. 170].

Кінцевими цілями інноваційної політики щодо впровадження безвідходного агропромислового виробництва в Україні є створення умов для успішного розвитку інноваційної діяльності, прискорення науково-технічного розвитку, постійного організаційно-технологічного оновлення безвідходного виробництва в АПК. Для цього слід застосувати низку заходів реалізації інноваційної політики у сфері безвідходного агропромислового виробництва, дослідженню яких і присвячена представлена праця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інноваційного розвитку агропромислового виробництва ставала предметом вивчення таких науковців як Я. Білоусько, В. Готра, О. Дацій, О. Доброзорова, В. Іванишин, В. Ільчук, П. Саблук, В. Трегобчук, М. Однорог, Т. Шпомер та ін. Однак наявні розвідки достатньо не висвітлюють специфіку інноваційного забезпечення безвідходного агропромислового виробництва в Україні.

Мета дослідження полягає в розкритті організаційних, економічних, законодавчих, соціально-психологічних, науково-технічних заходів реалізації інноваційної політики у сфері безвідходного агропромислового виробництва.

Виклад основного матеріалу. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності України спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг і збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних і світових науково-технічних досягнень. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 2011 р. [4], що визначає правові, економічні й організаційні засади формування цілісної системи пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та їх реалізації в Україні, до стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності на 2011–2021 рр. відносить серед іншого впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії; технологічне оновлення та розвиток АПК; широке застосування технологій більш чистого виробництва й охорони навколишнього природного середовища.

Кінцевими цілями інноваційної політики щодо впровадження безвідходного агропромислового виробництва в Україні є створення умов для успішного розвитку інноваційної діяльності, прискорення науково-технічного розвитку, постійного організаційно-технологічного оновлення безвідходного виробництва в АПК. Для цього застосовують організаційні, економічні, законодавчі, соціально-психологічні, науково-технічні заходи реалізації інноваційної політики у сфері безвідходного агропромислового виробництва.

До *організаційних* заходів належать: розвиток інфраструктури з різними інноваційними формуваннями; інтеграція наукових організацій із підприємствами сфери АПК; створення регіональних і міжрегіональних інноваційно-технологічних центрів; сприяння взаємодії центру і регіонів у процесі розробки і реалізації інноваційної політики у сфері безвідходного агропромислового виробництва; розвиток інформаційно-консультаційних служб АПК; спрощення організаційних процедур інвестування інновацій у сфері безвідходного виробництва в АПК.

До *економічних* заходів належать: створення сприятливих економічних умов для реалізації інноваційних програм і проєктів щодо впровадження безвідходного агропромислового виробництва; державне фінансування інноваційної діяльності у сфері безвідходного агропромислового виробництва; стимулювання вітчизняних і закордонних інвесторів, що вкладають кошти в безвідходне агропромислове виробництво з метою отримання постійних інвестицій; спрощення залучення інвестиційних коштів через інформованість інвестора про інноваційні розробки у сфері безвідходного виробництва в АПК.

До *законодавчих* заходів належать: розробка і прийняття законів, інших нормативних актів, зокрема довгострокової стратегії інноваційного розвитку безвідходного виробництва в АПК, задля закріплення напрямів і заходів інноваційного забезпечення безвідходного агропромислового виробництва, створення в країні сприятливого інвестиційного й інноваційного клімату.

До *соціально-психологічних* заходів належать: забезпечення усвідомленості всіма суб'єктами господарювання в АПК ролі інновацій у розвитку безвідходного агропромислового виробництва; стимулювання працівників наукових і науково-дослідних установ (наукові установи НААН, міністерств і відомств агропромислового сектору; науково-дослідні частини ВНЗ, проєктно-технологічні інститути міністерств і відомств) до розробки інновацій у сфері безвідходного агропромислового виробництва; стимулювання державних і приватних суб'єктів господарювання до впровадження безвідходного агропромислового виробництва; стимулювання до впровадження у практику господарювання АПК безвідходних технологій шляхом підвищення зайнятості населення, створення нових робочих місць, задоволення потреб населення у високоякісній продукції, підвищенні рівня життя.

До *науково-технічних* заходів належать: пошук та оцінювання доцільності застосування вітчизняних та зарубіжних безвідходних технологій в АПК; підвищення ефективності використання потужностей підприємств для впровадження безвідходного агропромислового виробництва.

Наголосимо, що наука та наукомісткі безвідходні технології є основою розвитку ефективної господарської діяльності у сфері АПК. Науці як генератору науково-технічного розвитку агропромислової

промисловості, що забезпечує його постійне техніко-технологічне та соціально-економічне оновлення, належить ключова роль у реалізації інноваційної політики в напрямі модернізації АПК. Наукове забезпечення є найголовнішою умовою реалізації завдань, що відповідають концепції безперервності інноваційного циклу «фундаментальні дослідження – пошукові науково-дослідні роботи – науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи – виробництво – ринкова реалізація» [5, с. 54]. Тому так важливо інтенсифікувати дослідження й інноваційні розробки щодо створення нових безвідходних технологій агропромислового виробництва.

Агропромислове виробництво, зокрема й безвідходне, будучи єдиним системоутворювальним «організмом», що має складну структуру технологічного обороту й залежить від багатьох факторів (природних, біологічних, матеріально-технічних трудових, земельних тощо), особливо потребує адекватного стабільно функціонуючого організаційно управлінського механізму фінансової підтримки [6, с. 173].

О. І. Дацій виділяє такі заходи, необхідні для фінансового забезпечення інноваційного розвитку агропромислового комплексу, що є справедливим і для сфери безвідходного агропромислового виробництва: сконцентрувати капітал на пріоритетних напрямках розвитку, зокрема освіти, науці, прогресивних технологіях, підприємницькій активності на ринку наукомісткої продукції;

– забезпечити організацію конкурентоспроможного виробництва аграрно-продовольчої продукції, що можливо завдяки концентрації інвестицій у пріоритетних сферах, зокрема здійсненню інвестицій у розвиток людського капіталу, що є основою вироблення і впровадження нових знань організаційного, технологічного, економічного, екологічного спрямування;

– переорієнтувати інвестиції в розвиток галузей сільського господарства з порівняно високою інтенсивністю виробництва (льонівиробництво, хмелярство, цукробурякове виробництво, скотарство, вівчарство), що нині потребують якнайшвидшого відродження на новій техніко-технологічній основі, забезпечують створення додаткових робочих місць на селі та виробництво імпортозамінних товарів;

– використовувати технології глибокої переробки сільськогосподарської продукції та виготовлення нових продуктів;

– інвестувати в розвиток сільськогосподарського машинобудування для виробництва мобільних технічних засобів і обладнання, зокрема для «малого» поля, невеликих молочних ферм із міні-цехами для переробки молока і виготовлення широкого асортименту якісної молочної продукції, що також дозволить створити робочі місця на селі, збільшити обсяг валової продукції та надходжень до бюджету;

– впроваджувати інвестиційно-інноваційні проекти будівництва потужностей для приймання та зберігання сільськогосподарської продукції, зокрема, із залученням іноземних кредитів для придбання обладнання й об'єктів інфраструктури;

– впроваджувати інвестиційно-інноваційні проекти будівництва промислових об'єктів із переробки енергетичних продуктів і виробництва біопального, що сприятиме випуску альтернативних видів екологічно чистого пального й зменшенню залежності країни від імпорту енергоносіїв, утилізації надлишків виробленої сільськогосподарської продукції та проміжної продукції промислового виробництва, створенню нових робочих місць, збільшенню доходів сільського населення та надходжень до бюджету [2, с. 70–71].

Зауважимо, що одним із найважливіших механізмів функціонування безвідходного агропромислового виробництва в розвинених країнах Заходу є венчурне (ризикове) фінансування. Інтерес до венчурного фінансування зростає через три основні причини. По-перше, в ряді випадків інвестори отримали реальний дохід, що багаторазово перевершував потенційну прибутковість традиційних кредитно-фінансових операцій. По-друге, специфіка об'єктів фінансування високоризикових проектів дала поштовх розвитку особливих методів управління, що сприяють мінімізації інвестиційних ризиків. По-третє (і це, напевно, найголовніше з макроекономічного погляду), венчурний механізм дав можливість фінансування нових інноваційних ідей і розробок на початкових (доринкових) етапах їх реалізації [7, с. 74].

Венчур, як джерело фінансування, має ряд принципових відмінностей від інших механізмів інвестування. По-перше, необхідні інвестиції можуть надавати без гарантованого забезпечення матеріальними чи нематеріальними активами. По-друге, венчурна схема фінансування передбачає активну участь інвестора в управлінні проектом на всіх етапах його реалізації, починаючи з вибору напрямів інвестування, закінчуючи забезпеченням ліквідності акцій створеної компанії. На певному етапі інвестор може продати свою частку акцій та отримати прибуток від розміщення коштів. Водночас, якщо проект не буде фінансово успішним, інвестор може претендувати тільки на частину активів компанії, пропорційно його частці в статутному капіталі. Застосування венчурного капіталу дає інвестору істотно більшу можливість отримати прибуток, ніж у разі розміщення фінансових ресурсів на банківських депозитах чи вкладанні їх у державні цінні папери. Венчурний капітал можуть надавати як великі венчурні фонди, так і приватні інвестори [8, с. 164].

Фонди венчурного капіталу об'єднують ресурси низки інвесторів: корпорацій, приватних осіб, добровільних фондів, державних і приватних пенсійних фондів, самих венчурних капіталістів. Залучені кошти можуть принести високі прибутки протягом 5–7 років.

У контексті розгляду фінансових факторів формування інвестиційної політики у сфері безвідходного виробництва в АПК, окрему увагу слід зупинити на стані інвестиційного клімату в Україні, що є одним із основних чинників, що впливають на обсяг надходження інвестицій у сферу безвідходного агропромислового виробництва.

Інвестиційна діяльність не можлива без створення ефективних стимулів, які б сприяли залученню матеріальних і фінансових ресурсів, відзначає П. Т. Саблук [9, с. 188]. В. Ільчук, Т. Шпомер влучно відзначають, що аграрна сфера може сподіватися на значні обсяги іноземних інвестицій у разі виваженої інвестиційної політики держави та створення сприятливих умов для інвестування. Аналіз стану та динаміки розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності в АПК України показав тенденцію до її згортання, що свідчить про непривабливість інвестиційного клімату в аграрній сфері, нерозвиненість інфраструктури аграрного ринку, брак інституційної підтримки та недосконалість інноваційно-інвестиційної політики держави. Вихід аграрної сфери України з кризового стану можливий за умов пошуку та залучення нетрадиційних джерел інвестування інновацій, упровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності в галузі сільського господарства, запровадження всебічної державної підтримки аграрних підприємств, створення сприятливих умов для розвитку аграрного бізнесу [10, с. 114–115].

О. Г. Шпикуляк підкреслює, що важливим аспектом інвестиційної привабливості аграрного сектора економіки України є інноваційна діяльність як фактор забезпечення економічного розвитку. Інноваційний процес в агропромисловому виробництві можна охарактеризувати двома основними рисами: його базовою основою є нова наукова ідея – джерело нововведення, що в ході інноваційного процесу розробляється більш детально, проходить технічну апробацію та впроваджується у виробництво; головним критерієм успіху інноваційного процесу є суспільна необхідність і значущість його результатів. Необхідно підкреслити, що в умовах ринку недостатньо запропонувати інновацію – вона ще має бути успішно реалізована на ньому.

Залученню іноземних інвестицій для розвитку безвідходного агропромислового виробництва в Україні повинні сприяти такі заходи: мобілізація коштів усіх джерел інвестиційних ресурсів, їхнє ефективне використання; інтеграція України в європейські й світові природоохоронні процеси; формування відповідних умов та ефективної системи залучення іноземних інвестицій як в економіку України загалом, так і охорону довкілля й використання природних ресурсів; активізація інвестиційної діяльності та формування привабливого інвестиційного іміджу України [12, с. 247].

Слід погодитися з тим, що інноваційна діяльність не повинна бути поодиноким актом упровадження будь-якого нововведення, а стратегічно орієнтованою системою заходів із розробки, впровадження, освоєння, виробництва, комерціалізації й аналізу ефективності інновацій. Інноваційна діяльність будь-якого суб'єкту господарювання має спиратися на результати маркетингових досліджень і охоплювати науково-технічні розробки, інженерну підготовку виробництва, організаційні та фінансові фактори формування інвестиційної політики тощо [5, с. 52].

Від рівня інноваційно-інвестиційного розвитку безвідходного агропромислового виробництва залежить загалом не тільки конкурентоспроможність суб'єктів господарювання України, місце держави в міжнародній науково-технічній співпраці, а й рівень національної безпеки України. Так, у Законі України «Про основи національної безпеки України» від 2003 р. [13] однією із загроз національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері визначено зниження інвестиційної й інноваційної активності, науково-технічного й технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку.

В умовах прискорення глобалізаційних та інтеграційних процесів забезпечити стабільний і сталий розвиток національного АПК можна лише за умови, що цей розвиток здійснюватиметься на основі інноваційно-інвестиційної моделі. Органічне поєднання інноваційної й інвестиційної політики, вкладання все більших коштів у сучасні інноваційні технології і виробництво інноваційних продуктів слід розглядати як найважливішу передумову ефективного функціонування вітчизняного сільського господарства й інших галузей АПК у відкритому конкурентному середовищі [14, с. 104].

Висновки. Отже, безвідходне агропромислове виробництво є процесом створення якісно нових інноваційних товарів. Ефективний і сталий розвиток суб'єктів безвідходного агропромислового виробництва можна досягнути завдяки масштабному використанню інновацій, що забезпечують стратегічні конкурентні переваги на ринку. Інновації є одним із найважливіших чинників розвитку економіки в глобальному масштабі. Соціально-економічний розвиток держави, її конкурентоспроможність на світових ринках забезпечуються, насамперед, наявністю розвиненої національної інноваційної системи.

Інноваційний шлях розвитку безвідходного агропромислового виробництва в Україні вимагає підвищення відповідальності держави за вибір і реалізацію стратегії інноваційно-інвестиційного забезпечення безвідходного виробництва в АПК; матеріально-технічне переозброєння наявного агропромислового виробництва; ефективність інтеграційних процесів у вітчизняних та міжнародних мережах у сфері безвідходного агропромислового виробництва; підвищення інноваційної активності суб'єктів господарювання

всіх рівнів, учених і працівників науково-дослідних установ; концентрацію спільних зусиль держави, бізнесу та науки у створенні, а також освоєнні принципово нових, конкурентоспроможних технологій і продуктів безвідходного агропромислового виробництва.

Багатогранна проблематика інноваційного забезпечення безвідходного агропромислового виробництва потребує подальшого детального розгляду основних напрямів державної інноваційно-інвестиційної політики щодо впровадження безвідходного агропромислового виробництва в Україні.

Література:

1. Офіційний сайт ФАО. URL: <http://www.fao.org/home/tu/> (дата звернення: 12.02.2018).
2. Дадій О.І. Фінансове забезпечення інновацій в агропромисловому комплексі України. *Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку*. 2011. №1. С. 65–76.
3. Яценко О.В. Особливості управління потенціалом конкурентоспроможності та сталого розвитку сільських регіонів України. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки*. 2012. Вип. 31(1). С. 168–176.
4. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 05.12.2012 № 3715-17 // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> (дата звернення: 15.02.2018).
5. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку в умовах економічної глобалізації : кол. монографія за ред. д.е.н., проф. Дейнеко Л.В. Київ, 2004. 121 с.
6. Готра В.В. Формування державних пріоритетів інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку АПК України в умовах євроінтеграції : дис... д-ра екон. наук. Київ, 2015. 395 с.
7. Дагаев А. Венчурний бізнес: управление в условиях кризиса. *Проблемы теории и практики управления : Международный журнал*. 2003. № 3. С. 74–80.
8. Однорог М.А. Інвестиційне забезпечення сільськогосподарських підприємств: дис...канд. екон. наук. Київ, 2013. 213 с.
9. Саблук П.Т. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє. Науково-популярні нариси у трьох томах. Т. III. Формування наукової ринкової школи економістів-аграрників. Київ, 2001. 486 с.
10. Ільчук В., Шпомер Т. Інноваційно-інвестиційна діяльність АПК : сучасний стан і проблеми розвитку // *Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/areis_2017_3_1_11 (дата звернення: 14.02.2018).
11. Шпикуляк О.Г. Етапність інноваційного процесу та оцінка ефективності інноваційної діяльності. *Економіка АПК*. 2011. № 12. С. 109–116.
12. Левандівський О.Т. Особливості інвестиційного забезпечення АПК. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2012. Вип. 8 (2). С. 242–248.
13. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15/card2#Card> (дата звернення: 15.02.2018).
14. Трегобчук В.М. Актуальні проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку національного агропромислового комплексу. *Наука та інновації*. 2006. Т. 2. № 5. С. 94–104.

Отримано: 12 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 19 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 03 березня 2018 р.

e-mail: zakharchenkovn@i.ua

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-9-13

Захарченко В. І. Реформа з детінізації української економіки як комплекс різнопланових заходів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 9–13.

УДК 342.95:343.37(477)

JEL-класифікація: O 17

Захарченко Володимир Іванович,

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів Черкаського державного технологічного університету

**РЕФОРМА З ДЕТИНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ
ЯК КОМПЛЕКС РІЗНОПЛАНОВИХ ЗАХОДІВ**

У статті обґрунтовано необхідність визнання і проведення реформи з детінізації економіки як пріоритетної. Визначено види тіншової економіки (офіційна, неофіційна, кримінальна) та основні причини її поширення. Окреслено рівень тінзації української економіки та намічено комплекс заходів щодо її детінізації. До нього додано як спеціальні заходи (з детінізації в основному кримінальної економіки), так і суміжні (інших реформ – управління державною власністю, антикорупційної, регуляторної, грошово-кредитної, податкової, митної служби, трудових відносин) – із детінізації здебільшого офіційної та неофіційної тіншової економіки. Зроблено висновок, що реалізація цих заходів сприятиме оздоровленню української економіки та підвищенню рівня економічної безпеки країни.

Ключові слова: тіншова економіка (офіційна, неофіційна, кримінальна), рівень тінзації економіки, реформа з детінізації економіки, спеціальні заходи, суміжні заходи (інших реформ).

Захарченко Владимир Иванович,

доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов Черкасского государственного технологического университета

**РЕФОРМА ПО ДЕТИНИЗАЦИИ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ
КАК КОМПЛЕКС РАЗНОПЛАНОВЫХ МЕРОПРИЯТИЙ**

В статье обосновано необходимость признания и проведения реформы по детенизации экономики как приоритетной. Определены виды теневой экономики (официальная, неофициальная, уголовная) и основные причины ее распространения. Определены уровень тенизации украинской экономики и намечен комплекс мер по ее детенизации. В него включены как специальные мероприятия (по детенизации в основном криминальной экономики), так и смежные (других реформ – управления государственной собственностью, антикоррупционной, регуляторной, денежно-кредитной, налоговой, таможенной службы, трудовых отношений) – по детенизации в основном официальной и неофициальной теневой экономики. Сделан вывод, что реализация этих мер будет способствовать оздоровлению украинской экономики и повышению уровня экономической безопасности страны.

Ключевые слова: теневая экономика (официальная, неофициальная, уголовная), уровень тенизации экономики, реформа по детенизации экономики, специальные мероприятия, смежные мероприятия (других реформ).

Vladimir Zakharchenko,

Doctor of Economics, Professor, Professor at the Department of Finance, Cherkasy State Technological University

**UKRAINIAN ECONOMY DE-SHADOWING REFORM
AS A COMPLEX OF DIFFICULT MEASURES**

The article substantiates the necessity of recognizing and carrying out the economy de-shadowing reform as a priority. The types of shadow economy (official, informal, criminal) and the main reasons for its spreading are determined. The level of the Ukrainian economy shadowing is outlined and a set of measures for its de-shadowing is planned. It includes both special measures (in terms of de-shadowing of mainly criminal economy) and adjacent ones (other reforms – state property management, anticorruption, regulatory, monetary, tax, customs, labor relations) – concerning the de-shadowing of mostly official and informal shadow economy. It is concluded that the implementation of these measures will help to improve the Ukrainian economy and increase state's economic security level.

Key words: shadow economy (official, informal, criminal), the level of shadow economy, economic de-shadowing reform, special measures, adjacent measures (other reforms).

Постановка проблеми. Становлення ринкової економіки в Україні супроводжувалося посиленням тіншової діяльності. У результаті частка тіншового сектору в національній економіці значно перевищила «природний» рівень. Це значно ускладнило прогнозування соціально-економічного розвитку країни, не дозволяє органам державної влади приймати ефективні рішення, не сприяє наповненню державного бюджету і Пенсійного фонду. Зрештою, це посилює кризові процеси в економіці, «збурює» економічну, а

через неї – й політичну нестабільність, створює загрози економічній та й загалом національній безпеці. Тому детінізація української економіки має не тільки загальнонаукове, а й практичне значення, оскільки сприяє нормалізації процесу суспільного відтворення, вирішенню нагальних соціально-економічних проблем. Через це дуже важливо, щоб детінізація української економіки набула статусу офіційної пріоритетної реформи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні десятиліття вивченням причин тінізації економіки, видів тіньової діяльності, тіньових схем і шляхів детінізації економіки займалися чимало зарубіжних і вітчизняних учених. Із-поміж зарубіжних учених значний внесок у дослідження різних аспектів тіньової економіки, зокрема шляхів її «відбілювання», зробили П. Гутманн, Б. Даллаго, А. Ділнот, Д. Енсте, Д. Кассель, Т. Корягіна, Ю. Латов, Д. Макаров, П. Сміт, Е. де Сото, В. Танзі, Дж. Томас, Е. Фейг, К. Харг, Ф. Шнайдер та ін., з українських – З. Варналій, В. Васенко, І. Мазур, В. Мандибур, В. Предборський, І. Приварников, К. Степанюк, Т. Тишук, О. Турчинов, Ю. Харазішвілі та ін. У їхніх працях обґрунтовано різні заходи з детінізації економіки, однак їх не розглядають в аспекті комплексу заходів спеціальної реформи.

Мета дослідження полягає у виокремленні й обґрунтуванні комплексу заходів реформи з детінізації української економіки – як спеціальних, так і суміжних (що реалізуються в межах інших реформ). Це особливо важливо в аспекті визнання реформи з детінізації економіки як офіційної, так і пріоритетної.

Виклад основного матеріалу. Більшість економістів виділяє (з деякими варіаціями) три види тіньової економіки:

– «біла» (офіційна) тіньова економіка, що виявляється в дозволеній, але формально незареєстрованій, а значить не залученій до офіційної статистичної звітності економічній діяльності; це може бути, наприклад, несанкціонована торгівля;

– «сіра» (неофіційна) тіньова економіка – економічна діяльність, яка дозволена законом, але не реєструється (переважно це дрібний бізнес), частково або повністю не фіксується у статистичній звітності (наприклад, тіньова зайнятість), що дозволяє її суб'єктам уникати витрат, пов'язаних із одержанням ліцензій, сплати податків тощо;

– «чорна» (кримінальна) тіньова економіка – заборонена законом економічна діяльність, наприклад, виробництво і збут психотропних і наркотичних товарів.

Уважають, що тінізація економіки породжується, по-перше, недоліками в системі державного управління, по-друге, вадами її інституційного забезпечення; по-третє, «ерозією» духовно-моральних цінностей чиновників і бізнесменів. Перуанський економіст Е. де Сото головним чинником тінізації економіки вважає бюрократизм [1]. Багато інших економістів на перший план ставлять високе податкове навантаження, хоча його зменшення не гарантує скорочення «тіні». Так, у Греції податкове навантаження складає 47%, у Франції воно найбільше в Європі – 65,8%, але рівень тінізації економіки в першій із країн – 25%, а у другій – майже вдвічі менший [2, с. 178].

Для оцінювання рівня тінізації економіки використовують різні методи. Найточнішим вважають МІМІС-метод, розроблений австрійським економістом Ф. Шнайдером. Він дозволяє встановити не тільки рівень, але й чинники тіньової економіки, а тому його взято на озброєння Світовим банком і МВФ.

Середній розмір тіньової економіки України, обчислений за МІМІС-методом, за період 1991–2015 рр. склав 44,8% ВВП, а за 2015 р. – 42,9%. Для порівняння: у Росії аналогічні показники становили 38,4% і 33,7%, Латвії – 22,2% і 16,6% (це найнижчий рівень серед країн колишнього СРСР), Польщі – 25,1% і 16,7% ВВП. Натомість у високорозвинених країнах (США, Нідерланди, Японія, Швейцарія, Сінгапур) цей показник знаходиться в межах природного рівня (від 7% до 15% ВВП) [3].

Отже, для України проблема детінізації економіки є настільки важливою, що цілком логічно на офіційному рівні визначитися з необхідністю проведення відповідної реформи. Хоча ця реформа офіційно не проголошена, але й без цього у країні реалізується низка заходів, які цілком відповідають її головній меті – зниження рівня тінізації економіки до природного рівня.

Особливістю реформи з детінізації економіки є її комплексний характер, оскільки вона поєднує як спеціальні заходи, так і суміжні, які реалізуються чи мають реалізовуватися в межах інших реформ.

До спеціальних заходів реформи з детінізації української економіки, які стосуються здебільшого «чорної» (кримінальної) тіньової економіки, належать такі з них:

– боротьба з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин із урахуванням положень Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20.12.1988 р., а також інших документів, які регулюють міжнародну боротьбу з цих питань, зокрема модельного законодавчого акту ООН «Про відмивання грошей, що отримані від наркотиків» від 01.01.1995 р. В Україні кримінальну відповідальність за розміщення коштів, одержаних від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів встановлює спеціальна норма ст. 306 Кримінального кодексу України;

– боротьба з відмиванням «брудних» грошей відповідно до міжнародних вимог, зокрема Конвенції Ради Європи № 141 «Про відмивання, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності», що була прийнята на Страсбурзькій конференції у 1990 р. Згідно з нею злочинними визнаються дії, які пов'язані не лише із наркобізнесом, а й із іншими видами правопорушень, а саме: відмиванням доходів, одержаних незаконним шляхом; перетворенням або передачею права власності на доходи незаконного походження; приховуванням або маскуванню джерел доходів і їх місцезнаходження. Кабінет Міністрів України і НБУ (згідно з Постановою від 28.08.2001 р. № 1124) рекомендує органам виконавчої влади, банківським та іншим фінансовим установам керуватися у своїй діяльності Сорока рекомендаціями Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) та інших міжнародних організацій;

– активізація боротьби з економічною злочинністю згідно із статтями Кримінального кодексу України, зокрема ст. 209 «Легалізація (відмивання) коштів й іншого майна, одержаних злочинним шляхом»; міжнародне співробітництво в рамках виконання Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р., яка, зокрема, передбачає багатосторонній обмін інформацією про створення організованих груп для легалізації (відмивання) коштів і іншого майна, одержаних свідомо злочинним шляхом – від торгівлі наркотиками, зброєю, від занять гральним і наркобізнесом;

– протидія офшоризації (відпливу вітчизняного капіталу до низькоподаткових країн) на основі постійного моніторингу офшорних зон і схем проведення окремими банками операцій щодо переведення капіталу за межі країни. Однак цьому заважає затримка підписання Україною Багатосторонньої конвенції щодо протидії розмивання оподаткованої бази й виведення прибутку з-під оподаткування (BEPS) від 07.06.2017 р., що грозить їй попаданням у «чорний список» офшорних країн (за класифікацією ОЕСР) і санкціями із серії FATF: за невиконання мінімального пакету вимог конвенції. А взагалі незрозуміло, як в Україні можна досягти успіху в деофшоризації економіки, якщо є обґрунтовані підозри щодо виведення коштів у кіпрські, панамські й інші офшори представниками владної верхівки;

– розбудова ефективної системи повернення з-за кордону коштів та активів, одержаних злочинним шляхом унаслідок операцій із легалізації (відмивання) коштів і фінансування тероризму;

– узгодження повноважень і контрольно-ревізійних функцій (зокрема на законодавчому рівні) і налагодження ефективної роботи Державної фіскальної служби України, Державної служби фінансового моніторингу, Державної аудиторської служби України, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку й управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, правоохоронних органів (Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ, Національного бюро розслідувань, Генеральної Прокуратури) у сфері походження та легалізації тіньових капіталів, подолання рейдерства, виконання судових рішень тощо;

– реформування національної системи бухгалтерської і статистичної звітності відповідно до стандартів розвинених країн із метою визначення реальних обсягів тіньової економіки в розрізі офіційної, неофіційної та кримінальної тіньової діяльності (зокрема на основі кіберзлочинності).

До суміжних заходів реформи з детінізації української економіки належить ще ширше коло заходів, але вони стосуються переважно неофіційної і меншою мірою офіційної та кримінальної тіньової економіки. Так, детінізації економіки мають сприяти заходи щодо покращення законодавчого забезпечення у сфері відносин власності та проведення реформи з управління державною власністю. Зокрема, для встановлення реальних власників активів і доходів від них Верховна Рада України в жовтні 2014 р. прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодонабувачів юридичних осіб і публічних діячів». Цей закон зобов'язує компанії в країні подати відомості до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань про кінцевих бенефіціарних власників. Однак станом на початок 2018 р. в Україні 16743 компанії не розкрили інформацію про своїх кінцевих власників, хоча були зобов'язані оприлюднити їх ще у 2015 р. [4].

Важливим заходом щодо доведення законності набуття майна й одержання доходів чиновниками є впровадження перевірок е-декларацій. На жаль, Національним агентством із питань запобігання корупції система таких перевірок майже повністю провалена. До того ж, агентство 8 грудня 2017 р. внесло роз'яснення, за яким Національне антикорупційне бюро України може розслідувати незаконне збагачення лише після відповідного висновку агентства. Таким чином, у зоні недосяжності опинилися факти незаконного збагачення багатьох топ-чиновників, що вже стало однією з причин у відмові Євросоюзом надання Україні фінансової допомоги в розмірі 600 млн євро. Ми також не бачимо об'єктивних підстав для запровадження т. зв. «нульових декларацій», що передбачають легалізацію незаконно здобутих статків. Тому цілком логічним є те, що відповідний законопроект (№ 7499 від 18.01.2018 р.), поданий у Верховну Раду, був відкликаний.

Детінізації економіки сприятиме низка заходів у межах проведення антикорупційної реформи. Серйозний удар по корупції, тіньових схемах було нанесено запровадженням у лютому 2015 р. електронної

системи публічних закупівель ProZorro (згідно із Законом України «Про публічні закупівлі»). Ця система передбачає вісім типів публічних закупівель вартістю понад 50 тис. грн. До її впровадження збитки, що наносилися державі через корупційні оборудки, становили 10–15% (35–53 млрд грн) видаткової частини держбюджету щорічно [5, с. 2]. Але й нинішня система публічних закупівель не позбавлена «вузьких місць», хоча б тому, що умови конкурсів і тендерної документації часто розробляють під конкретні фірми. Так, викликають запитання факти виграшу компаніями братів Дубневичів мільярдних контрактів для «Укразалізниці». А для державних підприємств взагалі передбачена серйозна «лазівка» – невідпадання під дію Закону «Про публічні закупівлі», а значить проведення таких закупівель поза системою ProZorro.

Детінізації економіки (в контексті кримінального права) сприяє дотримання норм Конвенції ООН проти корупції від 31.10.2003 р., ратифікованої Законом України № 251-V від 18.10.2006 р. Конвенція передбачає запобігання корупції, враховуючи внутрішнє та зовнішнє одержання хабара, привласнення, торгівлю з пов'язаними особами та відмивання коштів. Вона посилює міжнародне співробітництво у сфері розслідування злочинів і надає ефективні юридичні механізми щодо повернення активів, технічної допомоги й обміну інформацією. Стаття 20 Конвенції вимагає від країн-учасниць криміналізації незаконного збагачення, що визначається як значне перевищення активами посадовця його законних доходів, яке він не може пояснити.

Реформа з дерегуляції, що передбачає реальне і радикальне спрощення погоджувальних і дозвільних процедур щодо здійснення підприємницької діяльності, зокрема в інноваційній сфері, одним із ключових пріоритетів має звільнення бізнесу від неадекватної опіки чиновників, хабарництва тощо.

Для детінізації економіки важливим є й те, що в межах проведення грошово-кредитної реформи комерційні банки з 2017 р. стали перевіряти джерела походження коштів фізичних осіб під час купівлі товарів, вартість яких перевищує певну заздалегідь визначену суму, передусім, житла, земельних ділянок, транспортних засобів і предметів розкоші. Значну масу готівки з тіні виводять безготівкові операції. За даними Національного банку України (НБУ), їх кількість у 2017 р. зросла на 30%, а обсяг – на 40%. Детінізації економіки сприятиме й підвищення прозорості в діяльності НБУ, зокрема щодо встановлення облікової ставки, розмірів рефінансування комерційних банків, валютного курсу, гарантування збереження вкладів фізичних і юридичних осіб, визначення статусу криптовалюти тощо.

Важливим інструментом подолання «тіней» в економіці вже в найближче десятиліття стануть інформаційні технології у фінансовій сфері, наприклад, блокчейн. Ця технологія дає можливість створити розподілену систему, що фіксує всі транзакції, які були в ній зроблені, і що не дає можливості ніяким чином її змінити або сфальсифікувати без згоди великої кількості учасників системи. Система не керується з одного місця, в ній немає головних. Таким чином, злодійство, кумівство, відкати, підробки і створення «потьомкінських сіл» (показухи, окомилування) стають непотрібними, тому що система все фіксує і її неможливо обвести [6].

Скороченню рівня тінізації економіки, безумовно, сприяють заходи податкової реформи, зокрема щодо зниження з грудня 2015 р. ставки ЄСВ до 22% і скасуванням ЄСВ, що утримується із заробітної плати працівників (фізичних осіб). Детінізації економіки, на нашу думку, сприятиме й відміна спрощеної системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва та запровадження ефективного адміністрування податків, зокрема ПДВ, із використанням інформаційних систем. Особливо важливе значення має недопущення т. зв. скруток. Із цією метою Законом № 1797-VIII від 21.12.2016 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні» передбачена перевірка руху ПДВ за всіма ланцюжках поставок товарів і послуг. Зокрема, законом передбачено механізм зупинки реєстрації податкової накладної / розрахунку коригування (ПН / РК) у Єдиному реєстрі податкових накладних (за моніторингом відповідності ПН / РК критеріям ступеня ризиків). Хоча в українських реаліях, коли немає захисту податкових баз і належної відповідальності посадових осіб контролюючих органів, ризик необґрунтованої зупинки реєстрації ПН / РК є надто високим.

Реформа митної служби передбачає ряд заходів, що мають на меті скорочення на системній основі правопорушень у сфері зовнішньоекономічної діяльності – через упровадження європейських стандартів технічного оснащення митних постів, окремих контрольно-пропускних пунктів, проведення комплексних оперативно-профілактичних операцій тощо.

Передбачалося, що реформа трудових відносин, яка одним із важливих заходів має підняття мінімального розміру заробітної плати (у грудні 2017 р. – удвічі, а потім ще більше), зменшить частку тіньової зайнятості, однак на практиці цього не відбулося. Тому проблема легалізації зайнятості, посилення відповідальності за ухилення від оформлення трудових відносин, особливо у зв'язку зі значним дефіцитом Пенсійного фонду, залишається винятково важливою. На думку Ю. Харазішвілі, знижувати рівень тіньової зайнятості необхідно на основі законодавчого підвищення частки оплати праці у випуску продукції (до рівня економічно розвинутих країн) [7, с. 42]. Проте це потрібно здійснювати одночасно із викорененням корупції, зниженням податків і перерозподілом соціальної відповідальності між державою та бізнесом.

Висновки. Отже, щоб реформі з детінізації економіки надати додаткових імпульсів, її слід визнати на офіційному рівні та віднести до числа пріоритетних. Далі потрібно визначитися із комплексом відповідних заходів, як спеціальних, так і суміжних, що проводяться чи мають проводитися в межах інших реформ. Комплекс таких заходів (у першому наближенні) визначено вище. Його реалізація сприятиме не лише легалізації капіталу, формуванню конкурентного ринкового середовища, зростанню й підвищенню конкурентоспроможності української економіки, а й демократизації українського суспільства, усуненню реальних загроз економічній, як і загалом національній, безпеці держави.

Література:

1. Сото Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Эрнандо де Сото ; пер. с англ. Б. Пинскер. М. : Catallaxy, 1995. 320 с. URL: https://www.e-reading.club/bookreader.php/53846/De_Soto_-_Inoy_put.html (дата звернення: 09.02.2018).
2. Бойко Г. Ф., Дулеба Н. В., Левицька І. О. Тіньова економіка та її вплив на економічну безпеку країни. *Вісник Національного транспортного університету*. 2014. № 30. Ч. 2 : Серія «Економічні науки». С. 177-182.
3. Medina L., Schneider F. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? IMF Working Papers. 2018. 24 January. URL: <http://www.imf.org/en/publications/wp/issues/2018/01/25/shadow-economies-around-the-world-what-did-we-learn-over-the-last-20-years-45583> (дата звернення: 06.02.2018).
4. В Україні більше 16 тисяч компаній не повідомили про своїх власників / *УНІАН*. 2018. 6 лютого. URL: <https://economics.unian.ua/other/2386231-v-ukrajini-bilshe-16-tisyach-kompaniy-ne-povidomili-pro-svojih-vlasnikiv.html> (дата звернення: 01.02.2018).
5. Бочі А., Поворозник В. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання. Міжнародний центр перспективних досліджень. К., 2014. 7 с. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf (дата звернення: 04.02.2018).
6. Кенигштейн И. Украинскую коррупцию уничтожат технологии. *Facenews*. 2017. 29 декабря. URL: <https://www.facenews.ua/columns/2017/318469/> (дата звернення: 05.02.2018).
7. Харазішвілі Ю. М. Світло і тінь економіки України: резерви зростання та модернізації. *Економіка України*. 2017. № 4. С. 22–45.

Отримано: 10 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 14 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 20 лютого 2018 р.

e-mail: natazachosova@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-14-18

Зачосова Н. В. Напрями стабілізації стану фінансової складової економічної безпеки національної економіки України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острого : Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 14–18.

УДК: 338.24.01

JEL-класифікація: E44, G18, O16

Зачосова Наталія Володимирівна,

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

НАПРЯМИ СТАБІЛІЗАЦІЇ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті визначено напрями стабілізації стану фінансової складової економічної безпеки національної економіки України. Сформовано перелік стратегічних орієнтирів для стабілізації рівня економічної безпеки окремих сегментів фінансової системи, серед яких банківський сектор, страховий сектор, сектор кредитних спілок, інвестиційний сектор, сектор фінансових компаній. Встановлено стратегічні пріоритети в управлінні банківською безпекою та безпекою небанківського фінансового ринку в системі забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Ключові слова: національна економіка, економічна безпека, безпека національної економіки, фінансова безпека держави, фінансові інтереси держави.

Зачёсова Наталия Владимировна,

доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры менеджмента и экономической безопасности,
Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого

НАПРАВЛЕНИЯ СТАБИЛИЗАЦИИ СОСТОЯНИЯ ФИНАНСОВОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

В статье определены направления стабилизации состояния финансовой составляющей экономической безопасности национальной экономики Украины. Сформирован перечень стратегических ориентиров для стабилизации уровня экономической безопасности отдельных сегментов финансовой системы, таких как банковский сектор, страховой сектор, сектор кредитных союзов, инвестиционный сектор, сектор финансовых компаний. Установлены стратегические приоритеты в управлении банковской безопасностью и безопасностью небанковского финансового рынка в системе обеспечения экономической безопасности национальной экономики.

Ключевые слова: национальная экономика, экономическая безопасность, безопасность национальной экономики, финансовая безопасность государства, финансовые интересы государства.

Zachosova Nataliia Volodymyrivna,

Doctor of Economics, associate professor, professor at the Management and Economic Security Department,
Cherkassy National University named after Bogdan Khmelnytsky

DIRECTIONS FOR STABILIZATION OF THE ECONOMIC SECURITY'S FINANCIAL COMPONENT IN UKRAINE'S NATIONAL ECONOMY

The directions for the stabilization of Ukraine's national economy's economic security financial component are determined. A list of strategic benchmarks to stabilize the economic security level of financial system individual segments (such as banking sector, insurance sector, credit unions sector, investment sector, financial companies sector) has been formed. Strategic priorities in the management of banking security and non-bank financial market security in terms of the national economy economic security provision system are established.

Key words: national economy, economic security, national economy security, financial security of the state, financial interests of the state.

Постановка проблеми. Фінансова система становить основу економічної безпеки на національному рівні. Саме від ефективного розвитку фінансового сектору залежить здатність держави залучати інвестиційні активи на зовнішніх і внутрішніх фінансових ринках для забезпечення економічних потреб і задоволення фінансових інтересів країни, народу, бізнес-структур. Водночас макроекономічні показники України свідчать про дестабілізацію фінансової системи та наявність деструктивних процесів на ринках фінансових послуг. Високий рівень інфляції, нестабільність валютного курсу, недовіра до національної грошової одиниці, низькі ставки за депозитами під час дорогого кредитування, дефіцит державного бю-

джерету, великий податковий тягар – усі ці обставини, інтенсифіковані політичною кризою і фінансовою залежністю України від міжнародних фінансових організацій, дають змогу говорити про те, що нині Україна перебуває у стані фінансової безпеки. На макrorівні фінансову безпеку визначають рівнем боргової, бюджетної, банківської, грошово-кредитної, валютної системи, а також станом небанківського фінансового ринку. Остання складова, в умовах ринкової економіки, разом із банківською безпекою, має найбільший вплив на стан економічної безпеки національної економіки, оскільки є джерелом фінансування потреб національного господарства. З огляду на це, актуальними є спроби визначення на науковому рівні напрямів стабілізації стану фінансової складової економічної безпеки національної економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усвідомлення тісного зв'язку між станом фінансової безпеки держави та рівнем економічної безпеки національної економіки України стало приводом для проведення численних наукових досліджень вітчизняними вченими. Так, І. М. Крупка досліджує фінансово-економічну безпеку банківської системи України та перспективи розвитку національної економіки [1], Є. Є. Дмитрієв визначає сучасні міжнародні загрози для національної економічної та фінансової безпеки України [2], Т. М. Верещагіна вивчає грошово-кредитну складову національної економічної безпеки в контексті фінансового розвитку України [3], Р. С. Вовченко систематизує підходи до розкриття сутності фінансової безпеки банківського сектору національної економіки [4], А. І. Бондаренко конкретизує механізми державного забезпечення результативності фінансової безпеки в національній економіці [5], Т. Е. Белялов уточнює фінансово-економічні аспекти національної безпеки України [6]. Однак не зникає потреба у проведенні досліджень, які б дозволяли усвідомити можливості стабілізації стану окремих складових фінансової безпеки України з тим, щоб у підсумку досягти високого рівня захищеності фінансової складової економічної безпеки національної економіки.

Метою дослідження є визначення напрямів стабілізації стану фінансової складової економічної безпеки національної економіки України. Для досягнення поставленої мети **необхідним є виконання ряду завдань**, зокрема доцільно сформулювати перелік стратегічних орієнтирів для стабілізації рівня економічної безпеки окремих сегментів фінансової системи та встановити стратегічні пріоритети в управлінні банківською безпекою та безпекою небанківського фінансового ринку в системі забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Реалізацію фінансових інтересів держави має бути покладено в основу розробки стратегічних імперативів забезпечення економічної безпеки національної економіки та пріоритетів розвитку системи фінансової безпеки держави. Для усвідомлення напрямів державного регулювання подальшого розвитку фінансової системи з максимальним рівнем забезпечення економічної безпеки національної економіки в перспективі, регуляторам вітчизняного фінансового ринку належить встановити стратегічні пріоритети розвитку сегментів його розвитку в довгостроковій функціональній перспективі. Сформуємо перелік стратегічних напрямів стабілізації рівня фінансової безпеки України через покращення функціонального стану секторів фінансового ринку:

1) банківський сектор: залишення на ринку тільки великих системних банків, збільшення кількості банків із вітчизняним капіталом, підвищення вимог до банківського капіталу та якості активів, збільшення розмірів гарантування вкладів фізичних осіб і запровадження гарантування вкладів юридичних осіб, розширення спектру банківських послуг із пріоритетом на реалізацію довгострокового кредитування; посилення вимог до рівня освіти, кваліфікації і досвіду роботи топ-менеджменту та керівників банківських установ, зниження рівня наявності іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі, посилення вимог до транспарентності банківської діяльності, запровадження сучасних систем захисту інформації і забезпечення фізичної (силової) безпеки ресурсів; формування бази даних клієнтів банків, які не виконали свої фінансові зобов'язання;

2) страховий сектор: стимулювання розвитку медичного страхування; перегляд механізму встановлення цін на страхові продукти і послуги із урахуванням нових нетипових ризиків; моніторинг стану страховиків із використанням тестів раннього попередження банкрутства; збільшення вимог до капіталу та персоналу страхових компаній; розширення можливостей для розміщення інвестиційних ресурсів страховиків на вітчизняному фінансовому ринку; підтримка співпраці банків і страхових компаній у процесі надання послуг; встановлення вимог до стану економічної безпеки страховиків; запровадження інформаційних продуктів із метою захисту баз даних клієнтів страхових компаній і процесів надання послуг он-лайн; перегляд політики оподаткування страхової діяльності; збільшення вимог до транспарентності компаній;

3) сектор кредитних спілок: закріплення за кредитними спілками статусу неприбуткових організацій лише після року провадження ними діяльності на ринку; встановлення фінансових вимог до учасників кредитних спілок, надання можливості кредитним спілкам надавати послуги юридичним особам (малим і середнім підприємницьким структурам) підвищення вимог до рівня прозорості діяльності спілок; пере-

одичний моніторинг рівня економічної безпеки кредитних спілок; встановлення репутаційних вимог до кредитних спілок і їх керівників; встановлення обмежень на різницю у вартості між активними і пасивними операціями кредитних спілок;

4) інвестиційний сектор (корпоративні і пайові інвестиційні фонди, недержавні пенсійні фонди, компанії з управління активами): розвиток спеціалізованих інвестиційних компаній і фондів; створення фонду гарантування інвестицій для міноритарних інвесторів; встановлення вимог до керівників і топ-менеджменту інвестиційних компаній, диверсифікація доступних джерел розміщення компаніями інвестиційних ресурсів; надання державних гарантій для виходу вітчизняних інвестиційних фондів і компаній на європейські і міжнародні ринки капіталів; посилення вимог до капіталу компаній з управління активами; активізація створення недержавних пенсійних фондів окремими підприємствами, об'єднаннями підприємств або галузевими об'єднаннями для своїх працівників; прискорення пенсійної реформи і запровадження практики недержавного пенсійного страхування в Україні;

5) сектор фінансових компаній (ломбарди, довірчі товариства, фонди фінансування будівництва, лізингові та факторингові компанії тощо): стимулювання практики створення фінансових супермаркетів для комплексної реалізації фінансових продуктів і послуг на вітчизняному фінансовому ринку; запровадження щорічного рейтингування в межах кожного виду фінансових компаній; запровадження інституту фінансового омбудсмену для захисту інтересів споживачів фінансових послуг; контроль стану економічної безпеки фінансових компаній, збір і систематизація даних щодо їх діяльності із подальшим оприлюдненням на офіційних ресурсах.

Загалом можна запропонувати універсальні стратегічні пріоритети безпеки орієнтованого розвитку вітчизняного фінансового ринку:

– активізація процесу підвищення рівня фінансової грамотності населення через систему закладів вищої освіти;

– формування резерву топ-менеджменту для роботи у фінансових установах (зокрема, у системних банках, державних страхових компаніях, найбільших інвестиційних фондах і компаніях із управління активами тощо) шляхом організації навчання у спеціалізованих підрозділах закладів вищої освіти;

– підвищення вимог до рівня транспарентності фінансових установ; його періодична оцінка та публікування рейтингів інформаційної прозорості професійних учасників фінансового ринку;

– періодичний моніторинг стану економічної безпеки фінансових установ, оцінювання рівня банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового ринку; це завдання може бути покладено на одного із державних регуляторів (Національний банк України, Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національну комісію з цінних паперів і фондового ринку або на єдиний мегарегулятор фінансового ринку у випадку підтримання на державному рівні ідеї його створення);

– перехід до дистанційного онлайн обслуговування, що легше піддається моніторингу з боку владних структур;

– встановлення обмежень на ціни на окремі фінансові продукти і послуги;

– формування пакету документального забезпечення оцінювання рівня економічної безпеки на мікротамакрорівнях.

Визначені стратегічні пріоритети пропонуємо відобразити в загальній стратегії економічної безпеки національної економіки України. Водночас важливо їх узгодити з основними положеннями Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р., а також покласти в основу Стратегії фінансової безпеки України та Стратегії економічної безпеки України, які повинні стати документальним забезпеченням процесу гарантування високого рівня захищеності вітчизняної економіки від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз. Успішне слідування напрямам стабілізації стану фінансової безпеки України матиме позитивні наслідки для розвитку ринків фінансових послуг, що сприятиме економічній безпеці національної економіки.

Запропонований перелік стратегічних напрямів стабілізації рівня фінансової безпеки України не є вичерпним. Слідування йому дозволить закласти механізми мінімізації тінювих грошових потоків у вітчизняній фінансовій системі в контексті забезпечення фінансової безпеки держави, що є одним із важливих сучасних завдань національного рівня.

Наведемо перелік стратегічних пріоритетів стабілізації стану фінансової складової економічної безпеки національної економіки, сформований на основі систематизації імперативів забезпечення економічної безпеки на фінансовому ринку із врахуванням характерних для його учасників загроз і можливостей (таблиця 1).

Стратегічні пріоритети стабілізації стану фінансової складової економічної безпеки національної економіки

Напрями стабілізації на макрорівні	Заходи на рівні учасників фінансового ринку	Тактичні управлінські рішення
Збільшення обсягу капіталу	Підвищення рівня фінансово-інвестиційної безпеки	Мінімізація інвестиційних і фінансових загроз
Моніторинг якості активів	Мінімізація частки проблемних активів	Відмова від нерентабельних фінансових послуг
Встановлення або розширення переліку економічних нормативів	Розробка системи внутрішніх нормативів безпеки	Проведення оцінювання рівня економічної безпеки
Модернізація системи економічної безпеки	Стимулювання до самозабезпечення безпеки	Формування бюджету забезпечення безпеки
Розширення асортименту фінансових продуктів і послуг	Розробка інноваційних фінансових продуктів і послуг, аналіз їх загроз	Аналіз загроз запровадження нових видів традиційних для ринку продуктів і послуг
Формування єдиної бази кредитних історій	Розробка власного інформаційного пакету	Упорядкування інформації для централізованої бази
Формування фонду компенсації збитків від інвестиційних втрат	Помірне використання агресивних інвестиційних стратегій	Оцінювання загроз реалізації кожної окремої інвестиційної стратегії
Оцінка загроз і можливостей від виходу на міжнародні ринки капіталу	Розширення напрямів диверсифікації інвестиційних портфелів	Оцінювання загроз різних напрямів інвестиційної діяльності
Збільшення обсягу залученого капіталу	Підвищення рівня кредитоспроможності	Безпеко орієнтована реструктуризація капіталу
Організація навчання персоналу для фінансових установ	Формування професійного штату для управління безпекою	Встановлення вимог до персоналу, задіяного в управлінні безпекою
Збільшення рівня доступності фінансових послуг	Безпеко орієнтована модернізація цінової політики	Оцінка втрат від зменшення вартості на окремі види послуг
Підвищення рівня інформаційної прозорості	Розробка політики інформаційної прозорості	Оцінювання рівня інформаційної прозорості

У межах кожного визначеного стратегічного напрямку планується виокремлювати набір тактичних заходів забезпечення економічної безпеки, а також оперативних дій щодо захисту ресурсів фінансового ринку та його учасників у процесі їх функціонування. Їх закріплення та конкретизація повинні знайти відображення в таких основоположних документах забезпечення економічної та фінансової безпеки, як Стратегія забезпечення фінансової безпеки України та Стратегія забезпечення економічної безпеки національної економіки. Саме ці два документи повинні стати в майбутньому основою інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки України в довгостроковій перспективі.

Висновки. Отже, забезпечення економічної безпеки національної економіки є неможливим завданням для виконання на державному рівні, без стабілізації стану фінансової системи як основи конструктивного процесу розвитку національного господарства. У дослідженні запропоновано такі напрями стабілізації стану фінансової складової економічної безпеки національної економіки України: стимулювання підвищення рівня фінансової грамотності населення; формування кадрового резерву надійного та високоосвіченого персоналу для професійних учасників ринків фінансових послуг і державних регуляторів; підвищення рівня інформаційної прозорості, періодичний моніторинг стану системи економічної безпеки із обов'язковим повідомленням отриманих результатів державному регулятору; перехід до дистанційного онлайн обслуговування споживачів фінансових продуктів і послуг із метою спрощення завдання проведення фінансового моніторингу; розширення асортименту фінансових продуктів і послуг, формування пакету документального забезпечення формування; оцінювання й управління функціонуванням системи економічної безпеки на мікро- та макрорівнях. Перспективи подальших досліджень криються в розробці конкретних тактичних дій для кожного із регуляторів фінансових ринків для забезпечення ними максимального рівня безпеки в окремих сегментах фінансової системи України.

Література:

1. Крупка І. М. Фінансово-економічна безпека банківської системи України та перспективи розвитку національної економіки. *Бізнес Інформ*. 2012. № 6. С. 168-175.
2. Дмитрієв Є. Є. Сучасні міжнародні загрози для національної економічної та фінансової безпеки України. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2013. Вип. 37. С. 244-255.

3. Верещагіна Т. М. Грошово-кредитна складова національної економічної безпеки в контексті фінансового розвитку України. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент.* 2014. Вип. 4. С. 148-152.
4. Вовченко Р. С. Підходи до розкриття сутності фінансової безпеки банківського сектору національної економіки. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики.* 2015. Вип. 2. С. 51-59.
5. Бондаренко А. І. Механізми державного забезпечення результативності фінансової безпеки в національній економіці. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування.* 2017. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2017_2_7. (дата звернення: 07.02.2018).
6. Белялов Т. Е. Фінансово-економічні аспекти національної безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід.* 2014. № 16. С. 61-67.

Отримано: 04 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 12 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 18 лютого 2018 р.

e-mail: maxazub1970@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-19-23

Zubareva M. A. Anti-crisis communications in crisis management. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 19–23.

УДК: 007 : 304 : 004.9

JEL-класифікація: M 30, G 14, D 74

Maria Zubareva,*PhD in Social Communications, Associate Professor of Documentation and Information Activities
Department at National University of Ostroh Academy*

ANTI-CRISIS COMMUNICATIONS IN CRISIS MANAGEMENT

This scientific article deals with the analysis of the existing crisis management theories. The role and tasks of anti-crisis communications in crisis phenomena overcoming are defined. Anti-crisis communications are considered as one of the anti-crisis management areas. The world experience of anti-crisis programs development and the up-to-date methods for elaborating anti-crisis programs are analyzed. The evaluation of Ukrainian anti-crisis programs is given. Effective practical techniques for preventing crises are identified.

Key words: anti-crisis communications, management, crisis, anti-crisis program.

Зубарева Марія Анатоліївна,*кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри документознавства
та інформаційної діяльності Національний університет «Острозька академія»*

АНТИКРИЗОВІ КОМУНІКАЦІЇ В УПРАВЛІННІ КРИЗОВИМИ ЯВИЩАМИ

У науковій статті наведено аналіз наявних теорій антикризового управління. Розкрито зміст і завдання антикризових комунікацій у подоланні кризових явищ. Розглянуто антикризові комунікації, як один із напрямів антикризового менеджменту. Проаналізовано світовий досвід створення антикризових програм і виокремлено новітні інструменти побудови антикризових програм. Подано оцінку вітчизняним антикризовим програмам. Виділено ефективні практичні інструменти запобігання кризовим явищам.

Ключові слова: антикризові комунікації, управління, криза, антикризова програма.

Зубарева Мария Анатольевна,*кандидат наук в области социальных коммуникаций, доцент кафедры Документоведения
и информационной деятельности Национальный университет «Острожская Академия»*

АНТИКРИЗИСНЫЕ КОММУНИКАЦИИ В УПРАВЛЕНИИ КРИЗИСНЫМИ ЯВЛЕНИЯМИ

В научной статье приведен анализ существующих теорий антикризисного управления. Раскрыты содержание и задания антикризисных коммуникаций в преодолении кризисных явлений. Рассмотрены антикризисные коммуникации, как одно из направлений антикризисного менеджмента. Проанализирован мировой опыт создания антикризисных программ и выделены новые инструменты построения антикризисных программ. Дана оценка отечественным антикризисным программам. Выделены эффективные практические инструменты недопущения кризисных явлений.

Ключевые слова: антикризисные коммуникации, управление, кризис, антикризисная программа.

Formulation of the problem. Despite the considerable practical and research experience in the use of anti-crisis communications, Ukrainian studies in this area are almost non-existent. Anti-crisis communications should aim at timely preventing a negative public perception of the company, which affects the decline in popularity ratings and impairment of image. In addition, some of the crises can lead to environmental or man-made disasters, social upheavals or human losses. Thus, the use of techniques for crisis management, and the work to prevent crises, is part of the social responsibility of business and the state.

Analysis of recent research and publications. The theorists of social philosophy – R. Guardini, E. Husserl, G. Simmel, X. Ortega-i-Gasset, A. S. Akhieser, N. Berdyaev, S. Bulgakov, V. Solovyov paid considerable attention to the cultural, spiritual and philosophical crises. Applied research on crisis and crisis management, described in works by I. Ansoff, S. Purba, D. Zuckero, is very important for understanding the approaches to crisis management. The questions of public relations in crisis situations were studied by S. Black, S. Catlip, A. Center, H. Brum, F. Zeitel, J. Marconi, F. Kotler, P. Lagadek et al.

The aim of the paper is to study the role and significance of anti-crisis communications in the crisis management system. To achieve the aim, you need to solve the following tasks:

- to determine already known anti-crisis communications in the management of crisis phenomena and describe the latest anti-crisis methods;
- to study the methodology for preventing crisis phenomena;
- to identify the peculiarities of communications in crisis periods and to identify ways to overcome the shortcomings of anti-crisis communications;
- analyze the state of anti-crisis programs in Ukrainian business.

Presentation of main material. From the point of view of crisis management, the crisis or fasten ordinary processes, or causes the emergence of extraordinary situations. The crisis is characterized by an increase in uncertainty, and preventive measures play a key role in overcoming the crisis. That is, crisis management is to take a number of rapid measures to overcome the crisis, as well as in organizing the implementation of emergency measures.

From the middle of the twentieth century the pace of the macro- and, in particular, mega-processes in systems of different types and levels of operation has become faster significantly, and the probability of crises and its spread has increased. Therefore, the time to develop anti-crisis measures after the onset of crisis phenomena may not be enough, but these measures must be carried out continuously or scheduled in advance [1, p. 102–105].

Consequently, anti-crisis measures are not only a reaction to certain crises that have already come about, but precautionary measures. On this basis, crisis management should have the following orientation:

- Prevention of crisis phenomena, crises.
- Advance detection of crisis situations using a set of indicators.
- Prevention of crisis phenomena to overcome them at the very beginning.

At the beginning of the crisis, the communication group should prepare differentiated information intended for: society as a whole, shareholders and investors of the company, agents working with company securities, financial analysts, company employees, state administration [2, p. 76].

The combination of the main methodological aspects of anti-crisis management of an enterprise allows us to formulate its concept as follows:

crisis management is a constant process of observation, detection (according to certain features), localization of crisis phenomena, prevention of crisis situations, and in case of their onset – overcoming with the use of methods, resources and reserves that are appropriate for a particular situation, the result of which is a stable activity of the enterprise

This concept of crisis management is the basis for solving the following tasks:

- 1) determination of the totality of subprocesses of observation, identification of certain features, localization of crisis phenomena, prevention of crisis situations, identification of their features, forms of implementation;
- 2) determination of the methods of observation, the detection of certain features, the localization of crisis phenomena, prevention of crisis situations;
- 3) the formation of a set of standard situations in which observation can occur, detection of certain features, localization of crisis phenomena, prevention of crisis situations;
- 4) determination of resources and reserves, which should be used for observation, detection of certain features, localization of crisis phenomena, prevention of crisis situations, and at their onset – overcoming;
- 5) determining the signs of the stability of the system, which should be distinguished from stagnation [3, p. 104].

At the same time, the process of crisis management can not be standardized. Each crisis situation is unique and requires the appropriate approach. Any set of rules or tools that is too narrowly adjusted to the requirements of a hypothetical crisis scenario will have a fairly limited practical value if there is a real crisis.

If the management system is based on the basic principles and methodology, it can effectively respond to a wide range of different crises. Hence, the skills necessary to respond to the crisis can be developed and improved by simulation. This simulation, reproducing real crisis situations, is a kind of strength test for management programs.

There is a need to understand the relationship between crisis management and issues management: the latter is the first unit necessary to prevent or control potential crises. This is to prevent a crisis situation.

Problem management is a continuous process of building corporate behaviour in line with the expectations of stakeholders. Problems become crises when there is no such match. By prior identification of risks, prioritization of priorities and thorough monitoring of their evolution, problems can be managed changing the behaviour of the company or the expectations of stakeholders, either both.

The crisis can not be overcome in the absence of a clear plan of action. In the first place, a plan of measures minimizes the probability of a crisis situation. In addition, it has already been noted that the practice of foreign companies has such a prerequisite as the availability of a plan, including clear instructions for departments in the event of an extraordinary situation. S. Black offers six stages of preparing a crisis plan:

1. Analysis of a possible set of problems.
2. Preparation of the plan.

3. Team selection.
4. Providing means of communication.
5. Training.
6. Business games [4, p. 105].

The round-the-clock loading of such a team should be borne in mind, since most of the crises, disasters, and natural disasters occur at night or on weekends. At the same time, training and business games should take place with the participation of law enforcement agencies and local authorities in order to get as close as possible to the real situation [5, p. 493].

A member of the British Institute of Public Relations, P. Green, determines four directions for effective anti-crisis PR program:

1. Identification of risk areas.
2. Prevention of crises (through changes based on previous identification of risk areas).
3. Training (to be able to act quickly when a crisis occurs).
4. Own crisis management [6, p. 138].

According to P. Green, such program with the prior identification of crisis areas can prevent a large number of crises, as many of them have poor management due to their cause [7, p. 139-142].

According to Ogilvy PR specialists, „Problem Management Program» should include eight steps:

1. „Identification: What problems can arise based on the specifics of the industry or scale of the company?
2. Prioritization / classification: which of these risks can cause significant damage to the reputation or activity of the company if they are not managed effectively?
3. Monitoring: How does this problem develop monthly or even daily?
4. Preparation: how can we predict the direction of the situation and develop an action plan?
5. Action: what steps can we take to change the direction of the problem?
6. Reaction to the problem / crisis: how to react if the problem becomes a crisis that threatens the business of the company?
7. Score: Did we react effectively to the problem, preventing its evolution from the crisis? What lessons did we take?
8. Reclassification: Has the severity of the problem diminished over time? Is it still a progressive threat? [8].

Consequently, anti-crisis measures are a necessity for any enterprise or company and require active action from participants in a crisis situation. The goal of anti-crisis communications is to prevent the public's negative perception of the company in a timely manner, which leads to a decrease in the popularity rating and impairment of the image.

Consequently, in contemporary science there is no consensus that an anti-crisis management and its program are represented. To date, two main directions have emerged: tactical crisis management and strategic crisis management. Each of them involves developing an anti-crisis program (action plan), but the content of such plans is different.

Anti-crisis tactical program is being developed and implemented during a crisis or with its first signs. Such an approach can be considered short-sighted, since in the event of a crisis, there is no time to analyze the situation, make decisions and develop a strategy. Consequently, there is a high probability of mistakes in developing the tactics of the anti-crisis campaign, as there is no detailed analysis and strategy.

Anti-crisis programs should never stop, and their basis should be the anti-crisis program as a strategic document. This program should aim not only to overcome the crisis, but also its prevention and competent post-crisis response (strategic anti-crisis management).

The most important thing is the speed of reaction of the company management to the crisis situation. The more complete the information is given, the more open the company, the better its relations with the media, the more effective it will be in addressing the difficult situation.

Another condition for the success of anti-crisis programs is the communication strategy developed in advance. That is, the solution of the problem should not be a temporary task of the Public Relations Department – it should be a permanent work of this unit. Only then the company will be ready when the hard times really come.

Such an approach was proved to be effective. The best example is the communication policy of the international Philips Company. Faced with the problem of reducing profits, the impossibility of obtaining bank loans and the need to restructure the business and reduce staff, the company's administration set the goal of preventing panic in any Philips representation. A program was developed in which the information on the current state of the company was publicly disclosed and top management was called to take this situation seriously and calmly. At the same time, the managers took into account the need for both external communications (media, partners, clients) and internal (management and personnel), which is also an extremely important condition for a properly constructed anti-crisis PR strategy [9].

Possibilities of crisis management in post-Soviet countries are not used enough. This is proved by daily news releases. Particularly problematic is the use of anti-crisis techniques in the system of state management and com-

munications. The ambiguity of understanding its essence, the inability (and sometimes unwillingness) to use the world's developments in this area often hurt the reputation of the company.

Taking into account the active development of the sphere of public relations in Ukraine, interest in anti-crisis communications has grown recently.

At the same time, characterizing the situation regarding anti-crisis communications in Ukraine, it should be noted that most small and medium-sized companies do not deal with crisis prevention and do not make operational plans in the event of crises. The crisis management response plan is available from foreign / international companies as it is a mandatory requirement and a standard for the work of a Western enterprise. In part, such documentation is available at ministries and departments, including the Ministry of Emergency Situations, in enterprises related to hazardous industries. However, they relate to the elimination of the consequences of accidents and natural disasters and have no communication direction. Therefore, when a crisis situation arises, individuals who must provide information and contact the media face:

- Lack of a competent speaker (a person who has objective and complete information and is ready to provide it to the public, and also has the appropriate official authority).
- Inability to determine the reason for a speech.
- Uncertainty about the limits of disclosure of information.

Accordingly, such companies are not ready to respond adequately to crisis situations, do not allow the thought of the possibility of their occurrence. If the crisis situation arises, a so-called „emergency response plan» is developed. Crisis programs of strategic direction are developed only by large companies, most often with foreign investments [10].

Any self-respecting top-manager should create an anti-crisis program that will prevent probable problems at the stage of strategy development. An important and financial aspect of the expediency of the anti-crisis program: the „rehabilitation» of the crisis is estimated at \$ 50 to 100 thousand per week (depending on the situation), while having an anti-crisis program (an algorithm of actions) at hand, the management can consciously and without panic minimize the consequences crisis for the company's image. Confirmation of this opinion and representatives of other domestic companies with foreign investments – «Coca-Cola», «Inter Brand Company», «British petroleum», «British American Tobacco», «Goodyear-Dunlop», «SUN InBev Ukraine», «IBM», «Soyuz Vitan», «AVK» [10].

However, owners of Ukrainian companies still want to solve business problems on their own. In the context of the economic crisis, they simply increase the requirements for top managers and relevant marketing departments or take control of their power. Refusing to the services of so-called crisis managers and communication specialists, companies are trying to save on anti-crisis PR. However, such an approach is far from always justified. Apart from the fact that the involved specialists have experience and specific knowledge, they are fully responsible for fulfilling the tasks. This can not be done by the head of the company, solving operational issues. They have a fresh look and can apply new approaches. In this case, often for the receipt of such services, the company does not even need to withdraw from circulation any funds – saved or even earned on the results of the work done money repeatedly and quickly pay off such support.

Representatives of the Ukrainian business are in no hurry to seek help from the crisis manager for psychological reasons: it is very difficult for them to believe that the company they created, put on their feet and succeeded is close to bankruptcy. Such owners have an inadequate assessment of their managerial abilities. Therefore, specialists in crisis management are attracted even when the company is in a deep crisis and it is almost impossible to bring it out of this condition.

Conclusions. Anti-crisis management is a necessity for any company or company and requires active action from participants in a crisis situation. Anti-crisis communications are one of the areas of crisis management, which, in the context of the crisis, is assigned the most important value. To date, two main directions have emerged. They are «tactical anti-crisis management» and «strategic anti-crisis management».

The main stages of the anti-crisis program should be: analysis of a possible set of problems, preparation of a plan, team selection, providing communication facilities, training, and business games.

The state of the modern crisis management in Ukrainian companies is characterized, which in general is quite primitive and situational. Strategic anti-crisis management takes place only in large business companies, and more often with foreign investments.

Literature:

1. Надьон Г.О. Передумови зміни парадигми антикризового управління підприємством. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 4. Т. 2. с. 102 – 105.
2. Баркоро Кабреро. Связи с общественностью в мире финансов. Ключ к успеху. М. : Дело. 1997. 262 с.
3. Мацієвський Ю. Деякі аспекти вивчення феномена кризи у політичних дослідженнях. *Політичний менеджмент : Український науковий журнал*. 2008. N 6. с.16- 29
4. Black S. The essentials of public relations. London: Kogan Page, 1993. 192 p.

5. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. М. : «Рефл-бук», К. : «Ваклер». 2001. 656 с.
6. Green P.S. Winning PR tactics. London : Pitman, 1994. –185 p.
7. Ким О.В. Кризисное управление в США: Теория и реальность. SShA – Kanada. *Ekonomika, politika, kultura*. – 2005-01-31USA-№. 001. p. 47-60
8. Колодкин Л. Управление кризисом. *Научно-практический журнал «Корпоративная имиджелогия»*. М. : 2008. №4. С.34-37
9. Компания Philips раскрыла стратегию развития на ближайшие 5 лет Журнал «Контракты.ua», 2010. – К. URL:<http://kontrakty.ua/article/20836> (дата звернення: 14.09.10)
10. Замуруєва Є. Попереднє PRання. *Український діловий тижневик «Контракты»*. № 28. 11 липня 2005 року.

Отримано: 02 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 09 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 14 лютого 2018 р.

e-mail: kniazevich.a@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-24-32

Князевич А. О., Крайчук О. В., Дяченко Л. А. Закордонний досвід формування та активізації діяльності технопаркових структур. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 24–32.

УДК 338.001.36

JEL-класифікація: O100, O310, O320

Князевич Анна Олександрівна,

*доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту
Рівненського державного гуманітарного університету*

Крайчук Олександр Васильович,

*кандидат фізико-математичних наук, доцент, завідувач кафедри математики з методикою викладання
Рівненського державного гуманітарного університету*

Дяченко Лідія Антонівна,

*кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного забезпечення соціокультурної сфери
Львівської філії Київського національного університету культури і мистецтв*

**ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ
ТА АКТИВІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕХНОПАРКОВИХ СТРУКТУР**

У статті досліджено процеси формування та розвитку інноваційної інфраструктури у світовій економіці на прикладах США, країн Західної Європи і, зокрема, Болгарії, які показали ефективність впливу створення наукових парків, технопарків, технополісів, інноваційних кластерів, бізнес-інкубаторів тощо.

Ключові слова: *інноваційне виробництво, інноваційна інфраструктура, технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори.*

Князевич Анна Александровна,

*доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры менеджмента
Ровенского государственного гуманитарного университета*

Крайчук Александр Васильевич,

*кандидат физико-математических наук, доцент, заведующий кафедрой математики с методикой преподавания
Ровенского государственного гуманитарного университета*

Дяченко Лидия Антоновна,

*кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры административного обеспечения социокультурной сферы
Львовского филиала Киевского национального университета культуры и искусств*

**ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ И АКТИВИЗАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ТЕХНОПАРКОВИХ СТРУКТУР**

В статье исследованы процессы формирования и развития инновационной инфраструктуры в мировой экономике на примерах США, стран Западной Европы и, в частности, Болгарии, которые показали эффективность влияния создания научных парков, технопарков, технополисов, инновационных кластеров, бизнес-инкубаторов и т.д.

Ключевые слова: *инновационное производство, инновационная инфраструктура, технопарки, технополисы, бизнес-инкубаторы.*

Anna Kniazevych,

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor at the Department of Management, Rivne State University of Humanities

Alexander Kraychuk,

*Ph.D. in Physics and Mathematics, Associate Professor, Professor at the Department of Mathematics with Teaching Methods,
Rivne State University of Humanities*

Lidiya Dyachenko,

*Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Administrative Support
of the Socio-Cultural Sphere, Lviv Branch of Kyiv National University of Culture and Arts*

**FOREIGN EXPERIENCE IN FORMATION AND ACTIVIZATION
OF THE TECHNOPARK STRUCTURES ACTIVITY**

The processes of innovative infrastructure formation and development in the world economy are explored based on the examples of the USA, countries of Western Europe and Bulgaria, which showed the effectiveness of the scientific parks, technoparks, technopolises, innovative clusters, business incubators, etc. creation effect.

Key words: *innovative production, innovation infrastructure, technology parks, technopolises, business incubators.*

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямом у розвитку світової економіки, починаючи з другої половини ХХ століття, стає широке впровадження інновацій в усіх сферах виробничої діяльності. Активність інноваційної системи країни щодо впровадження у виробництво новітніх науково-технічних розробок є головним фактором підвищення конкурентоспроможності її товарів на світовому ринку. Формування інноваційної системи містить у собі набір спеціальних засобів і відповідного інструментарію, у який входять нормативно-правові акти і відповідне інфраструктурне забезпечення інноваційної діяльності. Економічне зростання США, країн Західної Європи, Південної Кореї, Індії, Китаю, багато в чому пояснюється появою і розвитком у них наукових парків, технопарків, технополісів, як ефективно дієвих елементів інноваційної інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем формування та розвитку інноваційної інфраструктури присвячено значну кількість наукових робіт. Зазначені проблеми активно досліджували в роботах зарубіжні вчені, серед яких П. Ареф'єв, Л. Дам'янова, Д. Доржиєва, Н. Іванова, Н. Каленська, В. Костова, П. Макан, Л. Парашкевова, Е. Радева, М. Сирямкин, В. Трібушна, Р. Чобанова, Т. Шерстобитова, Й. Шумпетер та ін. Різні аспекти цього питання знайшли своє відображення в роботах низки українських учених-економістів, серед яких Л. Головова, Л. Ємельяненко, М. Канаєва, В. Кириленко, Т. Ковальчук, А. Мазур, А. Никифоров, С. Пустовойт, І. Радіонова, Ю. Сафонов, В. Соловійов, Л. Федулова, Т. Шотік, І. Яненко і багато інших. Питання вивчення та використання досвіду формування сучасних структур інноваційного типу мають комплексний і багатоаспектний характер, тому, незважаючи на значну кількість наукових робіт, вимагають подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження провідного досвіду формування й активізації діяльності технопаркових структур різних країн світу, їх класифікація за моделями здійснення, а також виокремлення можливостей використання цього досвіду в українських реаліях.

Виклад основного матеріалу. Інфраструктура стає спеціальною формою підтримки інноваційних підприємств, з'єднуючою ланкою, що забезпечує процеси інтеграції провідної науки і виробництва.

Історія появи і розвитку інноваційної інфраструктури у світовій економіці почалася з технопарків і технополісів і пройшла три етапи [13]. У 1950-ті–1970-ті роки виникли перші технопарки, почали утворюватися технополіси, як центри інноваційного розвитку і розширення зони впливу технопаркових структур. Другий етап почався з 1980-х років, коли стали ускладнюватися будова структур інноваційного сервісу і масштаб їх впливу на національну економіку в США, країнах Євросоюзу, а також у Японії, Китаї, Південній Кореї, Індії. На сучасному, третьому, етапі відбувається подальше укрупнення інноваційних інфраструктур у розвинених країнах і поява технопарків у країнах третього світу.

Технопарк (або науковий парк) – це організація, заснована на праві приватної власності. Її головною метою є підтримка стартап-компаній та інкубації інноваційних швидкозростаючих технологічних бізнесів за допомогою [3]:

- формування інноваційної інфраструктури та служб підтримки, які співпрацюють із агентствами економічного розвитку;
- підтримки офіційних і робочих зв'язків з університетом або провідним науково-дослідним центром;
- активного управління трансфером технологій і знань для розвитку бізнесу малих і середніх підприємств, розташованих на території технопарку.

Традиційно робота технопарку відбувається так: учений, винахідник, автор ідеї представляє спеціальній аналітичній комісії або адміністрації технопарку свою інноваційну пропозицію, проект у вигляді бізнес-плану. Якщо комісія визнає, що інноваційний проект цікавий, може бути реалізований і економічно перспективний, тоді проект схвалюється, а з автором укладається контракт зазвичай на 2–3 роки. На цей час автор стає клієнтом технопарку. Для роботи йому надають необхідні виробничі приміщення, якими володіє технопарк, крім того клієнт має можливість на пільгових умовах користуватися телекомунікаційними послугами, бухгалтерією, консультаціями менеджерів-експертів, юристів та інших фахівців, які працюють у цьому технопарку. Все це входить до складу сервісних послуг, що надає технопарк. Крім того, для оплати витрат клієнти можуть отримати кредит від технопарку, венчурного банку або зацікавленої фірми.

Міжнародне визнання й авторитет провідних науково-дослідних інститутів у поєднанні з можливостями, утворених навколо них технопарків, стають гарантами успіху для зарубіжних і внутрішніх інвесторів. Технопарки залучають інвестиції, частина яких може бути спрямована на проведення додаткових наукових і прикладних досліджень. У такий спосіб вони стають сполучною ланкою корисною, як для інноваційного бізнесу, так і для розвитку науки. Наука стає менш залежною від розмірів державного фінансування, переходить на комерційну основу.

Технопарк утворює навколо себе особливу інфраструктурну зону інтенсифікації розвитку науки і стимулювання малого та середнього бізнесу. Тісна взаємодія науки і бізнесу дозволяє економіці регіону або іншій адміністративній одиниці, де розташований технопарк, вийти на якісно новий рівень суспільного відтворення, утворити території випереджаючого соціально-економічного розвитку.

На становлення і розвиток інноваційної діяльності, а також обслуговуючої її інфраструктури не впливає вид державного або політичного устрою. Інноваційна діяльність успішно розвивається як у федеративних (США, Німеччина) або унітарних державах (Франція), так і в конституційних монархіях (Великобританія, Нідерланди, Іспанія) або в країнах комуністичного режиму (Китай). Визначальним фактором для ефективного розвитку інноваційних процесів і відповідної інфраструктури є політична й економічна стабільність цих країн [14, с. 135].

Світовий досвід економічного розвитку дозволяє виділити три характерні моделі побудови інноваційної інфраструктури в різних країнах [7, с. 92]:

- англо-американська модель (США, Канада, Великобританія);
- японська модель або модель «нових індустріальних країн» Південно-Східної Азії (Японія, Південна Корея, Сінгапур, Китай, Індія);
- змішана або західноєвропейська модель (Євросоюз, країни Західної Європи і Латинської Америки).

Моделі інноваційної інфраструктури відрізняються одна від одної, насамперед, ступенем їх фінансової підтримки з боку держави, а також інноваційною політикою уряду, рівнем розвитку науки, освіти, станом національної економіки, специфікою економічного розвитку країн, економічною й політичною стабільністю, культурними особливостями і менталітетом населення.

Американська модель розвитку інноваційної інфраструктури, характерна для США, Канади і Великобританії, складається з наукових парків, що створюються на великих земельних ділянках, закріплених державою на тривалий термін користування за великими університетами і провідними науково-технічними інститутами. Університети здають землю на пільгових умовах в оренду фірмам інноваційного сервісу та підприємствам, які беруться за практичну реалізацію інноваційних ідей, розроблених цими університетами й інститутами. Фірми інноваційного сервісу виникають самостійно на умовах комерційної зацікавленості й утворюють інфраструктуру інноваційного наукового парку або навіть регіону. Створення інноваційної інфраструктури подібних технопарків, наукових парків, науково-промислових парків і навіть технополісів може відбуватися коштом самих фірм інноваційного сервісу без будь-якого державного фінансування. Особливістю американської моделі побудови інноваційної технопаркової інфраструктури є залучення великої кількості вчених і видатних дослідників з інших країн.

Історично перші об'єкти інноваційної інфраструктури з'явилися у США в 50-х роках ХХ століття у вигляді технопарків, які поступово переросли в технополіси. Найбільшу популярність із них одержали технопарки під назвою «Silicon Valley» (кремнієва долина) у Каліфорнії і «Route № 128» («Шосе № 128») в штаті Массачусетс [15]. Першими стимулами для їх виникнення стали новітні перспективні розробки місцевих університетів у сфері електроніки, напівпровідників і високих технологій. Місце розташування технопарків завжди визначає, по-перше, наявність інфраструктури здатної надати сервісу допомогу інноваційним підприємствам, по-друге, місце концентрації університетів, науково-дослідних інститутів здатних генерувати нові ідеї. Навколо університетів виникло безліч венчурних фірм, лабораторій, яким федеральний уряд надавав пряму фінансову підтримку. Так, для фірм, які бралися за розробку нової ідеї, у 1983 р. були засновані субсидії в розмірі 50 тис. дол. У разі успішного виконання цієї роботи на наступні два роки фірмам виділялися ще 500 тис. дол.

Економіка й інноваційна інфраструктура США була піонером і продовжує впевнено бути лідером у ряді наукомістких галузей, найперше, у сфері інформаційних і біотехнологій. Багато в чому це обумовлено енергійним розвитком інфраструктури центрів високих технологій [1].

Найбільший у США Стенфордський науковий парк розташований на землях Стенфордського університету, що здаються інноваційно активним компаніям в оренду терміном на 51 рік за умови їх тісної взаємодії з університетом. На сьогодні до числа цих компаній належать три головних установи геологічної служби США, гіганти електроніки (IBM, Hewlett Packard), аерокосмічні компанії («Lockheed Martin Corporation»), хімічні та біотехнологічні фірми.

Іншим видом «дослідницького парку» є Центр Іллінойського Технологічного Інституту. Це приватний дослідницький центр США з бюджетом близько 68 млн дол. на рік. На землях університету розташовуються тільки дослідні інститути некомерційного характеру, але які тісно пов'язані з промисловістю.

У кінці 1970-х – початку 1980-х років почали з'являтися технопарки в Англії. Найбільший із них, Кембриджський, об'єднав у своєму складі понад 350 фірм.

Англо-американська модель побудови інфраструктури орієнтована на створення у країні загального економічного середовища, у якому інновації, постійний пошук і випуск інноваційної продукції є необхідною умовою для виживання фірм і забезпечення конкурентоспроможності їх товарів. Вибір напрямів для сервісу інноваційної діяльності здійснюється переважно самими суб'єктами інноваційної інфраструктури, на основі їх власної комерційної зацікавленості й аналізу економічної кон'юнктури. На сьогодні у США існує понад 160 технопарків.

У Німеччині поява об'єктів інноваційної інфраструктури так само почалася з технопарків. Перший з'явився у 1983 р., а в кінці 1980-х було засновано вже більше 50 технопарків. Зокрема, найбільший із них – «Ізар Веллі» неподалік від Мюнхена [13].

У цей самий час з'явилися технопарки в інших країнах Європи, зокрема в Голландії, Фінляндії, Франції. Характерною рисою їх утворення була участь центральних органів влади в забезпеченні прямої фінансової підтримки.

У Європі технопарки з'явилися на початку 70-х років ХХ ст. Уряд Великобританії раніше інших європейських країн усвідомив переваги нових форм взаємодії науки і промисловості, одними з перших були створені дослідний парк Університету Херіот-Уатт (Heriot-Watt) у Единбурзі і науковий парк Триніті-коледж (Trinity College) у Кембриджі [3].

Найстаріший «науковий парк» Шотландії – Херіот-Уоттський. Це єдиний «науковий парк» у Європі, у якому дозволено тільки проведення науково-дослідних робіт і заборонено масове виробництво інноваційної продукції.

В Італії в середині 1980-х років почав діяти перший технологічний парк «Новус Ортус», розташований на півдні країни, поблизу міста Барі.

Для країн Євросоюзу характерна змішана модель появи та розвитку технопарків. Прикладом «змішаної моделі» наукових парків, під час організації яких було використано як американські, так і японські принципи управління, можуть служити наукові парки Франції. Найбільший із них – «Софія Антиполіс» (Sophia Antipolis) розташований на території французької Рив'єри, на площі понад 2000 га. У середині 80-х років цю землю було продано науковим компаніям і науково-дослідним організаціям. Основну підтримку Sophia Antipolis надавав не лише уряд Франції, але і Єврокомісія. Витрати державного сектору на створення французького технопарку склали на початку 70-х років близько 400 млн франків, а приватні вкладення в будівництво різних споруд, враховуючи і житлові, склали від 250 до 400 млн франків. Ще 300 млн франків приватний сектор виділив на будівництво промислових будівель і закупівлю обладнання.

Різниця між англо-американською моделлю і моделлю південно-східних країн, насамперед, японської, полягає в ролі і цільовій спрямованості інноваційної політики держави. Японський уряд у своїй економічній програмі розвитку країни визначив пріоритетні для економіки країни напрями інноваційного розвитку, стимулював і фінансував організацію інфраструктурного забезпечення бізнесу саме в цих напрямках.

Уся робота зі створення інфраструктури технополісів, враховуючи наукову, виробничу, транспортну, соціальну, у країнах Південно-Східної Азії (Японія і Південна Корея), здійснюється здебільшого завдяки державному фінансуванню. У Японії створення елементів інноваційної інфраструктури почалося у 1982 році з реалізації амбітного проекту «Технополіс», основною метою якого були розвиток і поширення Hi-Tech, перетворення Японії у світового лідера у сфері високих технологій шляхом створення інфраструктури максимально сприятливої до інноваційного виробництва, що стимулює реалізацію і комерціалізацію новітніх наукових розробок. Згідно з цим проектом, на чотирьох островах Японії було створено 19 технопаркових зон. Пізніше досвід Японії був також використаний у США під час організації Каролінського технопарку в штаті Північна Кароліна.

Найбільш динамічно зони розвитку стали з'являтися в Китаї в середині 80-х років і мали свої особливості. Технопарки Китаю називаються «зонами розвитку нових і високих технологій». Першою такою зоною став Шеньчженьський науково-технологічний парк, створений у 1985 році у складі комплексної економічної зони «Шеньчжень». Основна особливість Шеньчженьського науково-технологічного парку – широка можливість використання державних інвестицій і пільг. На сьогодні зони розвитку Китаю поділяють на технопарки, що розташовані в центральних районах (Пекін, Шеньян), і парки приморських районів (Шанхай, Хайнань) [13].

В Індії знаменитий технополіс «Бангалор» (Bangalore) почав працювати в 1984 році з контракту, який був укладений із компанією Texas Instruments, сьогодні ж цей технопарк об'єднує понад 80 тис. фахівців у сфері інформаційних технологій. 13 індійських технопарків допомогли Індії стати лідером світового ринку офшорного програмування.

Різкий економічний підйом, який можна спостерігати у країнах із раніше відсталою економікою, серед яких Китай, Індія, Малайзія, Бразилія, Аргентина багато в чому пояснюється енергійним створенням у них ефективно дієвої інноваційної інфраструктури у вигляді наукових парків, технопарків, технополісів, бізнес-інкубаторів, інноваційних кластерів.

У колишньому Радянському Союзі також були спроби створення технополісів. Так, у 1956 р. було створено Новосибірське наукове містечко (Академмістечко), яке стало великим науковим центром східного Сибіру. У 1990–1992 рр. був створений перший російський науковий парк на основі Московського державного університету. Потім з'явилися й інші. На сьогодні в Росії функціонує 13 наукоградів. Здебільшого російські технопарки стають по суті, ще одним факультетом вузу або лабораторією заводу, що покликані лише сприяти впровадженню розробок своїх фахівців і обслуговувати потреби засновників.

Вивчаючи досвід побудови національних інноваційних систем різних країн, також розглянемо особливості формування інноваційної інфраструктури Болгарії [4; 5; 9; 12]. Інновації, інноваційна інфраструктура і технологічний розвиток виробництва, робіт і послуг лежать в основі сучасних конкурентоспроможних економік. У 2001 році болгарські аналітики визнавали, що розвиток інноваційної інфраструктури Болгарії серйозно відстає від розвинених країн. Економічна ситуація вимагала прийняття невідкладних заходів щодо забезпечення сприятливих умов для інноваційної діяльності в таких високотехнологічних галузях як хімія, біотехнології, мікроелектроніка, виробництво засобів автоматизації тощо. Для прискореного формування інноваційної інфраструктури було створено фонди венчурного капіталу, технологічні центри і парки, бізнес-інкубатори, кадрове забезпечення інноваційної діяльності, інформаційні системи.

Через 8 років після вступу Болгарії до Європейського Союзу міжнародні рейтингові агентства оцінюють фінансове становище Болгарії як досить стійке. За підсумками 2013 року в економіці відзначають помірно позитивну динаміку. Зростання ВВП, порівняно з 2012 роком, прискорилося і склало 0,9%. До числа позитивних макроекономічних показників 2013 року можна віднести скорочення інфляції до рівня 0,9% при середньорічному розрахунку, а також випереджаюче інфляцію зростання середньої заробітної плати, яка склала 413,1 євро на місяць (+ 10,5%) (таблиця 1).

Таблиця 1

Динаміка макроекономічних показників Болгарії, 2007–2013 рр.

Показники	Роки						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ВВП (млн. євро)	30 772,1	35 430,0	34 932,5	36 051,7	38 504,4	39 926,3	39 939,6
Зростання ВВП (%)	6,5	6,2	-5,5	0,4	1,8	0,6	0,9
ВВП на душу населення (євро)	3 773	4 648	4 605	4 785	5 236,7	5 429,9	5 492,8
Інфляція (%)	8,4	12,3	2,8	2,4	4,2	3,0	0,9
Безробіття (%)	6,9	6,3	9,1	9,2	10,4	11,4	11,8
Середня зарплата (євро)	220,4	278,7	311,4	331,3	350,7	373,8	413,1
Поточний рахунок платіжного балансу (млн. євро)	- 7 755,2	- 8 182,5	- 3 116,2	- 533,1	33,2	-333,9	751,3
Поточний рахунок платіжного балансу (% від ВВП)	- 25,2	- 23,1	- 8,9	- 1,5	0,1	-0,8	1,9
Торговельне сальдо (FOB-FOB) (млн. євро)	- 7 245,3	- 8 597,7	- 4 173,9	- 2 763,7	- 2 156,1	-3 460,3	-2 353,3
Торговельне сальдо (% від ВВП)	- 23,5	- 24,3	- 11,9	- 7,7	- 5,6	-8,7	-5,9
Експорт (млн євро)	13 511,9	15 204,0	11 699,2	15 561,2	20 264,3	20 770,2	22 228,2
Імпорт (млн євро)	20 757,2	23 801,7	15 873,1	18 324,8	22 420,4	24 230,4	25 844,8
Валютні резерви Центробанку Болгарії (млн євро)	11 936,6	12 713,1	12 918,9	12 976,7	13 348,7	15 552,5	14 425,8
Надходження іноземних інвестицій (млн євро)	9 051,8	6 727,8	2 436,9	1 151,2	1 330,2	1 070,3	1 092,4
Надходження іноземних інвестицій (% від ВВП)	29,4	19,0	7,0	3,2	3,5	2,7	2,7
Сукупний зовнішній борг (млн. євро)	29 016,8	37 246,5	37 816,4	37 026,3	36 294,9	37 780,2	37 338,9
Сукупний зовнішній борг (% від ВВП)	94,3	105,1	108,3	102,7	94,3	94,6	93,5

Джерело: розроблено на основі статистичних даних Болгарського народного банку.

Структуру і динаміку витрат на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) в Республіці Болгарія представлено на рис. 1–3 [12].

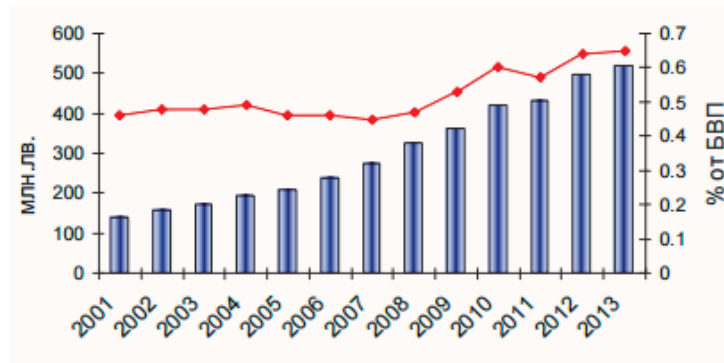

Рис. 1. Динаміка витрат на НДДКР у Болгарії, 2001–2013 рр.

Рис. 2. Структура витрат на НДДКР у Болгарії за науковими напрямками, 2013 р.

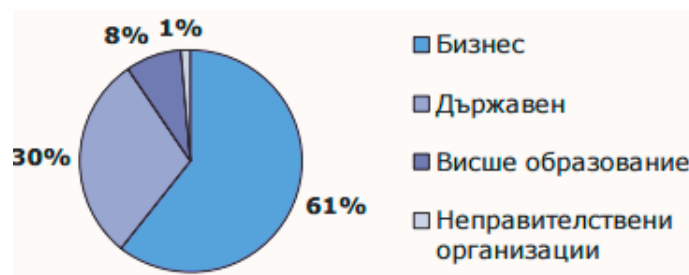

Рис. 3. Структура витрат на НДДКР у Болгарії за галузями, 2013 р.

У 1996 р. почав діяти Бізнес-центр-Русе в м. Русе з фінансовою допомогою Делегації Європейської комісії та програми EURADA-PHARE. Центр надавав послуги з бізнес-консультування, організації семінарів, курсів для навчання, допомоги під час підготовки бізнес-планів.

Кілька технологічних й інноваційних бізнес-центрів також було створено при великих науково-дослідних інститутах. Бізнес-інноваційний центр «БИЦ-Изотов» («Технологічний центр – Інститут мікроелектроніки» ЕАД) був створений на базі колишнього Інституту мікроелектроніки. Його основним завданням було стимулювання розвитку новостворених і наявних дрібних і середніх підприємств у галузі мікроелектроніки, мікросистем, електроніки, програмного забезпечення, а також реалізація наукової та інформаційної діяльності.

На сьогодні в центрі функціонують 68 дрібних і середніх підприємств, що працюють у сфері автоматизації безперервних процесів, дискретних виробництв, розосереджених об'єктів тощо. Розвинена необхідна виробнича й обслуговуюча інфраструктура. Інноваційним фірмам надають не тільки приміщення, а й обладнання. Наразі предметом діяльності бізнес-інноваційного центру є сфера комунікацій, мікропроцесорних систем, інформатики, виробництва друкованих плат, вакуумного формування, хімічної обробки і гальванічних покриттів.

Інноваційний центр «Елпром-ІЕП» створено на базі колишнього підприємства «Елпром». Він організаційно об'єднує і самостійні структурні госпрозрахункові одиниці, і фірми, що використовують приміщення і послуги центру.

Бізнес-інкубатор «Варна» був створений у межах оперативної програми «Розвиток конкурентоспроможності болгарської економіки на 2007–2013 рр.» за пріоритетним напрямом «Підвищення ефективності підприємств і стимулювання сприятливого бізнес-середовища». Основними завданнями бізнес-інкубатору є [2]:

- підтримка малого та середнього бізнесу шляхом надання відповідної інфраструктури, створення сприятливого інформаційного, технологічного та відповідного сервісного середовища для бізнесу;
- збільшення частки продукції малого та середнього бізнесу у ВВП, виробленої в регіоні Північно-Східної Болгарії;
- підвищення конкурентоспроможності підприємств регіону на національному і світовому ринку;
- допомога малому і середньому бізнесу щодо переходу від регіонального і національного ринку на міжнародний;
- сприяння місцевим компаніям для залучення місцевих й іноземних інвесторів;
- створення і зміцнення зв'язків між науковими установами, промисловими спільнотами і місцевою адміністрацією під час формування інноваційних підприємств у пріоритетних секторах економіки.

Алгоритм реалізації інноваційного процесу в бізнес-інкубаторі «Варна» представлено чотирма етапами (таблиця 2).

Таблиця 2

Алгоритм реалізації інноваційного процесу на прикладі бізнес-інкубатору «Варна»

I	II	III	VI
Передінкубаційний період	Підготовчий період	Інкубаційний період	Післяінкубаційний період
– бізнес ідеї; – інноваційні продукти; – інноваційні технології і процеси; – презентації.	– консалтинг; – фінансові прогнози; – індивідуальне бізнес-планування; – підготовка і перепідготовка кадрів.	– оренда приміщень; – адміністративні послуги; – спеціалізовані послуги; – вузькосегментоване навчання.	– реалізація бізнес-проектів; – моніторинг; – формування ринків збуту для інноваційної продукції; – післяінкубаційна підтримка проектів.

Джерело: розроблено автором на основі [2].

У структурі міжнародного поділу праці Болгарія належить до групи країн із ринками, що розвиваються і щодо цього може стати прикладом для розвитку економіки України.

Технопарки України також створювали на базі провідних науково-дослідних інститутів, які мають міжнародне визнання і створення яких не потребувало додаткового державного фінансування. Відповідно до цього наукова спеціалізація діяльності інститутів визначала спрямованість розвитку інноваційного бізнесу, що виникали навколо нього, і специфіку послуг, які надавав технопарк.

Офіційно в Україні зареєстровано 21 науковий парк і 16 технопарків (із них – 13 чинних) (таблиця 3). Провідними технопарками України серед інших є:

- Харківський технопарк «Інститут монокристалів» створений на базі однойменного науково-технічного концерну НАН України.
- Київський технопарк «Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона».
- Технопарк «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка» створений на базі Інституту фізики напівпровідників НАН України в м. Києві.

Таблиця 3

Наукові парки та технопарки України

№	Назва наукового парку	Розташування
1.	Корпорація «Науковий парк Київський університет імені Тараса Шевченка»	м. Київ
2.	Корпорація «Науковий парк Миколаївського національного аграрного університету «Агроперспектива»	м. Миколаїв
3.	Науковий парк «Інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля»	м. Тернопіль
4.	Науковий парк «ФЕД»	м. Харків
5.	Науковий парк «Радіоелектроніка та інформатика»	м. Харків
6.	Науковий парк «Наукоград – Харків»	м. Харків
7.	Науковий парк Національного університету біоресурсів і природокористування «Стале природокористування та якість життя»	м. Київ
8.	ТзОВ «Науковий парк Київського національного економічного університету»	м. Київ
9.	ТзОВ «Науковий парк «Аерокосмічні інноваційні технології»	м. Київ
10.	ТзОВ «Науковий парк «Енергоефективні технології»	м. Полтава
11.	ТзОВ «Науковий парк «Профілактична медицина та охорона праці – новітні системи та технології»	м. Одеса
12.	ТзОВ «Науковий парк «Біометричний інноваційно-технологічний кластер «БІТеК»	м. Харків
13.	ТзОВ «Науковий парк «Центр трансферу технологій цивільного захисту»	м. Київ
14.	ТзОВ «Науковий парк Одеського політехнічного університету»	м. Одеса
15.	ТзОВ «Науковий парк «Прикарпатський університет»	м. Івано-Франківськ

Продовження Таблиці 3

16.	ТзОВ «Науковий парк Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»	м. Харків
17.	ТзОВ «Науковий парк «ДонНУ- Поділля»	м. Вінниця
18.	ТзОВ «Науковий парк Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління «ЧОРНОБИЛЬ»	м. Київ
19.	ТзОВ «Науковий парк «Хімічні технології»	м. Київ
20.	ТзОВ «Науковий парк Ужгородський національний університет»	м. Ужгород
21.	Науковий парк «Київська політехніка»	м. Київ
№	Назва технопарку	Розташування
1.	Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона	м. Київ
2.	Інститут монокристалів	м. Харків
3.	Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка	м. Київ
4.	Інститут технічної теплофізики	м. Київ
5.	Укрінфотех	м. Київ
6.	Київська політехніка	м. Київ
7.	Інтелектуальні інформаційні технології	м. Київ
8.	Яворів	Львівська обл.
9.	Агротехнопарк	м. Київ
10.	Текстиль	м. Херсон
11.	Машинобудівні технології	м. Дніпро
12.	Наукові і навчальні прилади	м. Суми
13.	Український мікробіологічний центр синтезу та новітніх технологій	м. Одеса
14.	Вуглемаш	м. Донецьк
15.	Ресурси Донбасу	м. Донецьк
16.	Еко-Україна	м. Донецьк

Джерело: розроблено на основі статистичної звітності МОН України [11].

Тільки економічна система, яка активно намагається створити ефективну систему втілення світового інтелектуального багатства у вітчизняні високотехнологічні виробництва, є гарантією успішності держави і суспільства. Для цього необхідно, по-перше, відійти від практики механічного запозичення результатів європейського інноваційного розвитку, і, насамперед, акцентувати увагу на умовах і методах їх досягнення. По-друге, інноваційна модернізація стає реальністю там, де створюються системи перманентного відбору талановитої молоді, формуються потужні механізми залучення в національне господарство політехнічну інтелектуальну освіту [8, с. 211].

У короткій історії вітчизняних технопарків чітко простежуємо два етапи розвитку: етап інтенсивного зростання всіх без винятку показників (до 2005 р.) та етап стрімкого їх падіння [10, с. 71].

На відміну від вітчизняних інноваційних структур європейські й американські технопарки, як будь-яка самостійна комерційна фірма, керуються у своїй діяльності лише ринковими принципами, пошуком шляхів одержання максимальної економічної ефективності.

Останні роки політичне, економічне і географічне положення України приваблює підвищена увага до неї з боку світової спільноти. В Україні закладено правові основи, що необхідні для побудови інноваційної економіки і почалося створення інноваційної інфраструктури, але соціально-політичні і військові потрясіння останніх років практично довели інноваційну інфраструктуру і всю національну інноваційну систему до критичного стану і виникнення загрози її повного руйнування.

Висновки. У сучасному бізнес-середовищі зростає ефективність процесів софтизації, нові знання, наукові ідеї стають рушійною силою, ресурсом інноваційного виробництва в економіці знань. Виробники нових товарів, інноваційної продукції отримують істотні переваги на ринках збуту, їх товар користується підвищеним попитом, стає більш конкурентоспроможним. Випуск нових, більш досконалих товарів, нової високотехнологічної продукції пов'язаний із високим ступенем ризику, технологічними і організаційними труднощами, які стимулюють попит на сервісне обслуговування інноваційних підприємств, надання допомоги практично на всіх етапах реалізації інноваційних проектів. Велика частина організацій, що обслуговують інноваційний бізнес, мають комерційну зацікавленість у своїй діяльності, спеціалізуються на наданні певного виду послуг. Організації інноваційного сервісу створюють ринки спеціалізованих послуг і разом із державними установами, відповідальними за проведення інноваційної політики, входять до складу національної інноваційної системи та складають інноваційну інфраструктуру країни. Глобалізація ринків і посилення конкурентної боротьби на них обумовлюють становлення інноваційних процесів, інноваційного виробництва як єдиного, науково обґрунтованого напрямку подальшого розвитку світової економіки. Взаємозв'язок і взаємозалежність національних економік, які вже

стали на шлях інноваційного розвитку і досягли завдяки цьому певних успіхів, дозволяє аналізувати їх досвід, порівнювати їх економічні успіхи, досягнення і розробляти пропозиції щодо активізації інноваційних процесів у менш розвинених країнах. Як показує цей досвід, становлення і розвиток інноваційно спрямованої економіки неможливі без побудови відповідної інфраструктури.

Література:

1. Арефьев П.В. Инновационная инфраструктура современной индустриальной экономики : автореф. дис... канд. экон. наук. Томск, 2007. 22 с.
2. Бизнес-инкубатор «Варна» към РАПИВ. *Регионална агенция за предприемачество и иновации*. Варна, 2016. URL: <http://www.biv.rapiv.org> (Last accessed: 1.03.2016).
3. Британский опыт создания управления управления технопарками. *Британское генеральное консульство в г. Екатеринбург*; Фонд «Центр Инновационного Бизнеса». Екатеринбург, 2008. URL: http://www.cibfund.ru/files/uk_technoparks.pdf?t=fl&id=74 (Last accessed: 2.04.2015).
4. Дамянова Л.Т. Венчурный капитал как элемент инновационной инфраструктуры в Болгарии. *Экономика и математические методы*. 2002. № 38. С. 11–19.
5. Дамянова Л.Т. Опыт европейских стран в создании нового типа университетов. *Креативная экономика*. 2013. № 12 (84). С. 95–101.
6. Князевич А.О., Крайчук О. В. Механізми управління інноваційним розвитком. Рівне, 2011. 133 с.
7. Князевич А. Формирование и функционирование инновационной инфраструктуры Украины. Рівне: «Волинські береги», 2016. 272 с.
8. Ковальчук Т.Т., Ковальчук Н.П. Макроекономічні ризики: класифікаційні ознаки, способи виміру, шляхи мінімізації. Київ: Знання, 2012. 301 с.
9. Костова В.Н. Инновационный потенциал малого и среднего бизнеса в Болгарии. *E-Journal Varna Free University «Chernorizets Hrabar»*. Брой 1. Варна, 2015. URL: http://ejournal.vfu.bg/bg/pdfs/Kostova-Inovacionnui_potencial_malogo_i_srednogo_biznesa_v_Bolgarii.pdf (Last accessed: 9.01.2018).
10. Мазур А.А., Пустовойт С.В. Технологічні парки України: цифри, факти, проблеми. *Наука та інновації*. 2013. Т. 9. № 3. С. 59–72.
11. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України від 16 липня 1999 року № 991-XIV (із зм. та доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 40. ст. 363.
12. Радева Е. Иновационна стратегия за интеллигентна специализация на Република България. *Областна администрация, гр. Шумен, Русе, Монтана, отдел «Иновации и предприемачество», Дирекция «Малки и средни предприятия и иновации»*. Русе, 2014. URL: http://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/innovations/presentazia_122014.pdf (Last accessed: 3.05.2016).
13. Сыряжкин М.В. История развития инновационной деятельности в 1989–1992 гг. в Томской области на примере возникновения Томского научно-технологического парка «Технопарк». *Вестник Томского государственного университета*. 2011. №348. С. 72–75.
14. Федулова Л.І. Інноваційна економіка. Київ : Либідь, 2006. 480 с.
15. Mackun P. Silicon Valley and Route 128: Two Faces of the American Technopolis. URL: http://www.netvalley.com/silicon_valley/Silicon_Valley_and_Route_128.html (Last accessed: 21.08.2015).

Отримано: 11 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 20 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 28 лютого 2018 р.

e-mail: natalya.topishko@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-33-38

Топішко Н. П., Топішко І. І., Галецька Т. І. Мережева економіка як форма соціально-економічної організації в глобальних координатах. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острогор : Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 33–38.

УДК: 330.342 :334.012 : 339.9

JEL-класифікація: O 10 : F 60

Топішко Наталія Петрівна,

кандидат економічних наук, старший викладач

Топішко Іван Іванович,

кандидат економічних наук, доцент

Галецька Тетяна Іванівна,

кандидат економічних наук, старший викладач, кафедра економічної теорії, менеджменту та маркетингу
Національного університету «Острозька академія»

МЕРЕЖЕВА ЕКОНОМІКА ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В ГЛОБАЛЬНИХ КООРДИНАТАХ

Глобалізація, діяльність транснаціональних корпорацій, розвиток інформаційно-комп'ютерних технологій стимулюють прискорене формування мережевої організації суспільства та його мережевої економічної основи в планетарному вимірі. У статті розглянуто особливості переходу від індустріально-ринкової економіки до інформаційно-мережевої як форми соціально-економічної організації діяльності в глобальному масштабі. Охарактеризовано фактори, які сприяють її формуванню і розширенню, структурні складові, переваги, протиріччя, перспективи функціонування. Розглянуто нові інструменти організації форм діяльності господарюючих суб'єктів.

Ключові слова: глобалізація, метаекономіка, мережа, мережеве суспільство, мережева економіка, віртуалізація, економіка знань.

Топішко Наталья Петровна,

кандидат экономических наук, старший преподаватель

Топішко Иван Иванович,

кандидат экономических наук, доцент

Галецкая Татьяна Ивановна,

кандидат экономических наук, старший преподаватель, кафедра экономической теории, менеджмента и маркетинга
Национального университета «Острожская академия»

СЕТЕВАЯ ЭКОНОМИКА КАК ФОРМА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ В ГЛОБАЛЬНЫХ КООРДИНАТАХ

Глобализация, деятельность транснациональных корпораций, развитие информационно-компьютерных технологий стимулируют ускоренное формирование сетевой организации общества и его экономической основы в планетарном измерении. В статье рассмотрены особенности перехода от индустриально-рыночной экономики к информационно-сетевой как формы социально-экономической организации деятельности в глобальном масштабе. Охарактеризованы факторы, которые способствуют ее формированию и расширению, структурные составляющие, преимущества, противоречия, перспективы функционирования. Рассмотрены новые инструменты организации форм деятельности хозяйствующих субъектов.

Ключевые слова: глобализация, метаэкономика, сеть, сетевое общество, сетевая экономика, виртуализация, экономика знаний.

Natalia Topishko,

PhD, Assistant Professor, Department of Economic Theory, Management and Marketing, National University of Ostroh Academy

Ivan Topishko,

PhD, Associate Professor, Department of Economic Theory, Management and Marketing, National University of Ostroh Academy

Tetiana Galetska,

PhD, Assistant Professor, Department of Economic Theory, Management and Marketing, National University of Ostroh Academy

NETWORK ECONOMY AS A FORM OF SOCIO-ECONOMIC ORGANIZATION IN GLOBAL COORDINATES

Globalization, the activities of transnational corporations, the development of information and computer technologies are stimulating the accelerated formation of the society network organization and its network economic basis in the planetary dimension. The peculiarities of the transition from the industrial-market economy to the information-network one, as

a form of socio-economic activity organization on a global scale, have been reviewed in the article. The main factors, which are contributing to its formation and expansion, structural components, advantages, contradictions, prospects of functioning, impact on the economy of developed and underdeveloped countries were characterized. New tools for organizing the forms of business entities were described.

Key words: globalization, meta-economy, network, network society, network economy, virtualization, knowledge economy.

Постановка проблеми. Середовище господарювання змінюється під впливом ІV промислової революції, глобалізації. Ділові відносини розвиваються в координатах «мережевої» (цифрової, віртуально-символічної) економіки. Цифрова економіка (Digital economy) функціонує на цифрових комп'ютерних технологіях і має наднаціональний характер.

Використання інформаційних технологій формує економіку мережевої структури (Network Economy). Процес суспільного відтворення зазнає радикальних перетворень. Вони відбуваються на горизонтальному і вертикальному рівнях соціально-економічних відносин. Галузево-територіальний принцип організації, зазначає А. Гальчинський, замінюється на мережевий. Зміни в грошових відносинах супроводжуються відривом грошей від своєї товарної основи і сфери матеріального виробництва [1, с. 418]. Інформація перетворилася на ресурс. Інформаційна мережа поступово стає антиподом ринку. За надшвидкісного режиму функціонування цифрової економіки ринковий механізм уже не може виконувати роль економічного регулятора. Хоча використовуються його функціональні форми й атрибутика, однак ця мережа є економічними відносинами іншого сутнісного порядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї інформаційної (мережевої, цифрової, електронної) економіки формували такі закордонні науковці як Р. Барбрук, Д. Белл, Дж. Гелбрейт, П. Дракер, О. Дюсуше, М. Кастельс, К. Келлі, Е. Камерон, Р. Кроуфорд, Т. Мєррінер, О. Ойнер, Д. Реут, Е. Тоффлер та інші вчені. На мережевий підхід до вивчення сучасного суспільства, що стрімко глобалізується, спиралися у своїх наукових розробках С. Вассерман, Б. Веллман, С. Берковіц, М. Манн, П. Марсден, Д. Ноук. Проблеми її становлення та соціально-економічні наслідки функціонування активно вивчають українські дослідники. Зокрема О. Білоус, В. Геєць, А. Гальчинський, І. Лукінов, Ю. Пахомов, В. Тарасевич, А. Чухно. Зважаючи на динамічний характер розвитку мережевої економіки, необхідні подальші дослідження різноманітних аспектів її становлення як нової форми економічних відносин.

Метою статті є визначення сутнісних характеристик, структурних складових, переваг, протиріч і перспектив функціонування мережевої економіки; дослідження її особливостей як форми соціально-економічної організації в глобальних координатах.

Виклад основного матеріалу. Сучасні тенденції соціально-економічних процесів визначають розвитком НТР, Інтернет-технологій, глобалізації, економічною і політичною владою ТНК, формуванням електронного середовища. Зміна умов господарювання відбувається під впливом багатьох чинників, дію яких було досліджено нами в ряді публікацій [2; 3].

Постіндустріальну (інформаційну, постматеріальну, суперіндустріальну) систему господарювання називають новітньою економікою (неоекономікою). Провідними стають науково-інформаційні технології, частка яких в економіці розвинутих країн сягає 45–65% [4, с. 41]. Цифрові технології активно впроваджуються у господарське життя, стимулюють докорінні зміни в промисловості на основі ІV технологічного укладу, кіберфізичних систем. Високотехнологічна економіка розвинутих країн знаходиться в мережевій економіці. У таблиці 1 представлено країни з найбільш розвинутою економікою, заснованою на цифрових технологіях.

Таблиця 1

Країни з найбільш розвинутою електронною економікою (2015 р.)*

№	Країна	Кількість інтернет-користувачів (%)	Індекс розвитку електронної комерції
1	Люксембург	95	91,7
2	Норвегія	96	88,3
3	Фінляндія	92	88,1
4	Канада	83	87,1
5	Швеція	95	86,0
6	Австралія	83	85,5
7	Данія	95	84,7
8	Південна Корея	82	84,3
9	Великобританія	91	84,2
10	Ізраїль	73	83,9

Джерело: [5].

Базовим орієнтиром для країн ЄС при побудові такої економіки є «Цифровий порядок (2010)». Це одна з семи флагманських ініціатив у межах стратегії «Європа 2020». Важливою складовою «Цифрового порядку ЄС» є створення «Єдиного цифрового ринку» (Digital Single Market) [6].

Суспільство, що формується у планетарному масштабі, називають «мегасуспільством», «техносуспільством», «інформаційним», «електронно-цифровим», «суспільством мережевих структур» [7, с. 1]. Комп'ютерні технології сприяють утворенню різноманітних мереж, пов'язуючи в такий спосіб суб'єктів світової системи. Формується мережевий світоустрій, який розглядають як передумову становлення глобального мережевого суспільства, заснованого на інформаційно-комунікативних принципах організації [8; 9].

Концепцію «мережевого світу» як нового суспільства і нової економіки сформулював у 90-х роках ХХ ст. Р. Норман. Концептуальні засади мережевого суспільства обґрунтував М. Кастельс [10; 11]. Він підкреслив організуючу роль мережевих структур як комплексу взаємопов'язаних вузлів у глобальних координатах. Вони витісняють традиційні форми взаємовідносин, що продовж століть домінували у світі. М. Кастельс сформулював так званий закон мережевих структур: відстань (інтенсивність і частота взаємодії) між двома точками (або соціальними станами) коротша, якщо вони обоє є вузлами в тій чи іншій структурі, ніж тоді, коли вони не належать до однієї й тієї ж мережі [11]. Таку тематику розробляли у 70-х рр. ХХ ст. К. Мейер, Т. Борзель, Р. Кеніс та інші дослідники. Вчені розглядали мережу як набір вузлів, що зв'язуються; як структуру взаємного зв'язку; як сформовану групу людей, які прагнуть досягти спільної мети через добровільну співпрацю [12, с. 403].

Термін «мережа» визначають як «сукупність яких-небудь шляхів, ліній зв'язку, каналів тощо, розташованих на певній території; система» [13, с. 169]. Він характеризує організаційну структуру, для якої властива взаємодія «сукупності об'єктів, об'єднаних певними формами зв'язків, які базуються на взаємодії людей. Основою взаємодії є реалізація спільних інтересів» [8, с. 4]. Мережева організація соціально-економічних відносин у вигляді системи горизонтальних зв'язків між їх учасниками існувала в суспільстві завжди, поєднуючись із ієрархічною (вертикальною) системою взаємодії між ними. Інтернет-технології спрощують комунікації, стимулюють формування мережевих інформаційних зв'язків. Відбувається трансформація соціальної й економічної структури суспільства.

До основних критеріїв об'єднання в мережі відносять такі: мотив, форма взаємодії, способи функціонування в мережі, засоби співіснування в мережі, правила [8, с. 5]. За М. Кастельсом, основними властивостями мережі є децентралізація; відсутність жорсткої структури, високий ступінь самоорганізації, горизонтальна система комунікації, гнучкість, міцність, мінливість, висока динамічність, відкритість [14, с. 13–14; 9, с. 90]. Їм властива неформальність, мобільність, дискретність, незалежність, паритетність.

Комунікаційні технології, зазначає Т. П. Савельєва, «дозволяють створювати соціальні спільноти з будь-якими заданими характеристиками освітніми, професійними, віковими тощо. Мережа соціальних спільнот стає новою соціальною реальністю зі своїми особливими рисами, закономірностями існування і розвитку. Соціальне поле, в рамках якого взаємодіють індивіди, що входять у ті або інші мережеві спільноти, стає так званою віртуальною реальністю. У суспільстві відбувається трансформація соціального, його віртуалізація, тобто підміна об'єктивної і суб'єктивної реальності – реальністю віртуальною... У глобальному масштабі формуються віртуальна економіка, віртуальна фінансова система, віртуальна зайнятість» [9, с. 91].

У науковій літературі ставиться проблема формування в умовах становлення мережевого суспільства й «мережевої людини» [15, с. 379–380]. Мислення і дії її, підкреслюють А. А. Гриценко та Є. І. Песоцька, «починають визначатися мережевою логікою. Вона включена в різні мережі, що мають свою цінність, стереотипи поведінки і мислення, і переходить від однієї мережі до іншої стрибком... До такої людини вже неможливо застосувати вимоги послідовності, логічності вчинків тощо. Людина стає елементом мережі» [16, с. 7].

Отже, мережева економіка це: якісно нова форма економічного порядку, яка починає витісняти ієрархічні та ринкові форми з обслуговування економічних відносин у суспільстві [8, с. 77]; система нових економічних відносин у принципово новому просторі [17]; діяльність, що здійснюється за допомогою електронних мереж [8].

Підґрунтям мережевої економіки є цифрова економіка (комп'ютерна платформа для інформаційного ресурсу, інформаційно-комунікативне середовище). Економіки знань продукує інтелектуальний продукт і високі технології. Фактором виробництва стає інформація і знання. Для її розвитку потрібна критична маса економічних агентів, відповідна інфраструктура та нові інструменти організації взаємодії людей. Особливостями економічної діяльності в електронних мережах є низькі постійні витрати, неістотні граничні витрати, швидке розповсюдження продукції; незначні витрати часу «на розкручування». Цінність продуктів праці витікає з можливості їх появи. Цінність участі в мережевій економіці залежить від числа учасників. Таку економіку порівнюють із пластичною біосистемою, тому що конкуренти активні і всюди. Для організацій потрібно постійно бути більш гнучкими та орієнтованими на успіх.

Моделі взаємодії в системі господарювання в мережевій економіці можуть бути побудовані на таких взаємодіях: «бізнес-бізнес» (оптова торгівля, електронні біржі); «бізнес-споживач» (роздрібна торгівля, інтернет-магазини); «бізнес-адміністрація» (ринок державних закупівель); «громадянин-адміністрація» (електронний уряд); «споживач-споживач».

Мережеву економіку засновано на виробництві та розподілі мережеских благ, корисність яких виявляється виключно через мережескі зв'язки. Таким зв'язкам притаманна компліментарність, стандартність, мережескі зовнішні ефекти; ефект пастки (lock-in-effect), економія на масштабі виробництва [16, с. 9-10].

Мережева економіка функціонує в швидкісному режимі реального часу. Має мультиплікативний ефект нового прискорення (закон «мультиплікації прискорення»). Мультиплікація прискорення збільшує матеріальний результат [18, с. 231]. Визначальним чинником суспільного (зокрема, економічного) прогресу стає ефект економії робочого (суспільного) часу [18, с. 230].

Мережескі структури сприяють прискоренню переміщенню капіталу в координатах планети. Структурні вузли мереж створюються транснаціональними компаніями (ТНК) і транснаціональними банками (ТНБ). «Утворюється нова глобальна субкультура – фінансова цивілізація... Формуються необмежені можливості для транснаціональної координації... Утворюється інформаційно-фінансова олігархія... Ідеологія чесної праці витісняється ідеологією фінансового успіху... Відбувається деморалізація економічних відносин... Формується штучно сконструйована мережева соціально-політична і господарська діяльність» [15, с. 379–380].

Функціонування мережескої економіки має певні переваги і недоліки. Зокрема позитивними аспектами вважають наступні:

- мережеский принцип організації зв'язків забезпечує їх рухливість, адаптованість до потреб суб'єктів; відсутність чітко сформованих центрів і меж, мобільність переструктурування мереж [8, с. 5–6];
- паритетність організації та функціонування окремої мережі; відсутність регламентації дій її учасників [8, с. 5];
- мережі децентралізують виконання і розподіляють прийняття рішень. Гнучка система ситуаційних зв'язків, що формуються між суб'єктами глобального простору, дозволяє зафіксувати нову соціальну структуру, котра характеризує варіативність і мобільність розвитку сучасного світу [8, с. 5];
- внутрішня цілісність і несуперечливість мережі. Кожен її елемент стає складовою мережескої системи більш загального характеру і перебуває в ній на умовах рівноправного зв'язку. Зв'язки в мережі рухливі і адаптивні [8, с. 5];
- мережі є відкритими структурами, які можуть необмежено розширюватися шляхом включення нових вузлів [11];
- соціальна структура має мережеву основу, високу динамічність, відкрита для інновацій, не ризикує при цьому втратити свою збалансованість [11];
- корисність мережеских благ виявляється лише через мережескі зв'язки. Корисність ординарних благ із зростанням їх кількості зменшується. Корисність же мережеских благ із збільшенням кількості зростає [16, с. 7; 9–10];
- особливістю інформації як блага порівняно із звичайними благами є те, що вона не зникає після споживання і може бути використана багато разів різними суб'єктами [16, с. 8];
- стимулює скорочення операційних і непродуктивних витрат; надає можливість підвищити рівень управління економікою, залучати і розвивати інноваційних технологій [1].

Недоліками її функціонування вважають такі моменти:

- розвиток інформаційних метатехнологій (електронного ринку, ліквідація готівкових грошей, зосередження в руках невеликої кількості осіб глобальних систем зв'язку) надають змогу контролювати всі повідомлення, корпоративні системи управління, формувати масову свідомість [15, с. 380];
- у координації управління мережами важливий їх розмір. Рухливість мереж зумовлює проблему узгодженості функціонування різних мереж [8, с. 5];
- мережа як організаційна структура не має певних закономірностей свого функціонування, носить епізодичний та випадковий характер. Визначити конкретні стандарти, яких доцільно дотримуватися в межах певної мережі, принципово неможливо [8, с. 5];
- соціальна побудова нових форм простору і часу веде до розвитку метамережі, яка відключає другорядні функції, підкоряє соціальні групи і веде до знецінення цілих територій. Водночас ні люди, ні локації, ні окремі види діяльності не зникають, зникає їхнє структурне значення [11];
- ціна речей дедалі менше пов'язана з їх універсальною цінністю і дедалі більше відбиває цінність індивідуальну, ситуативну, переломлену через сприйняття інших людей; зростання частки благ із мережескими і клубними ефектами; зростання значення демонстративної поведінки; поява так званої «клубної економіки» [16, с. 18–19];

- непрозорість, неясність якості товарів, яка виникає через їх незліченну кількість і складність. Погані товари і послуги витісняють добрі. Губляться базові орієнтири для науково обґрунтованої політики [16, с. 19];
- гроші стають суто умовною (віртуальною) реальністю [15, с. 376]; віртуальний капітал-гроші як світова супермережа може бути приватизований невеликою кількістю осіб (глобальна гегемонія віртуального фіктивного капіталу) [19, с. 79-80];
- несиметричний і нерівномірний розподіл інформації [19, с. 80];
- перетворення інформації і знань на виробничий ресурс інформаційного суспільства ускладнює структуру суспільства, стимулює становлення нових соціальних верств: когнітаріату (теорія «креативних класів» Р. Флориди) [20, с. 98-102], власників знань та інформації. Вони використовують їх в своїх інтересах [21, с. 59-60];
- формування глобальних мереж у різних сферах економіки супроводжується деформацією пропорцій між реальним і фінансовим капіталом, концентрацією та перенакопиченням фінансових ресурсів у мережевих структурах ТНК [19, с. 76];
- мережево-фінансові та віртуально-інформаційні технології спрямовані на контроль над ринком і в перспективі – над усім суспільством. Їх мета – перманентне одержання системного прибутку [15, с. 381];
- глобалізація не забезпечує ні справедливості, ні соціального поступу. Наростає нестабільність, конфліктність. Соціально-економічні ризики посилюються. Можливості держави щодо регулювання соціально-економічних процесів, підтримання стабільної їх динаміки обмежуються. Скорочується державний сектор у соціальній сфері [3; 22].

Сформувалася модель центрально-периферійного управління світовими відносинами. Вигоди від технологій нового покоління є мотивом і підґрунтям нових точок зростання. Розвинуті країни використовують отриману загальну конкурентну перевагу і стимулюють її розвиток на свою користь, підкоряють економіки слабозрозвинутих держав своїм інтересам. Країни, особливо слабозрозвинуті, не можуть забезпечити стійкості та пропорційності свого розвитку. Поглиблюється секторальна асиметрія національних економік.

Висновки. Інформаційні технології, зростання ролі наднаціональних структур є підґрунтям для створення мережевого суспільства зі своєю соціальною й економічною структурою. Необхідно формувати новий технологічний укладу в Україні на основі розробки і впровадження новітніх досягнень. Участь країни в глобальних структурах має бути більш гнучкою, швидше трансформуватися, активно адаптуватися до зовнішніх чинників.

Література:

1. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення: Курс лекцій. К. : «АДЕФ-Україна». 2010. 572 с.
2. Топішко І. І., Топішко Н. П., Галецька Т. І. Трансформація умов господарювання в економіці знань та її вплив на соціальну політику держави *Наукові записки НУ «Острозька академія». Серія «Економіка»*. Острог : Вид-во НУ«ОА». 2016. № 2(30). С. 27–32.
3. Топішко Н. П., Галецька Т. І. Формування цифрової (мережевої) економіки і соціально-економічні ризики сучасного суспільства. ІУ міжнар. н.-п. Інтернет-конф. [«Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку»]. 24 лютого 2017 р. Острог : Вид-во НУ «Острозька академія». 2017. С. 207–210.
4. Жуков С. А. Неоекономіка як нова соціально-економічна реальність і наслідок економічної глобалізації та революції в інформаційних технологіях. *Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія»: зб. наук. праць*. Луцький НТУ. Випуск 11 (44). Луцьк, 2014. С. 38–47.
5. Звіт Комісії ООН з торгівлі та економічного розвитку за 2015 р. URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ier2015_en.pdf (дата звернення: 09.02.2018).
6. Digital Single Market [Electronic resource]. – Mode of access : https://ec.europa.eu/commission/priorities/digital-single-market_en.
7. Стрелец И. А. Общество сетевых структур и информационный ресурс как сетевое благо. URL: http://www.mirkin.ru/_docs/_dumnaaya/str/Network_structures-mgu.pdf (дата звернення: 02.02.2018).
8. Войтович Радмила. Мережеве суспільство як нова форма соціальної організації в умовах глобалізації. *Політичний менеджмент*. 2010. № 5. С. 3–18.
9. Савельєва Т. П. Сучасне мережеве суспільство: проблеми визначення. URL: [file:///C:/Users/comp/Downloads/cuc_2012_1_14%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/comp/Downloads/cuc_2012_1_14%20(1).pdf) (дата звернення: 09.02.2018).
10. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; [пер. с англ. О. И. Шкаратана]. М.: ГУВШЭ, 2000. 608 с.
11. Кастельс М. Становление общества сетевых структур. Новая индустриальная волна на Западе: Антология. М.: Academia, 1999. С. 492–505
12. Богуславська К. Мережевий підхід: причини виникнення, напрями дослідження мереж та їх типологізація. URL: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_32/bohuslavska_merezhevyi.pdf (дата звернення: 09.02.2018).

13. Науковий тлумачник слів української мови (у трьох томах). Т. 2 / Укладачі: В. В. Яременко, О.М. Сліпушко. К.: Видавництво «Аконіт», 2004. 927 с.
14. Кастельс М. [пер. с англ. А. Матвеева; под ред. В. Харитоновна]. Галактика Інтернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе. М. Кастельс. Екатеринбург : У- Фактория, 2004. 328 с.
15. Скотний П. В. Віртуальна та мережева економіка: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник НЛТУ* : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2014. Вип. 24.2. С. 375–382.
16. Гриценко А. А., Песоцька Є. І. Формування інформаційно-мережевої економіки. *Економічна теорія*. 2013. № 1. С. 5–19.
17. Бринь Ю.М., Кравчук І.П. Формування мережевої економіки як нової форми економічного порядку. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=32256> (дата звернення: 09.02.2018).
18. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. вид. К. : Либідь, 2006. 312 с.
19. Нечипорук Л. В. Теоретичні аспекти формування мережевої економіки. URL:<http://econtlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/1-76-84.pdf> (дата звернення: 19.01.2018).
20. Бідак В. Я. [та ін.]. Когнітаріат як інноваційний суб'єкт регіональних суспільних систем: соціогуманітарні аспекти. НАН України, Ін-т регіон. дослідж. Л. 2006. 120 с.
21. Степаненко С. В. Трансформація відносин власності в умовах формування постіндустріальної економіки. Полтава : Скайтек. 2009. 187 с.
22. Баранник Л. Б. Фінансування пенсійного забезпечення як глобальна проблема сучасності. *Наукові записки НУ «Острозька академія». Серія «Економіка»*. Острог : Вид-во НУ «ОА». 2014. Випуск 27. С. 56–61.

**ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ
ГАЛУЗЯМИ ТА ПІДПРИЄМСТВАМИ**

Отримано: 12 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 18 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 23 лютого 2018 р.

e-mail: snisarchyk1@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-40-43

Снісарчук І. В. Роль фандрайзингу в управлінні маркетинговим потенціалом закладів вищої освіти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 40–43.

УДК: [658.8:005.3+658.14/17]:378

JEL-класифікація: M 31

Снісарчук Ірина Володимирівна,

аспірантка, Донецький національний університет ім. Василя Стуса

**РОЛЬ ФАНДРАЙЗИНГУ В УПРАВЛІННІ МАРКЕТИНГОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У статті висвітлено важливість розвитку освітньої та наукової діяльності під час управління маркетинговим потенціалом закладів вищої освіти. Обґрунтовано доцільність використання фандрайзингу як діяльності з акумуляції фінансових та інтелектуальних ресурсів. Запропоновано зміни у штатному розписі, а саме введення посади фандрайзера для постійного пошуку додаткових грошових надходжень. Висвітлено закордонний досвід залучення фінансових ресурсів для підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти.

Ключові слова: маркетинговий потенціал, управління маркетинговим потенціалом, фандрайзинг, заклад вищої освіти, фінансування, бенчмаркінг.

Снісарчук Ірина Владимировна,

аспірантка, Донецький національний університет ім. Василя Стуса

**РОЛЬ ФАНДРАЙЗИНГА В УПРАВЛЕННІ МАРКЕТИНГОВОГО ПОТЕНЦІАЛА
ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ**

В статье определена важность развития образовательной и научной деятельности при управлении маркетинговым потенциалом высших учебных заведений. Обоснована целесообразность использования фандрайзинга как деятельности по аккумуляции финансовых и интеллектуальных ресурсов. Предложены изменения в штатном расписании, а именно введение должности фандрайзера для постоянного поиска дополнительных денежных поступлений. Освещен зарубежный опыт привлечения финансовых ресурсов для повышения конкурентоспособности высших учебных заведений.

Ключевые слова: маркетинговий потенціал, управління маркетинговим потенціалом, фандрайзинг, утворення вищого образования, фінансування, бенчмаркінг.

Irina Snisarchuk,

postgraduate student at the Vasyl' Stus Donetsk National University

**ROLE OF FUNDRAISING IN MANAGEMENT OF MARKETING POTENTIAL
OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

The article highlights the importance of developing educational and scientific activities in managing the higher education institutions marketing potential. The feasibility of using fundraising as an activity for accumulation of financial and intellectual resources is substantiated. Changes in staffing are proposed, namely the introduction of the fundraiser position for the constant search for additional cash receipts. The foreign experience of attracting financial resources to increase the competitiveness of higher education institutions is highlighted.

Key words: marketing potential, marketing potential management, fundraising, higher education institution, financing, benchmarking.

Постановка проблеми. Інтелектуальний капітал кожної країни відіграє важливу роль у її розвитку та становленні. Навчальні установи є тим фундаментом, на якому відбувається побудова майбутнього України. Освітня та наукова діяльність закладів вищої освіти є одними з ключових факторів розвитку самих установ та освітнього простору загалом. Створення об'єктивних громадських позитивних думок щодо якості освіти в конкретному навчальному закладі є прерогативою маркетингових відділів. Саме вони займаються розвитком освітньо-наукової складової маркетингового потенціалу як засобу забезпечення конкурентоспроможності. Освіта та наука є взаємодоповнювальними поняттями, що унеможлиблює існування одного без іншого. Саме тому кожний навчальний заклад повинен розвиватися у двох напрямках для підтримання стабільних показників конкурентоспроможності та здійснення внеску в соціальний добробут населення країни.

Реалії сьогодення стверджують, що будь-які інноваційні доробки неможливі без залучення в них фінансових ресурсів. Проведення різних видів науково-дослідних робіт вимагає інвестицій як інтелектуальних, так і грошових.

Однією з ефективних форм залучення ресурсів для діяльності неприбуткових установ є фандрайзинг. Створення умов для впровадження фандрайзингової діяльності в управлінні навчальним закладом є проявом компетентності керуючого персоналу та розуміння важливості зовнішньої підтримки під час розв'язання маркетингових завдань. Саме тому питання фандрайзингової діяльності в управлінні маркетинговим потенціалом закладів вищої освіти є актуальним у період визнання освіти пріоритетним напрямом розвитку як України, так і світової спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Управління маркетинговим потенціалом у своїх працях досліджували Л. В. Балабанова, Р. В. Мажинський [1], Д. М. Васильківський [2] та інші. Питанням фандрайзингової діяльності приділяли увагу Т. В. Артем'єва [3], Дж. Дуглас Александер [4] та інші.

Мета і завдання дослідження. Проблема фінансування освітньої та особливо наукової діяльності навчальних закладів є доволі актуальною в сучасній соціально-орієнтовній ринковій економіці. Жага економічної безпеки та стабільності мотивує до пошуку інноваційних джерел фінансування, відмінних від звичних (державні асигнування та спеціальний фонд закладу). Обґрунтування важливості використання фандрайзингу закладами вищої освіти як додаткового джерела залучення фінансових ресурсів у процесі управління маркетинговим потенціалом закладів вищої освіти є необхідністю в сучасних ринкових умовах, коли рівень послуг, що надаються освітніми установами визначають їх положення серед конкурентів.

Виклад основного матеріалу. Імідж навчальної установи прямо пропорційно залежить від якості освіти, яку надають у стінах закладу. Конкуренція в освітньому просторі України серед некомерційних організацій з кожним роком стає все більш схожою на діяльність зацікавлених у прибутку гравців ринку. Саме тому успіх навчальних закладів залежить найчастіше від двох напрямів роботи, а саме освітньо-наукового та маркетингового.

Складовою маркетингового потенціалу є інтелектуальні ресурси навчального закладу, що складаються з працівників організації та її студентів, які є рушійною силою наукової діяльності освітньої установи. Рівень розвитку та якість людського капіталу певним чином визначають позиції установи на конкурентній арені. Адже навіть рівень акредитації закладам вищої освіти присвоюється з урахуванням чисельності працівників із вченим званням доктора наук, що говорить про необхідність певної кількості науково-дослідної роботи та якості освітньої діяльності в теренах організації. Успішне виконання двох основних завдань існування навчального закладу створює підґрунтя для забезпечення певного рівня маркетингового потенціалу, що працює не тільки в короткостроковому періоді, а й на перспективу. Тому постійний розвиток освітньої та наукової складових маркетингового потенціалу підвищує рівень конкурентоспроможності, але потребує певних фінансових інвестицій, що не завжди наявні на балансі неприбуткових установ. Державні видатки забезпечують повсякденне функціонування закладів вищої освіти, водночас не дозволяють у повному обсязі реалізувати інтелектуальні ресурси та вийти на міжнародну арену освітнього простору.

Аналіз даних Державного комітету статистики України показав негативну динаміку здійснення фінансових інвестицій на розвиток та функціонування закладів вищої освіти. З 2012/2013 по 2016/2017 навчальний рік фінансування збільшилось всього на 4%. Зважаючи на інфляційні процеси, сталість фінансування на постійно однаковому рівні не дозволяє розвиватися та функціонувати відповідно до сьогоденних ринкових умов. Питома вага видатків на фінансування вищих освітніх установ у загальному обсязі до видатків на освіту постійно знижується. Зменшення витрат на вищу освіту з 2012 року досягло 27% у час, коли світове суспільство визнало освіту фундаментальною основою національного розвитку та рушійною силою інноваційного прогресу [5].

Виходячи з необхідності постійного розвитку в усіх аспектах діяльності, заклад вищої освіти повинен бути адаптованим до змін у ринковому середовищі, і передавати здобуті знання у процесі освітньої діяльності майбутнім фахівцям. Тільки ті установи, що наділили студентів конкурентоспроможністю на ринку праці, мають позитивні перспективи діяльності. В таких умовах набуває важливості пошук фінансової підтримки для прийняття управлінських рішень, що могли б покращити становище навчального закладу в освітньому просторі завдяки реалізації наукового та освітнього потенціалу.

Для реалізації маркетингового потенціалу та набуття ним характеристик корисності, а не просто існування, менеджером доцільно звертати увагу на фандрайзингову діяльність, що активно використовується закордонними вищими навчальними закладами.

Фандрайзинг – це професійна діяльність щодо мобілізації фінансових та інших ресурсів із різноманітних джерел для реалізації соціально значущих і науково-дослідних неприбуткових проєктів, яка вимагає спеціальних знань і навичок фандрайзера, що можуть вплинути на прийняття позитивного рішення донора [6, с. 13].

Можливі такі джерела залучення ресурсів: компанії, приватні особи, фонди, державні органи. Всі ці джерела можуть бути в ролі:

- фінансового спонсора;
- спонсора на умовах бартеру;
- інвестора;
- організації, що надає грант;
- мецената;
- донора [7].

Бенчмаркінгові засади прийняття управлінських рішень щодо поліпшення маркетингового потенціалу дозволяють використати в Україні позитивний досвід провідних навчальних установ США. У розвиток кращих вищих навчальних закладів освіти США на благодійних засадах у деяких випадках інвестується близько 100 млн дол. З подібним рівнем додаткових доходів навчальних установ не виникає питань про походження їх престижності.

Так, «у 2012 році на організацію Інституту мозку в межах цього наукового центру 200 мільйонів доларів виділив видавець газети New York Daily News і журналу U.S. News & World Report Мортімер Цукерман. У 2013 році 100 мільйонів доларів від власника інвестиційного холдингу MacAndrews & Forbes Holdings Inc. Роналда Перелмана отримала бізнес-школа при Колумбійському університеті. Метою цього гранту стало подальше розширення установи. Ще більше – 300 мільйонів доларів – в 2008 році передав бізнес-школі при університеті Чикаго її колишній випускник, бізнесмен Девід Бут» [8].

Акумуляція, як правило, фінансових ресурсів для забезпечення реалізації освітньої та наукової складової маркетингового потенціалу процес доволі трудомісткий. Насамперед, навчальна установа повинна визначитися з концепцією об'єкта залучення коштів і представити її в якомога привабливих рисах для донора. Найважчий етап фандрайзингової діяльності полягає в обґрунтуванні необхідності фінансових вкладень у конкретний проект і висвітлення позитивних наслідків благодійної інвестиції для донора грошових потоків.

Франдрайзинговій діяльності з приводу залучення коштів, саме в закладах вищої освіти передують, інтелектуальний фандрайзинг, що може бути як зовнішнім, так і внутрішнім. Це стосується етапу створення ідеї, у яку залучатимуться в майбутньому фінансові ресурси. Адже саме навчальні установи оперують безліччю умов, та створюють усі передумови щодо успішності запланованого проекту. В подібних випадках, для інтелектуального фандрайзингу не завадить матеріальна мотивація як викладачів, так і студентів.

Процес організації пошуку донорів Б. В. Бусленко [7] розділяє на два види:

- екстенсивна стратегія – створення баз даних фондів і програм, розсилка запитів або заявок (на практиці малоефективна);
- інтенсивна стратегія – ретельне планування і підготовка проектів до стану одного безпрограшного варіанту і подача заявок на грант в ретельно підібраний фонд або програму.

Не достатній рівень ефективності екстенсивної стратегії, на нашу думку, можливо підвищити за рахунок аналізу діяльності фондів і пропонування донорам проектів суміжних з концепцією їх роботи. Важливим моментом при залученні уваги донора фінансових ресурсів є уникнення розсилок електронною поштою. Прямі продажі в цьому випадку, що супроводжуються телефонними дзвінками як мінімум, та зустрічами як максимум принесуть більшу ефективність. Саме ділові зустрічі допоможуть зацікавити потенційного донора в благодійності, та описати доцільність й важливість конкретного проекту. Підготовка до ділової зустрічі має містити не тільки опис креативності проекту та його новизни, а й соціально-значимі цілі, суперечливі моменти та інше.

Звертаючись до донора благодійної допомоги, треба розуміти, що більшість організацій одним з аспектів своєї роботи виділяють соціальну відповідальність, тому варто донести до відомого потенційного фандрайзингового партнера, що в обмін на фінансові ресурси навчальний заклад зобов'язується прорекламувати всіма можливими способами благодійну допомогу самого спонсора. Таким чином, відбувається взаємодопомога в покращенні позитивного іміджу обох сторін фандрайзингу.

Важливим моментом під час імплементації фандрайзингової діяльності в управління маркетинговим потенціалом із метою підвищення його позитивного впливу на формування стабільної конкурентоспроможності є виділення у штатному розписі посади фандрайзера, тобто людини, яка має відповідні навички для подібної роботи. В Україні поняття «фандрайзинг», хоча і не широко відоме, але вже існують семінари, вебінари, тренінги з розвитку якостей, що необхідні саме для обіймання такої посади. Отже, для процвітання закладу вищої освіти в конкурентному середовищі, в сучасних умовах, життєво необхідно знаходитися в постійному пошуку додаткових фінансових й інтелектуальних ресурсів.

Таким чином, управління маркетингом у навчальному закладі, здебільшого маркетинговим потенціалом потребує доволі значних фінансових та інтелектуальних ресурсів. Розвиток освітньої та наукової діяльності є безпрограшним варіантом для освітніх установ вибору стабільної позиції конкурентоспроможності в освітньому просторі.

Висновки. Складність управління маркетинговим потенціалом закладів вищої освіти полягає в недостатності фінансування саме маркетингової діяльності. Суспільство економіки знань вимагає від навчальних закладів забезпечення виконання пріоритетних напрямків розвитку України на найближче майбутнє, а саме процвітання освіти та науки. Для закладів вищої освіти саме такий вектор розвитку був, й досі залишається, як основний метод протистояння в конкурентній боротьбі.

Удосконалення навчальних програм і якості науково-дослідних робіт, на сьогоднішній час, затребує чималих фінансових ресурсів. Фандрайзинг як метод залучення коштів дозволить менеджерам виводити вищий навчальний заклад на нові рівні функціонування. Так, з одного боку, освітній напрям роботи дозволяє спрямувати сили на формування конкурентоспроможного ринку праці, підвищення рівню індексу освіти населення та виявленню освітнього потенціалу держави, а з другого – науково-дослідна робота є рушійною силою розвитку всіх галузей економіки. Якісне вирішення завдань, що кожний день виникають у всіх сферах соціально-економічного життя країни, можливе за рахунок використання наукового потенціалу закладів вищої освіти.

Отже, використання фандрайзингу, з подальшим введенням відповідної посади у закладі, в діяльності закладу вищої освіти для ескалації освіти та науки створює передумови для ефективного управління маркетинговим потенціалом, підвищення його рівня та якості.

Література:

1. Балабанова Л. В. Управління маркетинговим потенціалом підприємства : монографія. Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. 144 с.
2. Васильківський Д.М. Сучасні засади управління маркетинговим потенціалом. *Наука й економіка*. 2011. №2. С. 60–64.
3. Артемьева Т.В. Фандрейзинг. Привлечение средств на проекты и программы в сфере культуры и образования. СПб.: Изд-во «Лань». 2010. 86 с.
4. Дуглас Александер Дж. Основные принципы фандрейзинга. Дніпропетровськ : Баланс Бизнес Букс. 2007. 240 с.
5. Снісарчук І.В. Фінансовий аспект управління маркетинговим потенціалом вищих навчальних закладів. *Фінанси, облік, банки*. 2017. №1(22). С. 250–259.
6. Соколова А.М. Фандрайзингова діяльність: сутність, особливості та перспективи розвитку. *Економіка та держава*. 2013. №1. С.13–16.
7. Бусленко, Б.В. Фандрайзинг неприбуткових організацій в Україні. URL: http://www.rusnauka.com/1_NIO_2014/Economics/4_155397.doc.htm. (дата звернення: 05.02.2018).
8. Деньги укрепляют мозг. URL: <https://lenta.ru/articles/2013/10/22/universities/>. (дата звернення: 19.01.2018).

Отримано: 23 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 28 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 03 березня 2018 р.

e-mail: annastrokovych@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-44-47

Строкович Г. В. Перспективи удосконалення логістичних бізнес-процесів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 44–47.

УДК: 338.242.2

JEL-класифікація: L8

Строкович Ганна Віталіївна,*доктор економічних наук, доцент, професор кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця***ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЛОГІСТИЧНИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ**

У науковій праці наведено аналіз обсягу глобального ринку логістичних послуг, індексу ефективності логістики України, визначено наявні проблеми діяльності логістичних підприємств. Представлено класифікацію провайдерів логістичних послуг, проаналізовано ринок контрактної логістики за рівнем доходу. Визначено перспективи вдосконалення логістичних бізнес-процесів і напрями їх реалізації.

Ключові слова: ринок, індекс ефективності логістики, вдосконалення, бізнес-процес.

Строкович Анна Витальевна,*доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры государственного управления, публичного администрирования и региональной экономики Харьковского национального экономического университета им. С. Кузнеця***ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИХ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ**

В научной работе приведен анализ объема глобального рынка логистических услуг, индекса эффективности логистики Украины, определены существующие проблемы деятельности логистических предприятий. Представлена классификация провайдеров логистических услуг, проанализирован рынок контрактной логистики по уровню дохода. Определены перспективы совершенствования логистических бизнес-процессов и направления их реализации.

Ключевые слова: рынок, индекс эффективности логистики, усовершенствование бизнес-процесс.

Hanna Strokovich,*Doctor of Economics, Associate Professor, Professor Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic***PROSPECTS FOR IMPROVING LOGISTICS BUSINESS PROCESSES**

The article deals with the analysis of the global logistics market size, logistics performance index of Ukraine. The authors identify the existing problems of logistics enterprises, classify the logistics providers, analyse the contract logistics market in terms of income. The prospects for improving logistics business processes and their implementation are defined.

Key words: market, logistics performance index, business process improvement.

Постановка проблеми. Як свідчать закордонні дослідження [6] у найближчій перспективі суттєво зростуть обсяги міжнародних торговельних потоків, що обумовлюється актуальним станом наявної кон'юнктури на більшості ринків. Особливо це стосується країн Тихоокеанського та Північно-американського регіонів у межах виконання договорів послуг, Азіатсько-Тихоокеанського регіону завдяки активізації внутрішньорегіональній торгівлі на фоні зростання ВВП країн цього регіону [6].

Крім того, значно зросте рівень використання логістичних послуг на виробництві, у роздрібній торгівлі, на транспорті, урядом, у процесі надання комунальних послуг, під час здійснення охорони здоров'я, застосування ЗМІ та під час здійснення розважальних заходів, наданні телекомунікаційних, банківських і фінансових послуг, використанні інформаційних технологій. Усе це свідчить про зростання потенційних обсягів логістичного ринку в усьому світі, яке не представляється можливим без удосконалення наявних логістичних бізнес-процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вдосконалення логістичних бізнес-процесів розглянуто в численних публікаціях закордонних і вітчизняних учених, серед яких І. В. Гой [5], І. В. Бабій [5], С. В. Знахур [3], Л. М. Малярець [2], Г. Л. Матвієнко-Біляєва [2], С. В. Мінухін [3], В. С. Пономаренко [3], Г. Р. Руденко [4], Н. М. Тюріна [5] та інші. Віддаючи належне науковим здобуткам провідних учених щодо визначеної проблематики, слід зауважити, що доцільним представляється врахування актуальних і перспективних тенденцій удосконалення логістичних бізнес-процесів, тому доцільним є їхнє дослідження.

Мета статті полягає у визначенні напрямів удосконалення логістичних бізнес-процесів у перспективі.

Виклад основного матеріалу. Удосконалення логістичних бізнес-процесів здійснюють на вимогу як безпосередньо ринку логістичних послуг, так і ринків їх техніко-технологічного та інформаційного забезпечення, які є підґрунтям задоволення відповідних проблем на якісно іншому рівні.

Н. М. Тюріна, І. В. Гой, І. В. Бабій, узагальнюючи думки провідних фахівців, виділили такі тенденції розвитку міжнародного ринку логістичних послуг:

- посилення позицій підприємств, що володіють розвинутими логістичними мережами;
- активізація розвитку аутсорсингу логістики;
- зростання регіоналізації логістичних мереж;
- скорочення логістичного ланцюга й оптимізація логістичних витрат;
- зменшення життєвого циклу продукту та поява підходів до дистрибуції;
- зростання ролі інновацій у логістичних бізнес-процесах;
- підвищення транспортних витрат завдяки зростанню цін на паливо, тарифів, збільшенню частоти перевезень [5].

Важливим для визначення напрямків удосконалення логістичних бізнес-процесів є оцінка індексу ефективності логістики (LPI), яка здійснюється на основі ранжування країн за шістьма аспектами торгівлі, таких як ефективність митниці, якість інфраструктури, простота організації постачання, можливість відстеження, своєчасність відвантаження товарів, що вважаються найважливішими для розвитку країн [7]. Результати рейтингу формуються на основі узагальнення результатів опитування фахівців з логістики певних країн.

Компоненти, які аналізують у LPI, було обрано на основі проведення сучасних теоретичних та емпіричних досліджень, також з узагальненням практичного досвіду фахівців із логістики, які безпосередньо займаються міжнародними перевезеннями вантажів. До них належать:

- ефективність митного оформлення та прикордонного контролю («митниця»);
- якість торгової і транспортної інфраструктури («інфраструктура»);
- простота організації постачання за конкурентною ціною («простота організації постачання»);
- компетентність і якість логістичних послуг – експедування, пересилання і митне оформлення («якість логістичних послуг»);
- можливість відстежувати і контролювати переміщення вантажів («відстеження»);
- частота поставок, які досягають одержувача в заплановані або очікувані терміни доставки («своєчасність») [7].

Оцінку за кожним параметром здійснюють за п'ятибальною шкалою. LPI використовує стандартні статистичні методи для обробки даних і їх трансформацію в єдиний показник, який можна використовувати для здійснення міждержавних зіставлень. У таблиці 1 представлено динаміку індексу ефективності логістики в Україні протягом 2007–2016 рр.

Таблиця 1

Динаміка індексу ефективності логістики в Україні [7]

Період	LPI рейтинг	LPI оцінка	Митниця	Інфра-структура	Простота організації постачання	Якість логістичних послуг	Відстеження	Своєчасність
2007	73	2.55	2.22	2.35	2.53	2.41	2.53	3.31
2010	102	2.57	2.02	2.44	2.79	2.59	2.49	3.06
2012	66	2.85	2.41	2.69	2.72	2.85	3.15	3.31
2014	61	2.98	2.69	2.65	2.95	2.84	3.20	3.51
2016	80	2.74	2.30	2.49	2.59	2.55	2.96	3.51

Як свідчать дані, представлені в таблиці 1, Україна мала найкращі результати у сфері ефективності логістики у 2014 р. та посідала 61 місце у відповідному рейтингу, але у 2016 р. її позиція значно погіршилася (80 місце) [7]. Найбільш проблематичними параметрами є митниця, що обумовлюється недосконалістю законодавства, непрозорістю здійснення певних процедур і затримкою відшкодування податків; інфраструктура, яка характеризується недостатнім рівнем техніко-технологічного забезпечення, низькою якістю дорожнього покриття недостатнім рівнем ефективності організації складського господарства; простота організації постачання, що обумовлюється невиконанням послуги у будь-який час, у як вимога коротші строки, відсутністю певних додаткових послуг; якість логістичних послуг, що обумовлюється низькою швидкістю перетину кордону, підготовку не всієї супровідної документації, відсутністю надання послуг із охорони, страхування та розмитнення вантажу в повному обсязі.

Протягом вказаного періоду аналізу лідером рейтингу є Німеччина, яка посідала перше місце у 2010, 2014, 2016 рр., а в інші періоди входила в п'ятірку лідерів, тому доцільним є використання досвіду цієї

країни у визначенні напрямів удосконалення логістичних бізнес-процесів. Питома вага вітчизняного логістичного ринку в теперішній час становить біля 1% (0,92% – 2015 р., 0,89 – 2016 р.) [1].

Водночас глобальний логістичний ринок буде розширюватися: від 8,1 трлн доларів США у 2015 році до 15,5 трлн дол. у 2023 р., реєструючи середньорічний темп зростання до 7,5% із 2015 до 2024 рр. За обсягом ринок, як очікується зростатиме на 6% на рік із 2016 по 2024 рр.

Згідно із чинною міжнародною класифікацією існують види провайдерів логістичних послуг (таблиця 2).

Таблиця 2

Класифікація провайдерів логістичних послуг [5]

Позначення виду логістичних послуг	Назва виду логістичних послуг	Характеристика
1PL	First Party Logistics	Автономна логістика, всі операції виконує сам власник вантажу.
2PL	Second Party Logistics	Надання традиційних послуг із транспортування та управління складськими приміщеннями.
3PL	Third Party Logistics	Розширення стандартного переліку послуг нестандартними (складування, перевантаження, обробка вантажів, додаткові послуги зі значною доданою вартістю), використання субпідрядників. Усі послуги надаються як окремо, так і в комплексі.
4PL	Fourth Party Logistics	Інтеграція всіх компаній, залучених в ланцюг поставок.
5PL	Fifth Party Logistics	Управління всіма компонентами, що утворюють єдиний ланцюг постачання вантажів, за допомогою електронних засобів інформації.

На сьогодні найбільш поширеними є 3PL оператори, які надають розширений стандартний перелік послуг та пропонують комплексні функціональні рішення. Активно розвивається четвертий і п'ятий рівні провайдерів логістичних послуг, зокрема й в Україні.

Із 1994 року Armstrong & Associates здійснює оцінку розміру 3PL ринку контрактної логістики та його сегментів. Інформацію за 2016 рік наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Ринок контрактної логістики [9]

3PL Segment	Валова виручка/оборот (US\$ млрд)
Договори перевезення	14.2
Управління внутрішніми перевезеннями	61.8
Управління міжнародними перевезеннями	48.5
Додана вартість від зберігання і розподілу	39.1
Договори програмного забезпечення/систем	3.2
Всього	166.8

Аналіз таблиці 3 свідчить, що за 2016 р. найбільший дохід одержували логістичні підприємства від внутрішніх перевезень, наступним джерелом доходу є міжнародні перевезення, а потім уже надходження від зберігання та розподілу, тому доцільним є вдосконалення логістичних бізнес-процесів саме за цими напрямками.

Як свідчать результати здійсненого глобального аналізу промисловості [8], одним із напрямів удосконалення логістичних бізнес-процесів є застосування логістичних роботів, які є підґрунтям підвищення ефективності здійснення логістичних операцій. Використання роботів у логістичній мережі є перспективною ефективною альтернативою звичайним процедурам здійснення логістичних бізнес-процесів, які можуть виконувати бізнес-процеси з транспортування, переміщення, обліку товару та керуватися з єдиного управлінського центру. Результатом використання логістичних роботів буде спрощення виконання всіх видів логістичних бізнес-процесів у великих приміщеннях, таких як аеропорти, водні та залізничні порти, великі логістичні центри й автомобільні 3PL, 4PL, 5PL видів. Крім того, це сприятиме мінімізації часу виконання логістичних бізнес-процесів, запобіганню крадіжкам при їх здійсненні та більш точному плануванні термінів поставки товару й підготовки всіх супроводжуючих документів.

Згідно із досвідом країн, які займають провідні позиції на логістичному ринку, найперспективнішим напрямом подальшого розвитку є автоматизація наскрізних логістичних процесів. Метою якої є зниження витрат і одержання певних конкурентних переваг підприємствами.

Світовий ринок логістичних роботів структурується за критеріями базових функцій, які виконуються логістичними роботами, їх комплектацією, вартістю необхідного програмного забезпечення та його функціональністю, можливістю його подальшого вдосконалення, вартістю обслуговування облад-

нання, термінами експлуатації тощо. Фактично ринок поділяють на складові апаратного і програмного забезпечення, які надалі можуть сегментуватися залежно від обраних критеріїв.

Для того, щоб автоматизація наскрізних логістичних процесів була ефективною, спочатку слід визначити перелік послуг, які надалі буде надавати логістичне підприємство, здійснити аудит наявних логістичних бізнес-процесів та їх відповідність вимогам підприємства та потенційних споживачів, якщо доцільно, внести необхідні зміни у структуру та проаналізувати ринки апаратного і програмного забезпечення за відповідними критеріями та прийняти управлінське рішення з їх придбання.

Напрямами автоматизації наскрізних логістичних процесів є:

комплексне застосування провідного інноваційного техніко-технологічного забезпечення протягом усього життєвого циклу підприємства та можливість його оновлення в разі виникнення потреби;

визначення ключових показників ефективності логістичних бізнес-процесів підприємства та можливість їх моніторингу на одній панелі;

ідентифікація причин і наслідків можливих відхилень характеристик логістичних бізнес-процесів підприємства, можливість здійснення корегуючи дій;

максимальне використання готових рішень з інтеграції;

створення, забезпечення, функціонування та візуалізація логістичних бізнес-процесів підприємства.

Висновки. Отже, аналіз обсягу глобального ринку логістичних послуг свідчить про його значний потенціал, який буде щорічно зростати на 6% на рік. Водночас індекс ефективності логістики в Україні значно погіршився протягом останніх років. Тому для покращення ситуації, що склалася у теперішній час та з метою успішної інтеграції в глобальний економічний простір вітчизняним провайдером логістичних послуг є доцільною реалізація інноваційних проєктів, націлених на поступову автоматизацію наскрізних логістичних процесів завдяки застосуванню логістичних роботів, що сприятиме значному покращенню рівня задоволеності потенційних споживачів, зменшенню фінансових і часових витрат.

Література:

1. Анализ рынка логистических услуг Украины. Тренды, сложности и возможности. URL: <https://trademaster.ua/articles/312595> (дата звернення: 24.08.2018).
2. Малярець Л. М. Формалізація задач контролінгу логістичної діяльності підприємства: монографія. Харків: Вид. ХНЕУ. 2010. 227 с.
3. Пономаренко В. С. Теорія та практика моделювання бізнес-процесів : монографія. Х. : Вид. ХНЕУ. 2013. 244 с.
4. Руденко Г.Р. Аналіз ринку логістичних послуг в Україні. *Бізнес Інформ*. 2011. № 8(403). С. 63–65.
5. Тюріна Н. М., Гой І. В., Бабій І. В. Логістика [Текст]: Навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури». 2015. 392 с.
6. Logistics Market: Snapshot. URL: <https://www.transparencymarketresearch.com/logistics-market.html> – Назва з екрана.
7. Logistics Performance Index (LPI) Report: The Gap Persists / World bank. URL: <https://lpi.worldbank.org/international> (Last accessed: 16.01.2018).
8. Logistics Robots Market – Global Industry Analysis, Size, Share, Growth, Trends and Forecast 2016 – 2024. URL: <https://www.transparencymarketresearch.com/logistics-market.html> (Last accessed: 16.01.2018).
9. U.S. 3PL Market Size Estimates. URL: <http://www.3plogistics.com/3pl-market-info-resources/3pl-market-information/us-3pl-market-size-estimates/> (Last accessed: 16.01.2018).

Отримано: 11 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 19 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 24 лютого 2018 р.

e-mail: oksanakhilukha@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-48-51

Хілуха О. А. Концептуальні положення аналізування корпоративного управління. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 48–51.

УДК: 658.147:621

JEL-класифікація: G34; D74

Хілуха Оксана Анатоліївна,кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ АНАЛІЗУВАННЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ**

У розвинуто концептуальні положення аналізування корпоративного управління: сформовано цілі функції і принципи концепції аналізування корпоративного управління; конкретизовано методи аналізування й оцінювання на основі визначення рівня розвитку корпорації, компетентності її менеджменту, результативності регулювання інтересів зацікавлених сторін.

Ключові слова: корпоративне управління, концептуальні положення, методи аналізування корпоративного управління, цілі корпоративного управління, принципи корпоративного управління.

Хилуха Оксана Анатольевна,кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики, безопасности и инновационной деятельности предприятия,
Восточноукраинский национальный университет им. Леси Украинки**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ АНАЛИЗА КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ**

В статье развито концептуальные положения анализа корпоративного управления: сформировано цели функции и принципы концепции анализа корпоративного управления; конкретизированы методы анализа и оценки на основе определения уровня развития корпорации, компетентности ее менеджмента, результативности регулирования интересов сторон.

Ключевые слова: корпоративное управление, концептуальные положения, методы анализа корпоративного управления.

Oksana Khilukha,PhD in Economics, Associate Professor at the Department of Economics, Security and Innovation of the Enterprise,
Lesia Ukrainka Eastern European National University**CONCEPTUAL APPROACHES TO THE CORPORATE GOVERNANCE ANALYSIS**

The paper develops conceptual approaches to the analysis of the corporate governance. It includes goals, functions, principles, and methods to evaluate a level of corporation development and managers' competence, the effectiveness of the stakeholders' interests' regulation, etc. The conceptual approaches to the corporate governance analysis can provide a systematic view of all aspects of internal review and evaluation and can help to achieve the goals of organizational governance analysis. The functions and tasks of the analysis and corporate governance evaluation should be defined and understandable not only for those who evaluate but also to those who need its results. The development of appropriate analysis methods makes it possible to elaborate efficient technology, as well as to formulate an expert opinion for every specific corporate governance situation.

Key words: corporate governance, conceptual approaches, corporate governance analysis methods.

Постановка проблеми. У практиці корпоративного управління існує значна кількість методів, механізмів і технологій аналізування й оцінювання корпоративного управління. Однак вони не дають необхідної точності розрахунку, а іноді й абсолютно не дозволяють одержати інформацію про стан корпоративного управління, це пояснюємо нестачею глибоких теоретичних досліджень і сформованих на їх базі концептуальних положень як основи розробки таких методів. Тому вважаємо за доцільне сформулювати принципи, цілі, функції аналізування корпоративного управління, розробити методи та механізми аналізування корпоративного управління в межах концепції аналізування корпоративного управління

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засновниками дослідження корпоративного управління є праці А. Белла [1], М. Блеїра [2], Дж. Броні [10], І. Велентжеза [10], Р. Вишні [9], Дж. Мінза [1], А. Харта [3], А. Шлейфа [9] та інших. Методи аналізування інтересів зацікавлених сторін висвітлено в дослідженнях А. Менделоу [5], Р. Мітчелла [6], Г. Саважаю [8]. Формуванню компетентностей пер-

соналу присвячено дослідження Р. Бояцис [13], А. В. Булгакова [14], Д. Зиглер [24], Дж. Равена [22], С. М. Спенсера [23], Л. Хьел [24] та ін.

У вищезазначених наукових дослідженнях обґрунтовано основні питання щодо розробки методичних положень аналізування й оцінювання корпоративного управління. Невирішеними залишаються питання щодо розкриття змісту елементів концепції корпоративного управління.

Метою і завданнями дослідження є створення теоретичної основи аналізування й оцінювання корпоративного управління, його вдосконалення на основі виявлення додаткових можливостей розвитку корпорації, вдосконалення регулювання інтересів її зацікавлених сторін, відбору компетентних менеджерів, що якісно виконуватимуть свої функції та здійснюватимуть керівництво компанією на високому рівні. Для досягнення мети дослідження:

- розвинуто принципи аналізування корпоративного управління;
- сформовано цілі і функції концепції аналізування корпоративного управління;
- конкретизовано методи аналізування й оцінювання рівня розвитку корпорації, результативності регулювання інтересів зацікавлених сторін, а також рівня компетентності менеджменту персоналу.

Виклад основного матеріалу. Аналізування корпоративного управління є складним, багатоплановим і динамічним явищем, яке потребує відповідного забезпечення знаннями про принципи – вихідні теоретичні положення аналізування; цілі – те, до чого прагнуть, спрямовують зусилля, намагаються досягнути [19], функції – призначення, роль чого-небудь [4]; методи – способи якісного і кількісного пізнання стану системи.

Необхідно відзначити, що концептуальні положення аналізування корпоративного управління можуть формуватися як:

- система підходів, що дозволяє здійснити аналіз і оцінку корпоративного управління;
- процес усунення нерациональних і недієвих методів і добір результативних варіантів.

Під час формування концептуальних положень корпоративного управління (АКУ) пріоритетним буде перший із вищевказаних методів.

Розробка цілей для АКУ, з одного боку, здійснюється на основі базових наукових положень і принципів, а з другого – з урахуванням реалізації принципів корпоративного управління.

Базові положення АКУ можна звести до такого:

- АКУ є невід’ємним елементом системи управління корпорацією;
- внутрішньокорпоративне АКУ діяльності прямо залежить від основних груп суб’єктів корпоративних відносин;

Я-розвиток організаційних форм АКУ є результатом еволюції акціонерного товариства;

- інтеграція АКУ в систему корпоративного управління дозволяє корпорації досягнути стратегічних цілей;

– значущість АКУ полягає в ефективному залученні інвестиційних ресурсів, стабільності компанії і зростає із плином часу;

– результати АКУ дозволяють забезпечити власників повною і достовірною інформацією про стан корпорації;

– АКУ є важливим для підтримки найменш захищених груп суб’єктів корпоративних відносин;

– АКУ є гарантом гармонізації корпоративних відносин;

– АКУ, консультації та рекомендації щодо гармонізації корпоративних відносин, сприяють підвищенню якості управління й ефективності діяльності корпорації.

Основою системи методологічного забезпечення аналізування корпоративного управління є постановка цілей аналізування, які підпорядковуються цілям корпоративного управління, які підпорядковуються цілям корпорації, тобто формується цілісна цільова послідовність («дерево цілей») (рис. 1).

Під час визначення цілей внутрішнього аналізу й оцінки слід зазначити, що без розвинутої системи корпоративного управління неможливо сформувати якісне оцінювання й аналізування, а без якісної системи оцінювання й аналізування неможливо сформувати ефективну систему корпоративного управління – вони доповнюють один одного, будучи частинами єдиного цілого. Розроблення цілей внутрішнього аудиту, з одного боку, здійснюється відповідно до базових положень, принципів діяльності корпорації, а з другого – з урахуванням цілей корпоративного управління.

Мета корпоративного управління – досягнення балансу інтересів суб’єктів корпоративних відносин у межах забезпечення результативності діяльності корпорації. «Головне завдання корпоративного управління – функціонування корпорації в інтересах власників та інвесторів, що надають корпорації фінансові ресурси».

Головна ціль аналізування й оцінювання – вдосконалення діяльності компанії на основі надання достовірної та своєчасної корпоративної інформації – власникам та інвесторам – про діяльність корпорації; – раді директорів – про діяльність менеджменту компанії щодо досягнення стратегічних цілей корпорації; – менеджменту – про дотримання працівниками стандартів ведення бізнесу.

Цілі	Корпоративні	Діагностика рівня розвитку організації
	Корпоративного управління	Діагностика гармонізації інтересів зацікавлених сторін
	Компетентності менеджменту персоналу	Діагностика компетентностей менеджменту персоналу
↓		
Функції	Представлення об'єктивної і своєчасної інформації	
↓		
Методи	Корпоративні	Діагностика рівня розвитку організації
	Корпоративного управління	Діагностика гармонізації інтересів зацікавлених сторін
	Компетентності менеджменту персоналу	Діагностика компетентностей менеджменту персоналу

Рис. 1. Концептуальна модель аналізування корпоративного управління (сформовано автором)

Досягнення цілей системи аналізування й оцінювання можливе за таких умов:

- відповідності діяльності компанії розробленій стратегії, цільовим установкам та орієнтирам;
- дотримання вимог законодавчих та нормативних актів;
- дотримання суб'єктами встановлених правил, положень і процедур;
- досягнення визначеного рівня повноти, точності, прозорості й об'єктивності інформації, наданої суб'єктам корпоративних відносин;
- удосконалення контрольних процедур, що сприяють дотриманню збереженню та раціональному використанню всіх видів ресурсів.

Основною функцією АКУ, що характеризує її роль і призначення, є представлення об'єктивних і своєчасних результатів аналізу суб'єктам корпоративного управління.

Аналізування фінансового стану корпорації здійснюємо на основі нормативно-правових актів, які рекомендують набір показників методичні положення для такого аналізу, таких як Наказу Міністерства фінансів України, Фонду державного майна України «Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації» N 49 / 21 від 26.01.2001 р; Наказу Міністерства економіки України «Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та дій із прихованого банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства» N 14 від 19.01.2006 р; Наказу Міністерства фінансів України «Методика аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектора економіки» N 170 від 14.02.2006 р. та інших.

Під час оцінювання ринкової вартості корпорації порівнюємо ефективність різних методів такої оцінки. Позитивна динаміка такого показника є індикатором розвитку корпорації, загалом, і результативності корпоративного управління зокрема. У разі оцінювання ринкової вартості за допомогою витратного підходу аналізують вартість майна корпорації (комплекс її нематеріальних і матеріальних активів). За умови використання дохідного методу, беруть до уваги прогностичний майбутній дохід підприємства і прибутки від вкладень, які очікують інвестори. Оцінка ринкової вартості порівняльним методом виражається у вартості угод із продажу аналогічних корпорацій.

Аналіз зацікавлених сторін корпорації відбувається на основі методів А. Менделоу [5], який аналізує зацікавлені сторони, залежно від їхніх інтересів і влади, здатності впливати на діяльність підприємства і вмотивованістю до її розвитку, де інтегрований показник – вплив зацікавленої сторони, визначається добутком влади й інтересу, методу Р. Мітчелла [6], в основі якого – три фактори: законність, значущість і терміновість, тобто юридична легітимність здійснювати управління, сила впливу зацікавленої сторони на корпорацію та мінімально необхідна швидкість відповідей на запити зацікавленої сторони і методу Г. Саваж [8], де аналізуються результати стратегій взаємодії зацікавлених сторін.

Для аналізу компетентності менеджменту персоналу порівнюють три методи експертного опитування: метод аналізу ієрархій [7], ранжування факторів за ступенем їх важливості, пряма розстановка балів. У межах цих методів досліджена залежність вагових коефіцієнтів від способу усереднення (середнім арифметичним, геометричним, середнім гармонійним і медіаною).

Таким чином, перед аналітиками встановлюються завдання щодо роботи в межах нормативно-правового поля, яке регулює такий вид діяльності, збору інформації про предмет аналізування й оцінювання, формування критеріїв і показників оцінки, формування складу аналітиків і залучених експертів з обліком рівня кваліфікації та навантаження.

Висновки. Отже, сприяння реалізації поставлених цілей і завдань корпоративного управління здійснюється через взаємопов'язані та взаємодоповнюючі елементи його аналізування, а також оцінювання.

Функції і завдання аналізування й оцінювання корпоративного управління повинні бути чітко визначені та зрозумілі не тільки тим, хто його проводить, а й тим, кому будуть надані його результати.

Розроблення методів внутрішнього аналізування дозволяє побудувати ефективну технологію, а також сформулювати експертний висновок про досягнення завдань аналізування.

Концептуальні положення аналізування корпоративного управління дозволяють забезпечити системність поглядів на теоретичні, методичні, організаційні та практичні аспекти внутрішнього аналізу й оцінки, а запропонована його послідовність дає можливість досягнути поставлених цілей корпоративного управління та забезпечити досягнення цілей розвитку корпорації.

Література:

1. Berle A. The modern corporation and private property / A. Berle, G. Means. – Transaction publishers., 1991.
2. 2. Bebchuk L., Cohen A., Ferrell A. What matters in corporate governance? //The Review of financial studies. 2008. T. 22. №. 2. С. 783-827. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhn099>
3. Blair M. Ownership and Control: Rethinking Corporate Governance for the Twenty First Century / M. Blair. – Washington Long Range Planning, 1996. – 432 pg.
4. 4. Hart O. Corporate governance : some theory and implications. *Economic Journal*. 1995. No. 105 (9). P. 678–698.
5. Kuzmin O. Regulation of stakeholders' interests in corporate governance through negotiations. *Економічний часопис-XXI*. 2016. Т. 161. №. 9-10. С. 56-60.
6. Mendelow, A. L. Environmental Scanning – The Impact of the Stakeholder Concept. ICIS Proceedings. Paper 20, 1981. Retrieved from <http://aisel.aisnet.org/icis1981/20>
7. itchell R.K., Agle B.R., Wood D.J. Toward a Theory of Stakeholder Identification and Salience: Defining the Principle of Who and What Really Counts. *Academy of Management Review*. 1997. Vol. 22, № 4. P. 853-886.
8. Saaty T. L., Vargas L. G. Models, methods, concepts & applications of the analytic hierarchy process. *Springer Science & Business Media*. 2012. 175 pg.
9. Savage G.T. , Nix T. W., Whitehead C.J., Blair J.D. Strategies for Assessing and Managing Organizational Stakeholders. *The executive*. 1991. Vol. 5, № 2. P. 61-75.
10. Shleifer A., Vishny R. Survey of corporate governance. *Journal of Finance*. 1997. No. 52 (2). P. 737–783.
11. Velentzas. I., Broni G. Business Ethics, Corporate Governance, Corporate Social Responsibility. Accounting and Auditing Ethics & Deontology (in Greek), IuS, Thessaloniki. 2014.
12. Whiddett S., Hollyforde S. A practical guide to competencies: how to ennce individual and organizational performance. В.: London CIPD, 2003. 764 pg.
13. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підруч. Дл студ., аспірантів та молодих викладачів вищ. навч. закл. / Анатолій Миколайович Алексюк. К. : Либідь, 1998. 560 с.
14. Бояцис Р. Компетентный менеджер. Модель эффективной работы : пер. с англ. / Р. Бояцис. – М. : НИРО, 2008. – 352 с.
15. Булгаков А. В. , Густова Е. В. Междисциплинарный подход к построению модели профессиональных компетенций в образовании. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия «Психология и педагогика»*. 2006. № 1. С. 183-190.
16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
17. Зеер Э. Ф. Личностно-ориентированные технологи профессионального развития специалиста : науч.-метод. пособие. Екатеринбург : Академия, 2002. 283 с.
18. Зязюн І. А. Світоглядні пріоритети педагогіки. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр.: у 2 ч. Ч. 1. Вип. 2 ; ред. кол.: І. А. Зязюн (голова) [та ін.]. К.: Вінниця. 2002. С. 10–16.
19. Колосок А. М. Соціальна відповідальність в системі корпоративного управління. *Економічний форум*. 2014. №. 1. С. 249-253.
20. Ліпич Л. Г. , Пустюльга Л. С. Генезис розвитку теорій мотивації праці. *Science*. 2010. №. 1. С. 17-19.
21. Національний класифікатор України: класифікатор професій. ДК 003: 2005. К.: Держспоживстандарт України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 11.02.2018).
22. Нижник В. М., Полінкевич О. М. Методи оцінки впливу факторів зовнішнього середовища на бізнес-процеси промислових підприємств. *Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент*. 2012. №. 9 (2). С. 334-345.
23. Равен, Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация/ Дж. Равен ; пер. с англ. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.
24. Спенсер-мл. Л. М., Спенсер, С.М. Компетенции на работе / С. М. Спенсер, Л. М. Спенсер-мл. ; пер. с англ. М. : НИРО, 2005. – 384 с.
25. Хьелл, Л. Зиглер, Д. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. СПб. : Питер. 2003. 608 с.

**ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ
ГАЛУЗЯМИ ТА ПІДПРИЄМСТВАМИ**

Отримано: 16 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 25 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 03 березня 2018 р.

e-mail: oksanaskvur81@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-53-57

Лісничук О. А. Інституціональні чинники забезпечення регіонального розвитку. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острогор : Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 53–57.

УДК 332.122

JEL-класифікація: R10

Лісничук Оксана Андріївна,

кандидат економічних наук, Університет державної фіскальної служби України

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті проведено систематизацію й аналіз тих інституційних чинників, які так чи інакше впливають на розвиток регіонів України. Такі фактори структуровані відповідно до інституціональної структури регіону, у яку входять інститути регіональної й економічної влади. Виділення цих факторів дає можливість визначити стан регіонального розвитку як у загальному, так і в інституціональному аспектах, орієнтуючись на структуру інститутів, що утворюють сучасний регіон.

Ключові слова: регіон, розвиток, інституціоналізм, чинники, вплив.

Лісничук Оксана Андреевна,

кандидат экономических наук, Университет государственной фискальной службы Украины

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

В статье проведена систематизация и анализ тех институциональных факторов, которые так или иначе влияют на развитие регионов Украины. Такие факторы структурированы в соответствии с институциональной структурой региона, в которую входят институты региональной и экономической власти. Выделение этих факторов дает возможность определять состояние регионального развития как в общем, так и в институциональном аспектах, ориентируясь на структуру институтов, образующих современный регион.

Ключевые слова: регион, развитие, институционализм, факторы, влияние.

Oksana Lisnichuk,

PhD in Economics, University of the State Fiscal Service of Ukraine

INSTITUTIONAL FACTORS OF REGIONAL DEVELOPMENT

In this article systematization and analysis of those institutional factors that somehow have an impact on the development of regions of Ukraine. These factors are structured in accordance with the institutional structure of the region, which includes institutions of regional and economic power. The isolation of these factors enables us to determine the state of regional development, in general, and in structural aspects, drawing on the stroke of the institutions that form the modern region.

Key words: region, development, institutionalism, factors, influence.

Постановка проблеми. Забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку на основі цілеспрямованих інституціональних перетворень є пріоритетним завданням для кожної країни і всієї світової спільноти. Особливе теоретичне і практичне значення така проблема має в українському суспільстві, що переживає складний період переходу до нової системи соціально-економічних відносин, суттєвою перешкодою у проведенні якого є недосконалість інституційного середовища.

Не підлягає сумніву той факт, що нині Україна переживає кризу системи державного управління регіональним розвитком, що вже призвело до ослаблення державної влади, втрат частини території, до виникнення на території держави вогнищ збройного сепаратизму, підтримуваних Росією, до падіння показників регіонального розвитку та загалом формує напруженість у суспільстві.

Недолік ефективних форм державного регулювання економіки на регіональному рівні, кризові тенденції в розвитку регіонів, слабка опрацьованість принципів та інституційного базису територіальної організації стали факторами, що посилюють дезинтеграційні процеси в країні і суттєву поляризацію в рівнях соціально-економічного розвитку територій. Особливо гостро ці проблеми торкнулися інфраструктурної сфери, а вирішення більшості економічних проблем пов'язане з активною участю інститутів розвитку, оскільки якість і адекватність інституційного середовища визначають напрями, форми, умови і саму можливість модернізаційних процесів в економіці. Створення дієвої й ефективної системи інститутів розвитку є в наш час першочерговим завданням органів регіональної влади й управління, у зв'язку з чим актуальним завданням є вивчення інституціональних чинників забезпечення регіонального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питань інституційного розвитку регіональної економіки в останні роки зверталися О. А. Зінченко, Д. А. Зінченко, В. В. Дементьев, Г. М. Калетнік, А. Г. Мазур, О. Г. Кубай, О. С. Коврига та ін. Водночас поточна динамічна ситуація не знижує актуальності подальших розробок у цьому напрямі.

Крім того, аналіз цих робіт показує, що інституційні чинники соціально-економічного розвитку регіонів нашої країни вивчені економічною наукою недостатньо. Тим часом відомо, що вони формують фундаментальні параметри довгострокового функціонування регіональних економічних систем.

Метою статті є аналіз чинників, що формують уявлення про рівень розвитку регіональної економіки, **завданням дослідження є** систематизація тих інституційних, які так чи інакше впливають на розвиток регіонів України.

Виклад основного матеріалу. Розвиток регіональної економіки в сучасних умовах – найбільш дискусійна проблема економічної теорії та практики. Нині під час розвитку ринкових відносин формується нова регіональна сфера інтересів і відповідальності, яка реалізується на конкретній території в характерних для неї специфічних умовах. Регіони є основою забезпечення відтворювального процесу відповідно до властивого їм потенціалу економічного зростання, при тому, що в кількісному відношенні економіка ряду регіонів світу досягла небувалого рівня, у зв'язку з чим постало питання – у якому напрямі розвиватися далі, через що можливо забезпечувати подальший розвиток регіональних економік? [5].

Дослідники визначають напрями «збалансованого регіонального розвитку» щодо умов сучасної України: – економічне зростання (приріст ВРП); – прогресивний тип економічних трансформацій (про структурні зрушення – зростання частки сфери послуг; збільшення частки обробної промисловості порівняно з видобувною; випереджальні темпи розвитку високотехнологічних наукоємних промислових виробництв; тощо); прогресивний тип економічних трансформацій – позитивні зміни в розвитку соціуму (зменшення захворюваності та смертності населення, зростання тривалості життя, освітнього рівня населення та підвищення якості навчання, зменшення безробіття, скорочення масштабів небажаної міграції, зростання рівня доходів населення, зменшення частки населення, яке живе за межею бідності та ін.); – покращання екологічної ситуації й дотримання вимог екологічної безпеки; – забезпечення гармонійного просторового розвитку (зміцнення провідних міст регіону як полюсів зростання; покращення транспортної інфраструктури й інфраструктури зв'язку тощо) [1].

Вирішуючи проблему збалансованого розвитку, слід звернутися до інституціонального розуміння зростання економіки, в основі якого, на думку представників сучасної інституційної теорії, лежать чинники, що визначають як абсолютний кількісний ріст валового регіонального продукту (ВРП), а також тих показників, які забезпечують якісне зростання (тривалість життя, рівень освіти, рівень розвитку культури в регіоні і т. ін.) і забезпечуються розвитком системних інституціональних утворень, таких як система охорони здоров'я, освіти, розвитку культури. Водночас із погляду теорії інституціоналізму замало вказати на існування різних інститутів і стверджувати, що інститут – це система соціальних чинників, які доповнюють один одного. Потрібно показати, як ці інституційні елементи поєднуються в єдину систему, під впливом чого ця система функціонує [3, с. 29].

У зв'язку з цим можна погодитися з трактуванням регіону як економічного інституту, до складу якого входять різні утворювання, створювані коаліціями владних політичних і економічних агентів для виробництва і споживання колективних, соціальних і духовних благ членами регіонального освіти; це природний, органічний принцип територіальної організації соціальних, політичних, економічних і культурних аспектів життєдіяльності людських товариств [9].

У такому контексті структура регіонів може бути представлена як складна соціально-економічна система, розвиток якої знаходиться під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, що впливають на різні інститути, що утворюють регіон.

Із цього приводу ще класики економічної теорії А. Сміт, А. Маршалл і Дж.М. Кейнс указували, наприклад, на те, що забезпеченість ресурсами забезпечує розвиток економіки, проте в їхніх теоріях не було розглянуто інших чинників економічного розвитку: освіти, здоров'я, стосунків індивідів, психології тощо.

Вирішуючи цю проблему, інституційна теорія «заглянула» всередину людини, відкривши нові можливості для дослідження економічного розвитку. Розуміючи це, на сьогодні все більша кількість економістів починають дотримуватися інституційного підходу в регіональній економіці, і його теоретичні положення використовують під час вирішення практичних завдань. Це пов'язано з прагненням розглянути сучасні економічні (і не тільки економічні) процеси комплексно та всебічно. Інституційна економічна теорія розширює сферу економічного аналізу, використовуючи фактори, які не тільки не були розглянуті за допомогою класичної теорії, а й взагалі їх не вважали економічними, наприклад, людський фактор у всьому його різноманітті. Загалом теорія інституціоналізму може бути покладена в основу нової концептуальної моделі розвитку регіону, адекватній ринковій економіці [7].

Особливе значення інституційний підхід до вирішення економічних завдань має, коли йдеться про регіональний розвиток України, оскільки на початку ХХІ століття спільною проблемою для всіх регіонів країни була проблема реформування структури економіки, її стабілізація і соціальна переорієнтація. Такі проблеми залишаються не вирішеними й актуальними і на сьогодні.

Однак слід зазначити, що зміни в системі виробничих відносин пов'язані з посиленням ринкової спрямованості економіки в нашій країні все-таки відбулися, у зв'язку з цим виникли нові завдання і пріоритети в дослідженнях із розвитку регіональної економіки в її інституціональному аспекті. Водночас, безумовно, не можна ігнорувати той факт, що осучаснена українська регіональна економіка характеризується цілим набором інституційних проблем, вихід із яких можливий тільки в разі розуміння їх суті і варіантів їх вирішення. Саме це і пропонує інституційна теорія: описуючи економіку як сукупність інститутів, вона розкриває зв'язки між ними і способи їх взаємодії. Наприклад, коли йдеться про інститут муніципального управління як про розвинену систему угод, розпоряджень, принципів, то одночасно розглядають і умови, що забезпечують ефективність системи управління.

Таким чином, розглядаючи регіональну економіку з позицій інституціоналізму, необхідно враховувати, що такі дослідження, насамперед, повинні спиратися на вивчення тих чинників, які формують умови регіонального розвитку. Відповідно до цього сучасні проблеми розвитку регіону вимагають вибору критеріїв і показників розвитку регіонального господарства. Ці питання носять методичний характер, і вони загалом спрямовані на оцінку рівня регіонального розвитку того чи іншого регіону.

Існують різні підходи до вирішення такого завдання. Якщо робити короткі висновки, то один із способів – це проста адаптація оцінки розвитку національного господарства на рівень регіону. Наприклад, у роботі [12] вказано, що в сучасних умовах можна виділити такі інституційні чинники, які гальмують успішний розвиток економіки: недостатньо ефективне використання економічних функцій держави; слабкий захист прав власності; недосконала кредитно-фінансова система і фондовий ринок; брак цілісної інституційної інфраструктури інвестиційного та інноваційного процесів. Як видно з цього переліку, ці фактори не співвідносяться з проблемами розвитку регіональної економіки.

У працях з економічної географії звернено увагу на такі чинники регіонального розвитку: відмінності природно-кліматичних умов життя і підприємництва в окремих районах; масштаби, якість і напрями використання природних ресурсів, які визначають «продуктивність» регіону. Цей фактор впливає не тільки на розвиток окремих галузей (сільське і лісове господарство, рибальство), але й на умови розміщення промисловості і життя людей; периферійне або глибинне положення районів, унаслідок чого посилюється вплив транспортних витрат на формування цін і широту ринків збуту – погані транспортні та комунікаційні зв'язки периферійних районів ускладнюють їх економічний розвиток; застаріла структура виробництва, запізнення з введенням інновацій; переваги від близькості до агломерацій, що ведуть до перетину в регіоні міжгалузевих зв'язків, появи можливостей інтеграції місцевих виробників із великими міжрегіональними виробничо-господарськими структурами; політичні умови, форми регіональної політики; інституційні чинники, що визначають ступінь регіональної автономії, соціально-економічний розвиток та ін. Водночас, як видно з цього переліку, ці чинники мало пов'язані з інституційною теорією, більше орієнтовані на географічні й геополітичні чинники регіонального розвитку [11].

На думку авторів методології системного аналізу регіону, для визначення рівня інституційного розвитку доцільно проаналізувати такі показники: рівень внутрішнього (регіонального) продукту (ВРП); темпи зростання ВРП на душу населення; коефіцієнт валютного покриття імпорту; індекс фізичного обсягу промислової продукції; ступінь зносу основних виробничих фондів; питома вага збиткових підприємств; співвідношення чисельності наукового персоналу і чисельності зайнятих у сфері матеріального виробництва; ставка за кредитами банків; зростання інвестицій в основний капітал; індекс співвідношення податків і інших надходжень до регіонального бюджету і ВРП регіону [10].

Як видно з наведеного переліку показників, автори здебільшого орієнтуються на економічні показники розвитку регіонів, не виділяючи групу чинників, які цей розвиток визначають.

Другий спосіб полягає у визначенні показників, які відповідають реальній економічній ситуації, що склалася в економіці країни і регіонах, виходячи з того, що інституційні чинники економічної інтеграції регіонів – це комплекс формальних і неформальних інститутів, норм, правил (обмежень), а також механізмів координації і мотивації відповідних структур, що їх реалізують, сукупність яких впливає і регулює поведінку економічних суб'єктів.

У літературі з інституційної теорії виділяють два великі класи інститутів – інститути політичної, законодавчої та господарської влади (органи управління регіоном) й інститути економічної влади (організації, підприємства, фірми), на які ми будемо орієнтуватися і далі.

Водночас, перше, на що ми хочемо звернути увагу – це те, що слід чітко розрізняти чинники і показники розвитку. Для нашої методики під чинником ми будемо розуміти вектор розвитку. Інакше кажучи, це те, через що досягається розвиток регіону. Таким чином, чинник представляє якісну оцінку розвитку регіону. Показники ж повинні відобразити кількісну оцінку розвитку.

Відповідно до вищевикладеного, пропонуємо виділити такі чинники розвитку регіону:

- розвиток інститутів регіональної влади, які формують умови розвитку регіону у правовому аспекті, визначають водночас загальну стратегію економічного розвитку, контролюють і впливають на ситуацію в регіоні в усіх її аспектах;
- розвиток інститутів регіональної економічної влади, які формують загальну економічну ситуацію в регіоні.

Відповідно до цього цей критерій містить у собі таку систему показників розвитку регіону, яку наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Чинники, що формують уявлення про рівень розвитку регіональної економіки

Інститути	Чинники	Порівняльна база
Розвиток інститутів регіональної влади		
Органи муніципальної влади, правоохоронна система	Рівень корупції	– дані про стан корупції в різних органах регіональної влади – співвідношення із середньоукраїнським
Органи муніципальної влади	Рівень економічної свободи	– дані про стан розвитку бізнесу – співвідношення із середньоукраїнським – співвідношення з сусідніми регіонами
Органи муніципальної влади	Інвестиційний клімат	– об'єми інвестиції – кількість підприємств з іноземною участю – співвідношення із сусідніми регіонами
Фіскальні органи	Податкове навантаження	– показники податкового навантаження – показники складності адміністрування податків – співвідношення із сусідніми регіонами
Рівень безпеки в регіоні		– рівень злочинності – співвідношення із сусідніми регіонами
Розвиток інститутів регіональної економіки		
Органи муніципальної влади, економічні агенти	ВРП на душу населення	– співвідношення із середньоукраїнським – співвідношення із прожитковим мінімумом – співвідношення із сусідніми регіонами
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Темпи зростання ВРП	– у порівнянні із загальноукраїнськими і ВВП – у порівнянні із нормативними – у порівнянні із сусідами
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Обсяг доходів населення	– ставлення до середньоукраїнських – ставлення до можливості задоволення потреб – ставлення до середньострокових темпів зростання
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Рівень споживання	– співвідношення із середньоукраїнським рівнем – співвідношення з медичними нормами харчування – співвідношення із середньосвітовими
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Рівень безробіття	– нормативний – критичний – порівняльний
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Сальдо міграції населення	– позитивний баланс – негативний – нульовий
Система управління екологічною ситуацією	Стан екології	– нормативний – у відповідність із досягнутим рівнем – по відношенню до сусідів
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Розвиток інститутів регіональної влади	– нормативний – у відповідність із досягнутим рівнем – по відношенню до сусідів
Система охорони здоров'я	Стан здоров'я	– рівень професійних захворювань – зниження рівня дитячої смертності – забезпеченість медичними послугами
Органи законодавчої влади на рівні місцевого самоврядування	Стан правової системи	– рівень правових порушень у різних сферах суспільного життя – рівень захисту населення
Заклади розвитку культури	Стан культури	– стан матеріальної бази культури – можливості реалізації
Система освіти	Рівень освіти	– можливість здобуття освіти – якість освіти в регіоні
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Рівень життя населення в регіоні	– нормативний показник – середньоукраїнський – у порівнянні із сусідніми регіонами

Джерело: розроблено автором.

На нашу думку, у наведеній таблиці систематизовані чинники, які дозволяють прямо або опосередковано оцінити стан розвитку регіону. Крім того, рівень розвитку таких чинників прямо визначає рівень регіонального розвитку, дає можливість порівнювати рівень розвитку різних регіонів.

Виникає питання: за якими напрямками доцільно здійснювати інституціональний аналіз регіонів, і які завдання він покликаний вирішувати?

По-перше, одним із завдань аналізу має стати виявлення інституційних чинників, що впливають на масштаби, динаміку і глибину економічного розвитку регіонів.

По-друге, необхідно визначити окремо вплив формальних і неформальних інститутів на процес економічного розвитку на рівні регіонів.

По-третє, у межах порівняльного інституціонального аналізу важливо зіставлення регіонів за рівнем розвитку, а також визначення тих факторів, які є специфічними для кожного регіону.

По-четверте, на особливу увагу заслуговує формулювання висновків за підсумками аналізу з метою вдосконалення інституційного механізму розвитку регіонів України й особливо з огляду на той факт, що рекомендації будуть стосуватися не тільки загального механізму розвитку, а й розвитку інститутів у кожному, окремо взятому, регіоні.

Висновки. Безумовно, що кожен регіон володіє різним потенціалом і набором особливостей, тому важливий диференційований підхід до вирішення конкретних соціально-економічних проблем наявних у різних регіонах. Рациональне використання наявних регіональних ресурсів можливо тільки під час повного врахування всіх економічних, політичних, соціальних, демографічних та інших особливостей різних регіонів. Цим і викликана необхідність вивчення умов і чинників соціально-економічного розвитку кожного регіону України, що нині є актуальним завданням для майбутніх досліджень.

Література:

1. Балабанов Г. В., Гільберг Т. Г. Збалансований регіональний розвиток і туризм. *Географія та туризм*. 2010. Вип. 9. С. 6–12.
2. Гусева М. О. Структурні трансформації в економіці регіону: оцінка стану та пріоритети структурної корекції. *Регіональна економіка*. 2015. № 1. С. 19–26.
3. Демет'єв В. В. Сучасна теорія інститутів: ідентифікація предметного поля. *Економічна теорія*. 2015. № 1. С. 26–49.
4. Демченко, В. В. Регіональна політика в Україні: сучасний стан і стратегія реформування : [за результатами міжнародної науково-практичної конференції]. *Регіональна економіка*. 2014. № 4. С. 221–228.
5. Зінченко О. А., Зінченко Д. А. Інституціональний підхід до формування інформаційної моделі регіонального ринку. *Моделювання регіональної економіки*. 2010. № 1. С. 12–19.
6. Калетнік, Г. М., Мазур А. Г., Кубай О. Г. Розвиток організаційно-функціональних структур управління в регіональних економічних системах : монографія. М-во аграр. політики, ВДАУ. Вінниця : Вінницька газета. 2009. 185, [3] с.
7. Коврига О. С. Напрями інституціональних перетворень на регіональному рівні. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління*. 2013. Вип. 3. С. 152–160.
8. Конюхов, Ю. М. Механізм реалізації стратегії сталого розвитку соціально-економічного розвитку регіону. *АгроСвіт*. 2015. № 17. С. 64–68.
9. Міхно Н. К. Особливості формування поняття «регіон» у соціологічному дискурсі. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»*. 2012. Т. 18. кн. 2. С. 47.
10. Розанова Л. И. Методологические основы анализа регионального развития. – URL: http://e-notabene.ru/etc/article_11732.html (дата звернення: 14.02.2018).
11. Economic Geography: The Integration of Regions and Nations – By Pierre Philippe Combes, Thierry Mayer, and Jacques François Thisse URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1944-8287.2010.01070.x> (дата звернення: 14.02.2018).
12. Janno Reiljan Regional development sustainability analysis concept // *Discussions on Estonian Economic Policy: EU Member States After the Economic Crisis*, No. 1, 2014. 30 p.

**ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ
ТА КРЕДИТ**

Отримано: 18 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 24 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 28 лютого 2018 р.

e-mail: mira_may@ukr.net

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-59-63

Бедринець М. Д. Лідерство у фінансах: практичний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 59–63.

УДК 930.33+330.8(075.8)

JEL-класифікація: B26

Бедринець Мирослава Дмитрівна,

кандидат економічних наук, доцент, Університет державної фіскальної служби України

ЛІДЕРСТВО У ФІНАНСАХ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто проблему розвитку лідерства у фінансовій сфері протягом XIX – XXI ст., визначено основні риси лідерів у різні історичні епохи. Вказано на те, що процес активного формування лідерів у світі фінансів, щодо розвитку їх особистості та професійних якостей, почався у XIX ст. і цей процес триває до нашого часу. За два століття відбулися зміни у пріоритетах, які дозволяють говорити про ефективного лідера-фінансиста: якщо у XIX столітті йшлося про пріоритет підприємливості, то сьогодні слід говорити про необхідність креативності, про широкий набір здібностей фінансиста приймати нестандартні рішення, творчо підходити до вирішення складних завдань, що диктуються сучасним розвитком фінансового ринку, теорії і практики управління.

Ключові слова: лідерство, фінанси, якість, еволюція, управління.

Бедринець Мирослава Дмитриевна,

Кандидат экономических наук, доцент, Университет государственной фискальной службы Украины

ЛИДЕРСТВО В ФИНАНСАХ: ПРАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье рассмотрена проблема развития лидерства в финансовой сфере в течение XIX – XXI вв., Определены основные черты лидеров в разные исторические эпохи. Указано на то, что процесс активного формирования лидеров в мире финансов, в плане развития их личности и профессиональных качеств, начался в XIX в. и этот процесс продолжается до наших дней. За два века произошли изменения в приоритетах, которые позволяют говорить об эффективном лидере-финансиста: если в XIX веке речь шла о приоритете предприимчивости, то сегодня следует говорить о необходимости креативности, о широкий набор способностей финансиста принимать нестандартные решения, творчески подходить к решению сложных задач, диктуемых современным развитием финансового рынка, теории и практики управления.

Ключевые слова: лидерство, финансы, качества, эволюция, управление.

Myroslava Bedrinets,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine

LEADERSHIP IN FINANCES: A PRACTICAL ASPECT

In this article, the problem of developing leadership in the financial sector during the XIX – XXI was considered, the main features of leaders in different historical epochs were determined. It is pointed out that the process of active formation of leaders in the world of finance, in terms of developing their personality and professional qualities, began in the 19th century, and this process is continuing at the present time. For two centuries there was a turn in priorities which allow to speak about the effective leader - the financier: if in the 19th century it was a question of the priority of enterprise, today one should speak about the need for creativity, about a wide range of abilities of the financier to make non-standard decisions, to approach creatively difficult tasks, dictated by the modern development of the financial market, management theory and practice.

Key words: leadership, finance, quality, evolution, management.

Постановка проблеми. В умовах, коли жорстка конкуренція і високий рівень невизначеності є повсякденною реальністю, що формує риси сучасного фінансового ринку, особливу важливість набувають ціннісні орієнтації й установки лідера. Сьогодні лідерство є сучасним ідеалом індивідуальної поведінки в політиці, громадському житті, бізнесі, в управлінні організаціями фінансової сфери.

У зв'язку з цим, виникла необхідність в осмисленні впливу філософських ідей і концепцій на теорію і практику лідерства. Лідерство у свідомості людини завжди було пов'язане з подоланням нестабільності, проблемами в управлінні країною, людьми тощо в умовах мінливого середовища. Особливу важливість ціннісні орієнтації й установки лідера придбали сьогодні, коли жорстка конкуренція і високий рівень невизначеності стали реальністю сучасної життєдіяльності. У цьому контексті лідерство є сучасним ідеалом індивідуальної поведінки, що чинить потужний вплив на вчинки і психологію кожної людини.

Феномен лідерства складний і суперечливий, і для його всебічного аналізу потрібне залучення знань філософії, антропології, соціології, історії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині актуальності набула тема історичної еволюції концепції лідерства, а також розвитку цього феномена в соціально-психологічному, професійному плані. В Україні до таких проблем зверталися З. Антонова, Б. Буяк, С. Загурська Т. В. Новаченко, О. Слюсаренко та ін., які створили необхідні теоретичні передумови для дослідження професійного лідерства в різних сферах економічних відносин.

У вітчизняній науковій літературі під поняттям «лідерство» розуміють відносини домінування і підпорядкування, впливу і слідування в системі міжособистісних відносин у групі. Вказується на те, що лідер – найавторитетніша особистість, яка реально відіграє центральну роль в організації спільної діяльності та регулюванні взаємин у групі [1].

Учені зазначають, що розвиток постіндустріального, інформаційного суспільства, демократизація політичних процесів в Україні, обумовлює необхідність формування в особистості системи лідерських якостей, завдяки яким вона може приймати своєчасні самостійні рішення, переконувати у правильності своєї позиції, вести за собою на шляху досягнення поставлених цілей, ефективно взаємодіяти з людьми [8].

Водночас окремі питання, які стосуються цієї теми, залишилися поза увагою дослідників, зокрема не розкритою в українській науці є тема еволюції лідерства у фінансах протягом XIX – XXI ст. у практичному аспекті. Такі питання частково розкрито у працях західних дослідників, серед яких A. Mäkitalo, B. Avolio, B. Bass, P. Steidlmeier, D. Belias, A. Koustelios, C. D. Beugre, W. Acar, W. Braun, Darryl Carlton, проте в українській науковій літературі цю проблему досі не розглядали.

Мета статті – дослідити процес розвитку лідерства у фінансах протягом XIX – XXI ст., **завданням дослідження** треба вважати визначення основних рис лідерів у світі фінансів у різні історичні епохи.

Виклад основного матеріалу. Істориків, психологів і соціологів завжди цікавлять питання найрізноманітнішого характеру, які так чи інакше пов'язані з феноменом лідерства.

Так, за останні роки відчувається підвищений інтерес до вивчення історії фінансових відносин і проблем їх становлення. Це викликано, зокрема, тим, що в сучасній Україні став активно формуватися соціальний шар, змістом праці якого стало управління великими фінансовими структурами: банками, інвестиційними фондами, фінансово-промисловими групами і корпораціями.

Загалом процес формування фінансових лідерів має давню і досить складну історію, перші фінансисти «ломбардці», банкіри з'являються у XIII – XV ст., проте необхідним елементом соціальної структури фінансисти стають лише в капіталістичному суспільстві.

У процесі розвитку фінансова еліта формувала в собі ті якості, які і сьогодні вважає за необхідне для успішного лідерства у сфері фінансових відносин.

Безумовно, що в переліку цих якостей на перше місце слід поставити підприємливість – уміння використовувати ті можливості, які формуються під впливом зовнішніх обставин, або створюваних самим фінансистом. До цих рис В. П. Якобчук додає проникливість, здоровий глузд, наполегливість, твердість, урівноваженість, зрілість [9].

Як зазначав М. Вебер, відмінною рисою великих фінансистів XIX ст. була етика, сформована на християнських цінностях, оскільки тодішніми центрами фінансової активності були здебільшого протестантські країни – Америка, Голландія, Німеччина, саме протестантська етика багато в чому сприяла формуванню особистості фінансового лідера, зокрема йдеться про певний аскетизм і жертвність, про відповідальне ставлення до справи, про те, що фінанси розглядалися як засіб не стільки збагачення, скільки розвитку різних складових суспільного життя [7].

Водночас у цей період сформувалася концепція «спадкового лідерства», яка передбачала, що діти успішних фінансистів, під впливом відповідного виховання і навчання, можуть успішно управляти фінансовими структурами. Слід сказати, що у XVIII – XIX ст. багато банківських структур прийшли до краху, оскільки ними керували діти фінансистів (на підставі концепції спадкового лідерства), які заснували банки, але не мали для цього необхідних лідерських якостей. У результаті прагнення до розкішного життя, безвідповідальна поведінка цих «лідерів» призвели фінансові установи до банкрутства [12].

Наприкінці XIX століття, за словами О. Слюсаренко, виникає потреба в інших лідерах, які стають яскравими індивідуальностями, наділеними певними рисами характеру, які дозволяють їм вирішувати питання управління в новій економічній ситуації, в умовах капіталістичного розвитку [8].

Кінець XIX – початок XX століття у всесвітній історії мав риси, що надавали цьому історичному періоду особливого характеру. Цей період різко відрізняється в багатьох відношеннях як від попереднього, так і від майбутнього часу. Ніколи ще вільні капітали не були інвестовані у промисловість, у торгівлю, у сільське господарство, транспорт, біржову діяльність та інші сфери економіки в таких обсягах. Водночас розширення економіки вимагало розвитку фінансового сектора [9, с. 193], у зв'язку з чим різко зростає роль лідера в управлінні капіталами і складними процесами, що відбуваються на фінансових ринках.

Така ситуація призвела до формування нового типу лідера – лідера-економіста, здатного управляти величезними грошовими потоками, орієнтуючись на інтереси представників великої фінансової і промислової буржуазії. Для таких лідерів (кінця XIX – початок XX століття) як Джон Морган, Джон Рокфеллер, Вільфредо Парето були характерні чесність і прямота; впевненість у собі (враховуючи емоційну стабільність); когнітивні здібності (здатність упорядкувати й інтерпретувати велику кількість різноманітної інформації); знання бізнесу й особливостей управління фінансами в умовах стрімко розвиваючихся фінансових ринків [10].

Що стосується когнітивних здібностей, то ці лідери повинні були вміти збирати, інтегрувати й інтерпретувати великі обсяги інформації, хоча вони могли не мати видатних інтелектуальних здібностей. Як зазначає Б. Буяк, на початку XX століття багато засновників фінансових імперій мали інтелект трохи вище середнього рівня [2].

У цей період у роботах D. Belias, A. Koustelios указано на те, що для того, щоб бути ефективним лідером, потрібно не просто мати «списком» вище згадані риси, які є основою для успішного керівника банківських структур, але саме здатність бачити перспективу і здійснити її, дозволяє фінансисту реалізувати цей потенціал [13].

У 20–40-х роках XX століття в керівників великих банківських структур, насамперед, у таких країнах як США й Англія, формується прагнення до трансформації фінансової могутності в політичне лідерство. У цей період фінансові лідери виявляють мотивацію до соціалізованої влади, більше цікавляться політикою ніж власне фінансами, у багатьох випадках вони намагаються домінувати, приймати рішення вже в політичній сфері суспільних відносин [10].

У післявоєнний період саме у фінансовій галузі можна було сподіватися на швидке кар'єрне зростання, у кредитно-банківській, інвестиційній сфері відкривалися широкі можливості для талановитих фінансистів, попит на яких постійно зростав. У 50–70 роки XX століття саме на підготовку фінансового фахівця зацікавлений роботодавець вкладав великі інвестиції, у зв'язку з чим у великих фінансових структурах проводився жорсткий відбір на «роль лідера» [10].

У цей період у великих західних банках підтримувалася концепція «людського капіталу», у фінансовій сфері часто йшлося про менеджера, який володіє лідерськими можливостями для управління великими потоками знання в бізнесі, а також уміє керувати людьми. Ця відмінна риса робила фінансового фахівця затребуваним для роботодавця, якому потрібна була не гола фінансова практика, а залученість фахівця і розуміння їм того, заради чого фінанси потрібні організації. З одного боку, він надає сервісні послуги підрозділам, які є основним споживачем, а з другого – здійснює фінансовий контроль усередині організації [13].

Наприкінці XX століття у фінансовій сфері формується концепція «стратегічного лідерства», що пов'язано із процесом злиття та поглинання фінансових структур, а також із тим, що ради директорів, виконавчі директори наполегливо домагалися високої прибутковості для акціонерів, яку фінансовий лідер мав забезпечити за будь-яких умов [15].

У роботах західних фахівців вказується, що стратегічне лідерство виробляє стійку довгострокову ринкову додану вартість і зростання як у доходах, так і в рентабельності. Воно призводить лідера до «орієнтації на дії», що відображено в популярній автобіографічній менеджерській літературі з лідерства. Вказується, що фінансисту потрібна воля до перемоги, вміння оцінювати ринкову ситуацію, робити довгострокові прогнози і вміти оцінювати їх фінансову результативність.

Ще однією особливістю такого періоду є те, що було відкинута концепція «спадкового лідерства», стало зрозуміло, що якщо «топ-менеджером» є двадцятирічний син, якого батько поставив керувати великою фінансовою структурою, навряд чи можна очікувати стійкого зростання [11].

Сформувався так званий «золотий стандарт фінансового менеджера»: ця людина має бути досить зрілого віку – не менше 35–40 років. Це можна було пояснити, насамперед, тим, що, маючи будь-які таланти, людина повинна здобути якийсь життєвий досвід, причому досвід роботи не тільки з фінансами, але і з людьми. Також було вказано, що велику небезпеку для бізнесу може становити випускник престижного університету без практичного досвіду роботи [14].

Інакше кажучи, сформувалася думка, що фінансист повинен пройти певну школу практики, для того, щоб стати хорошим топ-менеджером. Водночас, наприклад, західна практика показала, що для фінансового лідера вельми корисною виявляється школа роботи в держструктурі, у якійсь жорстко-структурованій організації. Саме в таких умовах майбутній лідер формує здатність до самоконтролю і дисципліни [13].

У сучасних умовах, на початку XXI століття, фінансові ринки стають об'єктом жорсткої конкурентної боротьби, що вимагає появи нових менеджерів. Особистісні, поведінкові, професійні й інші якості лідерів зв'язуються з таким напрямом розвитку як креативне.

Згідно з психологічним словником, креативність – це творчі можливості людини, які можуть проявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особистість за-

галом і (або) її окремі складові, продукти діяльності, процес їх створення. Креативні рішення можуть бути ухвалені не тільки в результаті знахідок окремих талановитих співробітників, але і в разі вмілого використання колективного творчого потенціалу.

Організація прийняття креативних рішень і їх реалізація є прерогативою лідерів окремих груп і бізнесу загалом. Якості, або компетенції сучасних лідерів бізнесу, що забезпечують індивідуальну і колективну творчість, піддаються визначенню і розвитку. Які ці компетенції, як їх визначати і розвивати, як вони проявляються в діяльності лідера, якими методиками й інструментами повинен володіти сучасний лідер, – єдиної відповіді на ці запитання не існує, хоча про це розповідається в численних підручниках з менеджменту та лідерства, а також із соціології, соціальної психології, політології та багатьох інших.

У роботах сучасних дослідників указано, що сучасний фінансист повинен мати підприємливість і гнучкість (прийняття нових ідей); далекоглядність (уміння сформувавши вигляд фінансового завдання); стимулювання послідовників (визнання і винагороди за успіхи); уміння визначити пріоритети (здатність розрізняти важливе і другорядне); володіння мистецтвом міжособистісних відносин (уміння вислухати, підказати, бути впевненим у своїх діях); харизму, або чарівність (якість, що полонить людей); «політичне чуття» (розуміння запитів оточення і владних осіб); стійкість (непохитність перед опонентом); здатність йти на ризик (передача роботи і повноважень послідовникам); рішучість у прийнятті складних фінансових рішень, коли це необхідно [10].

Прикладом такого креативного фінансиста-лідера є Ілон Маск, який заробивши 22 мільйони доларів на продажі програмного забезпечення, частину від виручених грошей вклав у власний проект з електронних платежів через Інтернет. Так з'явився PayPal, який у 2002 році за півтора мільярда доларів купив найбільший інтернет-аукціон eBay. Далі Маск заснував власну компанію SpaceX, вирішивши відправити людей на Марс до 2025 року. Через шість років напруженої роботи цей креативний фінансист уклав контракт із NASA на 1,6 мільярда доларів, у межах якого він повинен здійснити 12 запусків космічних кораблів [3].

Безумовно, що для таких фінансистів як Ілон Маск характерний креативний тип мислення. Нині існує декілька класифікацій типів креативного мислення, для фінансового лідера актуальним є інтуїтивний тип мислення, коли фінансист оперує попереднім досвідом під час прийняття рішень і зосереджений на результатах, у поєднанні з новаторським типом мислення, коли лідер сконцентрований на проблемах і фактах, на проведенні впровадження точних фінансових моделей, на повному зануренні в роботу.

Постійне оновлення діяльності лідерів-менеджерів фінансової сфери передбачає формування в них інноваційного мислення і лідерських якостей, спрямованих на вирішення складних завдань фінансово-економічного інноваційного управління фінансовою установою, набуття і безперервний розвиток управлінської компетентності в умовах динамічного розвитку фінансового ринку.

Для нового покоління керівників, схильних до здійснення інноваційного менеджменту, стає реальною необхідністю володіння інноваційним, системно-креативним мисленням, що активізує креативність у процесі вирішення наявних проблем і пошуку нових можливостей для розвитку фінансової організації.

На нашу думку, передумовами розвитку лідерських якостей керівників нового типу в контексті креативного підходу, можна виділити два принципових положення:

– зміст процесу особистісного розвитку має відповідати меті формування нового стилю управління в галузі фінансів, цей процес повинен бути орієнтований на розвиток управлінської компетентності на креативному рівні, необхідному для компетентного вирішення складних управлінських завдань у фінансовій сфері;

– кожен керівник фінансової, кредитної організації має бути орієнтований на планомірний розвиток управлінської компетентності керівників нового типу на основі особистісного та професійного зростання відповідно до інновацій, що відбулися у сфері теорії і практики фінансового менеджменту.

Загалом, розглядаючи проблему формування лідерських якостей, необхідних фінансисту в порівняльному історичному аспекті, можна сформулювати певні висновки:

– процес активного формування лідерів у сфері фінансів, щодо розвитку їх особистості та професійних якостей розпочався у XIX столітті (цей процес триває і до сьогодні);

– протягом двох століть відбулися зміни у пріоритетах, які дозволяють говорити про ефективного лідера-фінансиста: якщо у XIX столітті йшлося про пріоритет підприємливості, то сьогодні все більше уваги звернено до проблеми формування креативності, про широкий набір здібностей фінансиста приймати нестандартні, амбітні рішення в умовах динамічного зовнішнього і внутрішнього середовища фінансової організації;

– протягом двох століть формувалася стандарт тих якостей, якими має володіти лідер-фінансист, при цьому жодна з таких якостей (підприємливість, гнучкість, далекоглядність, володіння мистецтвом міжособистісних відносин) не може бути вилучена зі списку необхідних компетенцій. Може йтися лише про зміну пріоритетів під впливом ситуації, що склалася на світових фінансових ринках і у світовій економіці загалом.

Висновки. На завершення можна зазначити, що загалом еволюція лідерства у фінансах у практичному плані була дуже складною. З одного боку, така еволюція відбувалася під впливом ринкової ситуації, але з другого – особистість фінансиста змінювалася під впливом формування гуманістичної парадигми управління.

У цьому плані актуальним є завдання дослідити вплив гуманістичних концепцій управління на розвиток професійних компетенцій фінансового менеджера, на чому ми і плануємо зосередити подальший науковий пошук.

Література:

1. Антонова З. Психологічні особливості лідерства та керівництва. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 4. С. 120–127.
2. Буяк Б. Феномен лідерства в історико-філософській ретроспективі. *The Journal of Humanities*. 2015. № 36. С. 238–253.
3. Великие финансисты современности. URL: <https://fd.ru/articles/158307-qqq-16-m11-25-11-2016-velikie-finansisty-sovremennosti> (дата звернення: 15.02.2018).
4. Загурська С. Феномен та функції лідерства. URL: <http://social-science.com.ua/article/429> (дата звернення: 11.02.2018).
5. Мещеряков Б. Большой психологический словарь. Сост. И общ. Ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко. СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК. 2004. 672 с.
6. Новаченко Т. В. Генезис авторитету керівника в умовах українського модерну та постмодерну. *Право та державне управління*. 2013. № 3. С. 9–14.
7. М. Вебер. Протестантская этика и дух капитализма. URL: https://chisineu.files.wordpress.com/2012/09/biblioteca_protostanskaua_etiketa_weber.pdf (дата звернення: 11.02.2018).
8. Слюсаренко О. Поняття «лідер» і «лідерство» в сучасній науковій літературі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2016. Вип. 2. С. 244–246.
9. Якобчук В. П., Богоявленська Ю. В., Тищенко С. В. Історія економіки та економічної думки [Текст]: Навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури». 2015. 476 с.
10. Anni Mäkitalo Leadership styles in the banking industry in Finland and in France. *Administration Degree Programme in International Business Thesis* 2017. 59 pages.
11. Avolio B. 1999. Full leadership development: building the vital forces in organizations. Sage Publications, Thousand Oaks, CA. – URL: http://www.stephanehaefliger.com/campus/biblio/017/17_03.pdf (дата звернення: 11.02.2018).
12. Bass, B., & Steidlmeier, P. (1999). Ethics, character, and transformational leadership behavior. *The Leadership Quarterly*. 10(2). P. 81–217.
13. Belias D. & Koustelios A. 2014. Transformational leadership and job satisfaction in the banking sector: A review. *International Review of Management and Marketing*. Volume 4. Issue 3. P. 187–200.
14. Beugre C.D., Acar W., Braun W. 2006. Transformational leadership in organizations: an environment-induced model. *International Journal of Manpower*. Volume 27, Issue 1 – URL: <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/01437720610652835> (дата звернення: 11.02.2018).
15. Darryl Carlton Creating shareholder wealth through strategic leadership. *Известия ДВФУ. Экономика и управление*. № 3. 2014. С. 11–25.
16. Rowold, J., & Heinitz, K. (2007). Transformational and charismatic leadership: Assessing the convergent, divergent and criterion validity of the MLQ and the CKS. *The Leadership Quarterly*. 18(2). 121–133.

Отримано: 02 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 10 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 18 лютого 2018 р.

e-mail: ufp2007@meta.ua

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-64-68

Внукова Н. М. Управління ризиками фінансових установ у сфері фінансового моніторингу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 64–68.

УДК: 336:330.131.7

JEL-класифікація: E 62

Внукова Наталія Миколаївна,

*доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управління фінансовими послугами,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця*

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ У СФЕРІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

У статті розглянуто впровадження для управління ризиками фінансового моніторингу системи комплаєнс-контролю, наведено приклади запровадження управління ризиком комплаєнс у банках, виділено функції комплаєнс-контролю з урахуванням зарубіжного досвіду, встановлено, що попередження ризиків, пов'язаних із відмиванням доходів, потребує компетентного фахового забезпечення. Подано сучасну тренінгову практику фахової підготовки персоналу у сфері фінансового моніторингу.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, комплаєнс контроль, ризик, фінансова установа, тренінг.

Внукова Наталья Николаевна,

*доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой управления финансовыми услугами,
Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця*

УПРАВЛЕНИЕ РИСКАМИ ФИНАНСОВЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ В СФЕРЕ ФИНАНСОВОГО МОНИТОРИНГА

В статье рассмотрено внедрение для управления рисками финансового мониторинга системы комплаєнс-контроля, приведены примеры внедрения управления риском комплаєнс в банках, выделены функции комплаєнс-контроля с учетом зарубежного опыта, установлено, что предупреждение рисков, связанных с отмыванием доходов, требует компетентного профессионального обеспечения. Представлено современную тренинговую практику профессиональной подготовки персонала в сфере финансового мониторинга.

Ключевые слова: финансовый мониторинг, комплаєнс контроль, риск, финансовое учреждение, тренинг.

Nataliya Vnukova,

*Doctor of Economics, Professor, Head of Financial Services Management department,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

FINANCIAL INSTITUTIONS RISKS MANAGEMENT IN THE FIELD OF FINANCIAL MONITORING

In the article the author considers the implementation of the compliance monitoring system for risk management of financial monitoring. Examples of the risk management compliance implementation in banks are given. The functions of compliance control are selected taking into account foreign experience. The fact that prevention of risks associated with money laundering requires competent professional support is established. The modern training practice of personnel training in the field of financial monitoring is provided.

Key words: financial monitoring, compliance control, risk, financial institution, training.

Постановка проблеми. Розробка теоретичних положень і формування практичних рекомендацій до пошуку моделей оцінки, контролю й ефективного управління ризиками для забезпечення протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму (ВК/ФТ) має відбуватися через запровадження ризик орієнтованого підходу (РОП) відповідно до вимог міжнародних стандартів FATF і Директив ЄС. На сьогодні існує проблема із збалансування ефективності витрат на організацію фінансового моніторингу щодо контролю за суб'єктами первинного фінансового моніторингу (СПФМ) (фінансовими установами) з високим і низьким ризиком ВК/ФТ. Нестача дієвих механізмів, спрямованих на підвищення рівня ефективності контролю за фінансовими операціями, які підпадають під дію як обов'язкового, так і внутрішнього фінансового моніторингу, є значними загрозами глобальній безпеці та цілісності міжнародної фінансової системи, на захист від яких спрямовані нові міжнародні стандарти FATF. Необхідно досліджувати

впровадження моделей ризик-контролю, зокрема, комплаєнс-контролю у сфері управління ризиками фінансового моніторингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексний підхід до дослідження системи фінансового моніторингу є предметом вивчення як економістів, так і юристів. Науковці звертаються до вивчення різних питань, пов'язаних із управлінням ризиком фінансового моніторингу, зокрема, запровадженням комплаєнс контролю. Певний внесок у цій галузі зробили О. В. Київець [3], С. О. Дмитров із співавт. [16], О. О. Куришко [4], В. Рисін [8], М. В. Селезньова [13], Ж. О. Андрійченко з співавт. [1] та ін.

Метою дослідження є розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій з удосконалення управління ризиками у сфері фінансового моніторингу фінансових установ.

Виклад основного матеріалу. Держфінмоніторингом України затверджено Критерії ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансування тероризму [6], але більшість положень залишаються неформалізованими і невизначеними. Положенням про організацію внутрішнього контролю в банках України, затвердженим Постановою Правління Національного банку України № 867 від 29.12.2014 року, зафіксовано поняття «комплаєнс» як – дотримання банком законодавчих норм, ринкових стандартів, а також положень і внутрішніх документів банку, зокрема, процедур щодо організації системи фінансового моніторингу [7].

У рекомендаціях Базельського комітету з питань банківського нагляду термін «комплаєнс-контроль» закріплено як самостійну діяльність, що здійснюється в банках щодо оцінки, визначення, консультування, контролю та повідомлення про комплаєнс-ризик банку. Під комплаєнс-ризиком означено ризик виникнення правової відповідальності, фінансових збитків, репутаційних втрат фінансової установи в результаті порушення законодавства, підзаконних нормативно-правових актів, що стосуються організації внутрішнього фінансового моніторингу [17].

У науковій літературі розробляють підходи до комбінування напрямів комплаєнсу, тому що окремим безпековим спрямуванням є комплаєнс-контроль ризиків фінансового моніторингу. М. В. Селезньова [13] вважає, що комплаєнс можна розглядати як принцип надання послуг фінансовою установою відповідно до застосування законодавства, правил, кодексів і стандартів, що встановлюються компетентними органами, професійними асоціаціями та внутрішніми документами фінансової установи. Проте деякі науковці вважають, що об'єктивно існує гостра необхідність розробки і прийняття типового положення про структурний підрозділ із комплаєнсом, уведення посад комплаєнс-офіцерів [18], що співвідноситься з вимогами до фахівців, відповідальних за фінансовий моніторинг.

Комплаєнс формує основу контролю будь-якої фінансової установи, що функціонує за тими чи іншими правилами і є обов'язковою складовою системи управління [14], зокрема, щодо попередження ризиків фінансового моніторингу. Сутність комплаєнс-контролю втілюється в його основних функціях: аналітичній, інформаційній, попереджувальній, забезпечення та ін. Він є новим механізмом фінансового контролю за фінансовими послугами, що є предметом контролю системи фінансового моніторингу.

Упровадження комплаєнсу передбачає обов'язкову відповідальність комплаєнс-менеджера перед керівництвом і співробітниками за ідентифікацію й управління комплаєнс-ризиками, до яких належить контроль за можливими спробами відмивання коштів і фінансування тероризму. За проведеними дослідженнями виявлено, що досконалих інструктивних положень щодо регламентації управління комплаєнс-ризиками в законодавстві України не розроблено, тому фінансовими установами самостійно впроваджуються системи управління даними ризиками. Однак слід зазначити, що саме мінімізація є метою управління ними, а не оптимізація, тому що вони характеризуються негативним впливом на діяльність фінансової установи.

Комплаєнс-ризик має прямий зв'язок із правильністю організації здійснення внутрішніх бізнес-процесів, зокрема, щодо протидії легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, що є додатково одним із предметів інспектування в межах системи управління операційним ризиком.

Під час здійснення операцій на ринках фінансових послуг фінансова установа встановлює ділові відносини з клієнтами на домінантах розкриття потрібної інформації, реалізації завдань клієнта в його справах. Фахівці фінансових установ, зокрема банків, під час проведення операцій клієнта до початку їх виконання зобов'язані проінформувати його про потенційну загрозу виникнення будь-якого, пов'язаного з договором, ризику.

Під час проведення операцій на ринках фінансових послуг банк застосовує заходи із запобігання легалізації грошових коштів, іншого майна, одержаних злочинним шляхом. Фахівці банку повинні повідомляти комплаєнс-контролеру про відхилення від уніфікованої практики споживання фінансових послуг, зокрема: про незвично ускладнені процеси розрахунків та інвестицій, що відходять від стереотипної практики проведення операцій. Фінансовим установам (банкам) рекомендується звертати особливу увагу на своєчасне інформування комплаєнс-контролером про такі операції, що можуть бути пов'язані з відмиванням коштів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму, наприклад, купівля-про-

даж цінних паперів з оплатою готівкою у великих сумах та ін. У травні 2017 року НБУ оприлюднив 15 критеріїв для вияву споживачів фінансових послуг, операції яких можуть мати ознаки фіктивності, серед яких, наприклад, невідповідність фінансових ресурсів обсягам здійснюваної діяльності.

Виходячи з досвіду зарубіжних банків, пріоритетним у системі комплаєнс-контролю нового типу є комплексність, що передбачає поруч з організацією управління комплаєнс-ризиками, управління також операційним ризиком і ризиком репутації (іміджу).

Постійний моніторинг дій персоналу фінансової установи за виконання законодавства та внутрішніх принципів, запобігання негативному впливу на репутацію банку сприятиме мінімізації ризику використання банку з метою відмивання коштів, а також забезпечить стабільність довіри до банку на ринку [5].

У теперішній час в Україні сформовано дворівневу систему фінансового моніторингу, яка виконує покладені на неї функції.

Передові банки України, зокрема ті, що активно займаються зовнішньоекономічною діяльністю, запроваджують у свою діяльність систему управління ризиком комплаєнс [9; 10; 11]. Так, суб'єкт первинного фінансового моніторингу ПАТ «Укресімбанк» – затвердив власну систему, яка передбачає контролювання дотримання законодавства України, корпоративних процедур, вимог і політик, встановлених у банку, та основних морально-етичних засад надання фінансових послуг. Пріоритетними функціями під час організації комплаєнс-контролю є: запобігання та протидія відмиванню коштів, а також фінансуванню тероризму, оперативне врегулювання конфлікту інтересів [10].

Під час запровадження системи управління ризиком комплаєнс у ПАТ «Креді Агріколь Банк» керівництво банку керувалося таким: управління ризиком комплаєнс – провідний напрям діяльності фінансової групи Credit Agricole Group, до якої входить банк; стандарти реалізації процесу комплаєнс-контролю обов'язкові для виконання; наявність системи комплаєнс-контролю не перешкоджає розвитку бізнесу, а лише забезпечує його безпеку та ін. [11]. До організаційної структури підрозділу, що здійснює комплаєнс-контроль у цьому банку, входить департамент фінансового моніторингу, управління деонтології, відділи фінансового моніторингу у філіях банку тощо.

У ПАТ «КРЕДОБАНК» запроваджено систему управління ризиком комплаєнс. Під ризиком комплаєнс припускають ризик виникнення санкцій, можливу появу фінансових збитків, або втрати іміджу чи довіри до банку чи його партнерів, або пов'язаних осіб, невиконання чинного законодавства, внутрішніх прийнятих стандартів та етичних правил [9].

Головні ризики фінансової установи, що можуть бути пов'язані з відмиванням грошей, полягають у такому [15]: встановленні ділових відносин з особою, причетною до легалізації злочинних доходів, присутності службовців, які свідомо підтримують канали відмивання доходів; наданні фінансових послуг, пов'язаних із відмиванням грошей; невиконанні (неповному виконанні) обов'язків із протидії відмиванню доходів, визначених законодавчо.

Основні обов'язки фінансової установи, як суб'єкта первинного фінансового моніторингу, визначено нормативними актами [5; 15; 16], у яких сформульовано вимоги до призначення відповідального співробітника за проведення фінансового моніторингу; затверджено умови до внутрішніх правил і програм фінансового моніторингу; передбачено порядок проведення ідентифікації клієнтів і ведення реєстру фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу; порядок обов'язкового сповіщення Держфінмоніторингу України про певні фінансові операції.

Ризик суб'єкта первинного фінансового моніторингу з невиконання нормативних вимог щодо організації системи фінансового моніторингу має кримінальну відповідальність із фінансовими санкціями і може привести до припинення діяльності фінансової установи, тому має бути мінімізований.

Для забезпечення реалізації ефективної системи управління ризиками в системі фінансового моніторингу є підготовка кадрів за компетентністним підходом [2]. Із цією метою розроблено фаховий тренінг для формування необхідних компетентностей у системі взаємодії з Держфінмоніторингом України. Тренінг із фінансового моніторингу – активний спосіб навчання, що є спеціальною формою запланованого процесу перетворення знань, умінь, комунікаційних навичок діючих чи потенційних відповідальних із фінансового моніторингу відповідно до фахових вимог органу регулювання [1].

Особливість тренінгу полягає у використанні спеціального програмного забезпечення «ЕКСПЕРТ-ФМ» [12] для вирішення завдань з обробки анкет фізичних осіб-підприємців і юридичних осіб (таблиця 1), що підлягають первинному фінансовому моніторингу, заповненні форм обліку та подання інформації до Держфінмоніторингу України.

Таблиця 1

Інформація, яку зазначають в анкеті з фінансового моніторингу	
Юридична особа	Фізична особа
Повне найменування	Прізвище, ім'я, по батькові та дата народження
Місцезнаходження (проживання)	
Чи є юридична особа благодійною або неприбутковою організацією	Громадянство
Ідентифікаційний код згідно з ЄДРПОУ	Паспортні дані та реєстраційний номер ОКПП
Номер банківського рахунку та реквізиту банку, у якому цей рахунок відкрито	
Характер і зміст діяльності (для фізичної особи-підприємця обов'язково)	
Мета та характер ділових відносин	
До якої категорії <i>рівня ризику</i> належить клієнт (<i>низький, середній, підвищений, високий</i>), що визначає відповідальний працівник	
Чи є особа публічним чи громадським діячем або особою, пов'язаною з ним, або особою, що може діяти від його імені	
Чи є юридична особа такою, що зобов'язана оприлюднювати річну фінансову звітність	Чи обіймає особа пост державного службовця, співробітника органу місцевого самоврядування першої або другої категорії, претендує на зайняття чи займає виборчу посаду в органах влади
Дані про органи управління та їх склад	–
Дані про ідентифікацію осіб, які мають право на розпорядження рахунками і майном.	
Дані про володарів істотної участі та контролерів у юридичній особі	
Можуть додаватись доповнення до Анкети в разі необхідності до, під час та у процесі обслуговування клієнта у випадку наявності нової інформації за результатами здійснення ідентифікації та вивчення особи	

Організаційно-методичне забезпечення проведення тренінгу є об'єктом інтелектуальної власності. Програма тренінгового навчання спрямована на досягнення необхідного рівня оволодіння професійними якостями відповідального працівника фінансової установи за фінансовий моніторинг із забезпеченням набуття всіх складових кваліфікаційних компетентностей щодо знань, умінь, комунікацій, автономності та відповідальності.

Висновки. Отже, система комплаєнс-контролю ризиків потребує розвитку і має бути адаптована до вимог сучасної міжнародної практики. Впровадження й ефективне здійснення комплаєнс-контролю ризиків сприятиме позитивній діловій репутації, мінімізації витрат та збереженню активів банку через систему фінансового моніторингу, який ґрунтується на зарубіжному досвіді.

Банки, які мають розроблені та впроваджені системи ризик-менеджменту, містять ризик-комплаєнс у перелік ризиків, застосовуючи інноваційні методи контролю ризику з обробкою великих масивів інформації за системою комплаєнс-контролю, що забезпечить стабільну роботу фінансової установи.

Професійними тренінгами встановлено, що ризики, пов'язані з відмиванням доходів, фінансуванням тероризму та розповсюдження зброї масового ураження, є зростаючими у фінансовій сфері, мають свої особливості і потребують компетентного фахового забезпечення.

Література:

1. Андрійченко Ж.О. Методичні рекомендації до фахового тренінгу з електронного подання СПФМ Держфінмоніторингу України інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, із використанням програмного забезпечення «Експерт-ФМ». Свідectво про реєстрацію авторського права на твір № 69768 від 16.01.2017.
2. Внукова Н.М. Фахове забезпечення розвитку системи фінансового моніторингу за новими міжнародними стандартами. *Сучасні проблеми фінансового моніторингу: збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Харків, 8-9 грудня 2016 р.). Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, ТО Ексклюзив, 2016. С. 7–12.
3. Київець О. В. Міжнародно-правове регулювання боротьби з відмиванням «брудних» грошей: дис. канд. юрид. наук : 12.00.11. К. 2003. 189 с.
4. Куришко, О. О. Аналіз світового досвіду у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у контексті можливості його використання в Україні [Текст]. *Фінансовий простір*. 2013. № 2 (10). С. 8–15.
5. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: Постанова Правління Національного банку України № 417 від 26.06.2015 р (зі змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 11.02.2018).
6. Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму: Наказ Держфінмоніторинг України від 03.08.2010 № 126. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0909-10> (дата звернення: 01.02.2018).

7. Про затвердження Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України: Постанова Правління Національного банку України № 867 від 29.12.2014 року. URL: – <http://zakon2.rada.gov.ua/>. (дата звернення: 11.02.2018).
8. Рисін В. Критерії оцінки ризиків, пов'язаних з відмиванням грошей, у процесі формування ресурсної політики банку. *Вісник Львівського університету*. 2008. Вип. 39. С. 473–475. (Серія : Економіка).
9. Сайт ПАТ «КРЕДОБАНК». URL: <http://www.kredobank.com.ua/>(дата звернення: 11.02.2018).
10. Сайт ПАТ «Укресімбанк». URL: <https://www.eximb.com/>(дата звернення: 11.02.2018).
11. Сайт ПАТ «КРЕДІ АГРИКОЛЬ БАНК». URL: <https://credit-agricole.ua/>(дата звернення: 11.02.2018).
12. Сайт ТОВ «Експерт ФМ». URL: <http://www.expert-fm.com/docs/manual>. (дата звернення: 11.02.2018).
13. Селезнева М. В. Комплаєнс контроль в банківській сфері. Новый поход к управлению рисками. URL: http://www.buk.irk.ru/library/sbornik_13/selezneva.pdf. (дата звернення: 07.02.2018).
14. Умова, Е.В. Трансформация внутреннего контроля в коммерческих банках в целях совершенствования управления рисками: диссертация... канд. экон. наук: 08.00.10. Иваново, 2013. 164 с.
15. Фещенко О. Управління ризиками фінансових установ, що пов'язані з відмиванням коштів. URL: http://www.ufn.com.ua/analit_mat/sdu/047.htm. (дата звернення: 07.02.2018).
16. Фінансовий моніторинг у банку : навч. посібн. Дмитров С.О., Діденко С.В., Медвідь Т.А. – Черкаси : видавець Чабаненко Ю.А., 2014. 266 с.
17. Basel Committee on Banking Supervision Consultative Document The compliance function in banks. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs103.htm> (дата звернення: 12.12.2016).
18. Momot T. Compliance control for ensuring the financial security of banking institutions: state, problems, prospects / Т.Момот, І.Коліада // Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості. 2017. № 2 (2). URL: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/kafuprfin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/40-80-1-SM.pdf>(дата звернення: 12.12.2016).

Отримано: 22 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 28 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 05 березня 2018 р.

e-mail: y.v.pasich@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-69-73

Пасічник Ю. В. Бюджетні важелі впливу на тривалість життя населення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 69–73.

УДК: 316.334

JEL-класифікація: G 28: I 15: I 38

Пасічник Юрій Васильович,*доктор економічних наук, професор кафедри фінансів
Національного університету біоресурсів і природокористування України***БЮДЖЕТНІ ВАЖЕЛІ ВПЛИВУ НА ТРИВАЛІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ**

У статті розглянуто бюджетні важелі впливу на тривалість життя населення. Порівняно витрати на охорону здоров'я в окремих зарубіжних країнах та в Україні. Обґрунтовано роль основних чинників, які впливають на тривалість життя. З'ясовано специфіку медичного обслуговування в Україні та виокремлено особливе значення бюджетних важелів на сучасному етапі розвитку України. Виявлено силу впливу загальних державних витрат і мінімальної заробітної плати на очікувану тривалість життя. Зроблено висновки щодо важелів впливу на тривалість життя у Великобританії, Естонії, Польщі та Україні.

Ключові слова: бюджетні важелі, реформи, тривалість життя, чинники.

Пасічник Юрий Васильевич,*доктор экономических наук, профессор кафедры финансов
Национального университета биоресурсов и природопользования Украины***БЮДЖЕТНЫЕ РЫЧАГИ ВЛИЯНИЯ НА ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТЬ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ**

В статье рассмотрены бюджетные факторы влияния на продолжительность жизни населения. Сравнены расходы на здравоохранение в отдельных зарубежных странах и в Украине. Обоснована роль основных факторов, влияющих на продолжительность жизни. Определена специфика медицинского обслуживания в Украине и подчеркнута особое значение бюджетных рычагов на данном этапе развития Украины. Определена сила влияния общих государственных расходов и минимальной заработной платы на ожидаемую продолжительность жизни. Сделаны выводы относительно рычагов влияния на продолжительность жизни в Великобритании, Эстонии, Польше и Украине.

Ключевые слова: бюджетные рычаги, реформы, продолжительность жизни, факторы.

Yurii Pasichnyk,*Doctor of Economics, Professor at the Finance Department of the National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine***BUDGET LEVERS OF INFLUENCE ON THE POPULATION LIFESPAN**

The article considers the budget leverage effect on the life expectancy of the population. The author provides health care costs in certain foreign countries and in Ukraine. The role of the main factors that affect life expectancy is substantiated. The specifics of medical services in Ukraine are clarified and special importance of fiscal levers at present stage of Ukraine's development are highlighted. The impacts of total public spending and the minimum wages on life expectancy are defined. Conclusions about the fiscal factors influence on life expectancy in the UK, Estonia, Poland and Ukraine are made.

Key words: budget levers, reform, life expectancy, factors.

Постановка проблеми. Тривалість життєвого циклу людини є у ХХІ ст. одним із визначальних критеріїв соціального розвитку. Беручи до уваги, що цей показник в Україні є одним із найнижчих у Європі, актуальним завданням є з'ясування його специфіки та важелів впливу, зокрема бюджетних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За умов глобалізації соціальний розвиток є основним чинником стабільного функціонування суспільства. У країнах із сприятливим рівнем соціального забезпечення формуються можливості для динамічного розвитку, тому ця проблематика традиційно цікавила вчених різних напрямів. Так, лише в галузі економіки за дослідження основних проблем соціального змісту було присуджено Нобелівські премії: Р. Хіксу, К. Ерроу (1972 р.), А. Сену (1998 р.) – за теорію добробуту, Ф. Модільяні (1985 р.) – за розробку національних пенсійних програм, П. Кругману (2008 р.) – за аналіз причин глобальної урбанізації, А. Дітону (2015 р.) – за аналіз бідності та добробуту. Серед сучасних вітчизняних науковців окремі аспекти забезпечення належного рівня життя, зокрема і з використанням бюджетних ресурсів, досліджували В. Андрущенко, С. Буковинський, В. Кравченко, Е. Лібанова, В. Тропіна та інші. Проте умови, у яких функціонує вітчизняна суспільна система з 2014 р.,

формують принципово нові характеристики соціуму, тому є необхідність з'ясування основних проблем суспільного розвитку, зокрема тривалості життя населення України, а також розробка важелів його забезпечення.

Метою дослідження є з'ясування вагомості бюджетних важелів, які впливають на тривалість життя населення України, **а завданнями** – обґрунтування ролі важелів, зокрема бюджетних, які впливають на тривалість життя, порівняння державних витрат на охорону здоров'я в Україні та інших країнах Європи, з'ясування вагомості впливу бюджетних важелів, виявлення сили впливу загальних державних витрат і мінімальної заробітної плати на тривалість життя населення.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення належного життєвого рівня населення є однією із основних функцій держави, що зазвичай передбачено Конституцією. Будь-які дії державних органів влади, які спрямовані на обмеження цього права, викликають громадські протести. Щодо України, то показники, які характеризують життєвий рівень – мінімальна заробітна плата, середня заробітна плата, середній рівень доходу, мінімальний і середній рівень пенсії, різні види соціальних допомог – незважаючи на їх щорічне збільшення, не можуть забезпечити належний рівень суспільного добробуту, який є визначальним чинником у забезпеченні належного життєвого рівня. Так, на початок 2018 р. середній рівень заробітної плати в Україні є одним із найнижчих у Європі (8777 грн або 315 дол. США у розрахунку на один місяць) [1], а рівень бідності склав 60%, про що на прес-конференції повідомив координатор системи ООН в Україні, постійний представник програми розвитку ООН в Україні Ніл Вокер [2]. Ці соціальні характеристики є віддзеркаленням поточного суспільного стану і обумовлюють тривалість життя населення України.

Нині обґрунтовано, що на життєвий цикл впливають різні чинники: медичні, екологічні, освітні, житлово-комунальні, пенсійні тощо, формування яких відбувається під впливом важелів, що мають особисту, корпоративну та бюджетну складову. Очевидно, що медичний чинник є одним із визначальних.

Для з'ясування вагомості медичного чинника порівнюємо витрати на охорону здоров'я в Україні та інших країнах Європи і Сполучених Штатах Америки (таблиця 1).

Таблиця 1

Витрати на охорону здоров'я у 2016 р. (млн дол. США на душу населення)

Країни	Всього	Державні витрати	Особисті витрати
Україна	400	189	211
Польща	1797,8	1239,9	557,8
Естонія	1989,0	1512,9	476,0
Канада	4752,8	3340,8	1411,9
Австрія	5227,3	3957,4	1200,0
Німеччина	5550,6	4694,0	855,9
США	9892,3	4860,1	5032,1

Джерело: складено автором за [3; 4; 5].

Зазначимо, що на відміну від інших країн, в Україні немає офіційних статистичних даних щодо особистих витрат на медицину, що обумовлюється специфічністю соціальних процесів з урахуванням ментальності. Так, згідно з соціологічними даними всеукраїнського опитування, проведеного в межах дослідження «Індекс Здоров'я. Україна-2016», 39% громадян за останні 12 місяців хворіли, але не відвідали лікаря через брак коштів. Серед тих опитаних респондентів, які все ж мали витрати на медичну допомогу або ліки, у зв'язку зі зверненням до лікаря, 64% громадян було складно знайти потрібні кошти. Кожен третій, щоб покрити вартість амбулаторного лікування, змушений був позичати або продавати коштовності та майно. Середня сума коштів, позичених на амбулаторне лікування, склала 1937 грн. Водночас найбільшу суму витрачали жителі міста Київ – 7800 грн. Середній розмір витрат «з кишені» пацієнта за консультацію лікаря склав 472 грн. Серед респондентів, які були госпіталізовані протягом року, 25% неофіційно платили безпосередньо лікарю або іншому медичному персоналу (в середньому – 1860 грн), 37% платили в благодійний фонд лікувального закладу (в середньому 181 грн), 27% платили в касу лікувального закладу згідно з офіційними цінами закладу (в середньому – 1951 грн) [5]. Отже, з урахуванням цих даних, а також співставлення рівня та якості медичного обслуговування країн ЄС середнього рівня розвитку (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина), методом екстраполяції отримано показник, який орієнтовно складає 400 доларів США в розрахунку на душу населення на рік. Порівнюємо окремі соціальні критерії в Україні та країнах Європи (таблиця 2).

Таблиця 2

**Очікувана тривалість життя (років), загальні державні витрати (% до ВВП)
та мінімальна заробітна плата (євро/міс.) у країнах Європи**

Роки	Очікувана тривалість життя, років (y)	Загальні державні витрати, % до ВВП (x1)	Мінімальна заробітна плата, євро/міс. (x2)	Очікувана тривалість життя, років (y)	Загальні державні витрати, % до ВВП (x1)	Мінімальна заробітна плата, євро/міс. (x2)
Естонія						
2006	73,2	33,6	191,3	73,5	43,5	232,9
2007	73,2	34,1	230,1	75,4	43,9	244,3
2008	74,4	39,7	278	75,6	44,2	313,3
2009	75,3	46,1	278	75,9	44,9	307,2
2010	76	40,5	278	76,4	45,8	320,9
2011	76,6	37,4	278	76,8	43,9	348,7
2012	76,7	39,3	290	76,9	42,8	336,5
2013	77,5	38,4	320	77,1	42,6	392,7
2014	77,4	38,4	355	77,8	43,2	404,4
2015	78	40,1	390	77,5	41,6	409,5
2016	78,9	40,4	430	77,9	41,3	417
Велика Британія			Україна			
2006	79,5	40,9	1212	68,1	32,2	78
2007	79,7	41,1	1315	68,2	31,4	82
2008	79,8	44,7	1242	68,3	32,6	84
2009	80,4	47,5	995	69,9	33,6	62
2010	80,6	47,8	1076	70,4	34,9	84
2011	80,1	46,2	1136	71	32	87
2012	80,1	46,1	1202	71,1	34,9	107
2013	81,1	44,4	1250	71,4	34,9	108
2014	81,4	43,3	1251	71,4	33,4	77
2015	81	42,3	1379	71,4	34,3	52
2016	81,2	39,4	1398	71,7	35,1	56,4

Джерело: складено автором із даними статистичних служб Естонії, Польщі, Великої Британії, України, а також Євростату [6–10].

Аналіз цих даних дозволяє дійти таких висновків:

– за загальними державними витратами. Найвищий рівень за аналізований період зафіксовано у Великій Британії: від 47,8% у 2010 р. до 39,4 % у 2016 р., а найменший – в Україні: від 31,4% у 2007 р. до 35,1% у 2016 р. У цих країнах спостерігали різні рівні витрат залежно від політики урядів.

– за мінімальною заробітною платою. За цим показником Велика Британія значно випереджає інші країни, проте зазначимо, що за аналізований період він зріс лише на 15,4%, в Естонії – у 2,25 рази, Польщі – 1,79 рази, а в Україні, навпаки, зменшився на 27%. Щодо Естонії і Польщі така динаміка є обґрунтованою, беручи до уваги, що вони є членами ЄС і «підтягуються» до рівня високорозвинених країн, а щодо України – зменшення відбулося через значне знецінення гривні 2014–2016 рр. Внаслідок таких процесів в Україні тривалість життя нижча порівняно з цими країнами на 6–10 років.

Для виявлення сили впливу загальних державних витрат і мінімальної заробітної плати на очікувану тривалість життя в розрізі чотирьох країн виконаємо кореляційно-регресійний аналіз, використовуючи дані таблиці 2. Результати подано на рис. 1.

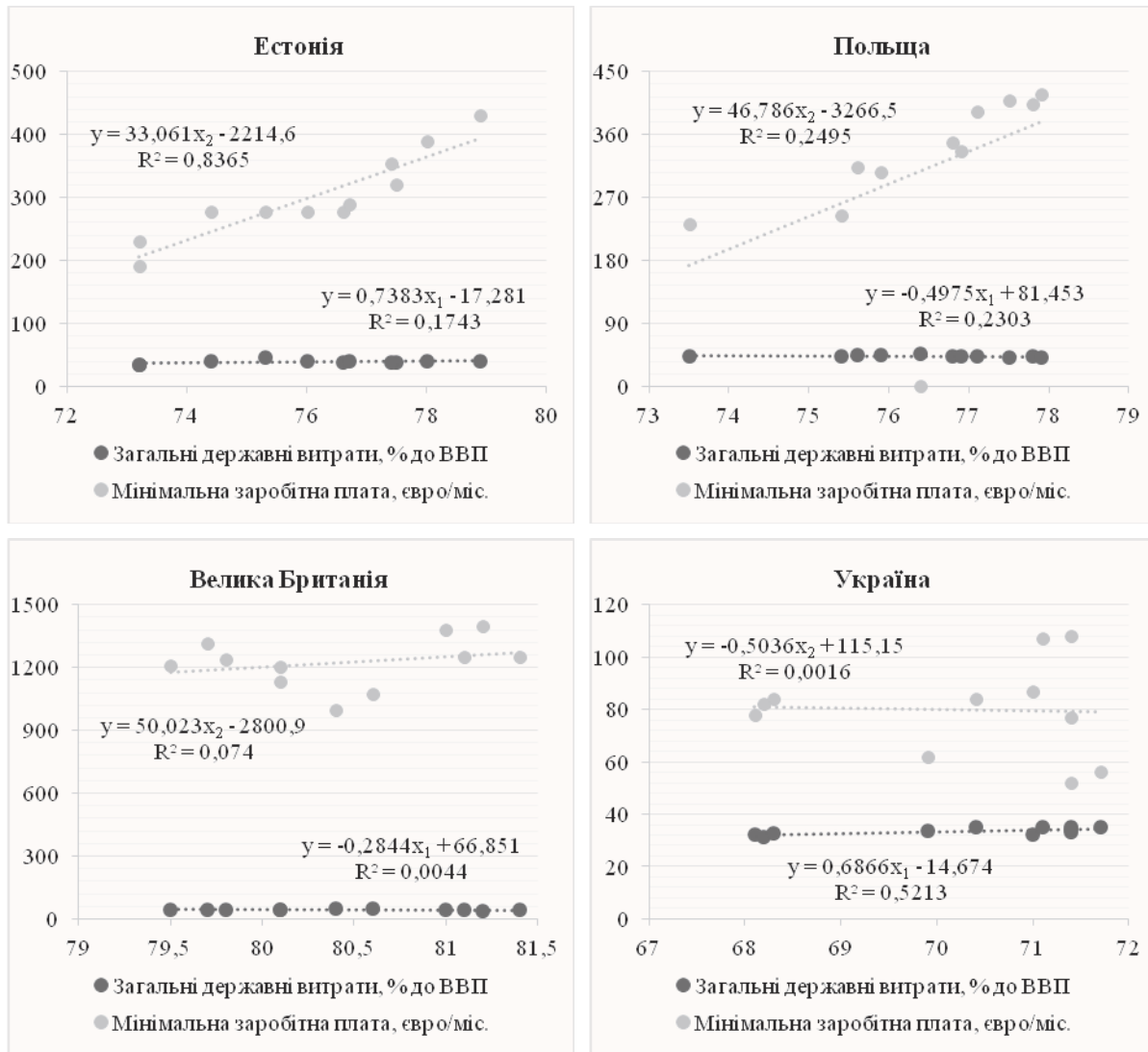

Рис. 1. Вплив загальних державних витрат і мінімальної заробітної плати на очікувану тривалість життя

Джерело: розрахунки автора за даними статистичних служб Естонії, Польщі, Великої Британії, України, а також Євростату [6–10].

За даними аналізу, який охоплював одинадцять років, виявлено, що найбільший вплив загальних державних витрат на очікувану тривалість життя зафіксовано в Україні (коефіцієнт детермінації (R^2) – 0,5213), а найменший – у Великій Британії ($R^2 = 0,0044$), що означає відсутність значної залежності громадян від соціальної політики уряду в економічно розвинених країнах, в Україні – навпаки: роль соціальної підтримки є вагомою, адже за межею бідності перебуває 60% населення.

Мінімальна заробітна плата у 83,65% випадків впливає на очікувану тривалість життя в Естонії, 24,95% – у Польщі, 7,4% – у Великій Британії, для України характерною є фактична відсутність такого впливу (0,16%). Незважаючи на значну розбіжність у силі впливу, роль цього критерію є важливою, тому що на його основі формуються відповідні положення з оплати праці. Щодо України, то така ситуація є зрозумілою, беручи до уваги співставленість мінімальної заробітної плати із прожитковим мінімумом, і тому більша частина населення не може самостійно вирішувати основні життєві проблеми. Коефіцієнт множинної кореляції (R), який характеризує тісноту зв'язку між очікуваною тривалістю життя, рівнем загальних державних витрат і мінімальною заробітною платою розрахуємо за формулою:

$$R = \sqrt{1 - \frac{\Delta_r}{\Delta_{r_{11}}}} \quad (1)$$

де: Δ_r – визначник матриці парних коефіцієнтів кореляції;

$\Delta_{r_{11}}$ – визначник матриці міжфакторної кореляції.

Виконавши розрахунки, отримаємо такі значення для кожної країни:

$$\text{Естонія: } R = \sqrt{1 - \frac{0.133}{0.814}} = 0.9149 \quad (2); \quad \text{Польща: } R = \sqrt{1 - \frac{0.077}{0.64}} = 0.9379 \quad (3);$$

$$\text{Велика Британія: } R = \sqrt{1 - \frac{0.234}{0.282}} = 0.4113 \quad (4); \quad \text{Україна: } R = \sqrt{1 - \frac{0.475}{1}} = 0.7242 \quad (5).$$

Аналізуючи ці значення, робимо висновок, що зв'язок між очікуваною тривалістю життя, рівнем державних витрат і мінімальною зарплатою є найбільш тісний у Польщі та Естонії, а найменш тісний – у Великій Британії.

Результати досліджень підтверджують постулат, що чим вищий рівень економічного розвитку країни, тим більша тривалість життя. Відповідно до відомої «піраміди потреб» А. Маслоу забезпечення в харчуванні, житлі тощо є визначальними критеріями життєзабезпеченості людини. У кожній країні формується певний спосіб життя, і чим менше громадяни залежні від держави в забезпеченні цих потреб, тим більше вони мають можливостей забезпечити високу тривалість життя.

В Україні протягом останніх років розпочато реформи в медичній, освітній, пенсійній та інших галузях, але нині є очевидним, що відчутного результату вони не забезпечили. Обґрунтуємо цю ситуацію, використовуючи положення системного підходу. Суспільна система може оптимально функціонувати лише за умови отримання додаткової енергії ззовні та ефективного обміну ресурсами із зовнішнім середовищем. Також важливе значення має досконале фінансове законодавство. Як стверджує О. Дем'янчук, «... доходи місцевих бюджетів досить чутливо реагують на бюджетні та податкові зміни, саме тому при формуванні доходів місцевих бюджетів є важливим стабільне бюджетне та податкове законодавство» [11].

Щодо України у XXI ст., зокрема у 2017 р., маємо від'ємний торговельний баланс (5,2 млрд дол. США) [12], відтік кваліфікованих кадрів в інші країни, вивіз капіталу. Для підтримання функціонування держави здійснюються як внутрішні, так і зовнішні запозичення. Станом на 1.01.2018 р. загальний державний борг і гарантований державою борг склав 2,142 трильйони гривень [13]. Отже, незважаючи на певні позитивні зрушення в суспільній сфері, реалізацію соціальних реформ, вектор розвитку має бути спрямований на економіку, що забезпечить наповнення бюджетів усіх рівнів і дозволить ефективно використовувати бюджетні важелі впливу на тривалість життя.

Висновки. Відповідно до результатів виконаного дослідження бюджетні важелі на сучасному етапі суспільного розвитку України є визначальними. Беручи до уваги, що середньозважений європейський рівень темпів економічного зростання сягає 3,5–4%, підвищення цього показника в Україні, принаймні до 4,5%, є необхідною умовою для збільшення тривалості життя населення, а також забезпечення ефективною реалізації соціальних реформ.

Література:

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Середня заробітна плата URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/> (дата звернення: 20.02.2018).
2. На сьогодні в Україні 60% населення живуть за межею бідності. URL: https://zik.ua/news/2017/03/30/60_naselennya_ukrainy_za_mezheyu_bidnosti_oon_1070599. (дата звернення: 09.02.2018).
3. Health spending. Данные ОЭСР. URL: <https://data.oecd.org/healthres/health-spending.htm>. (дата звернення: 20.02.2018).
4. Українці щороку витрачають 32 мільярда гривень на ліки. *Економічна правда*. Неділя, 20 жовтня 2013. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2013/10/20/399502/>. (дата звернення: 10.02.2018).
5. *Добрий лікар*. Опитування 9 Лютого 2017 р. URL: <http://dobryjlikar.com/news/201702/2428-39-ukrayinciv-pid-chas-hvoroby-ne-vidviduyut-likarya-brak>. (дата звернення: 09.02.2018).
6. General government spending. URL: <https://data.oecd.org/gga/general-government-spending.htm>. (дата звернення: 10.02.2018).
7. Minimum wages, EUR/munth. URL: <https://www.reinifischer.com/minimum-wages-european-union-2016>. (дата звернення: 10.02.2018).
8. Minimum wages, EUR/munth. Estonia 2016. URL: <https://tradingeconomics.com/estonia/minimum-wages> (дата звернення: 10.02.2018).
9. Minimum wages, EUR/munth Poland. URL: <https://tradingeconomics.com/poland/minimum-wages>. (дата звернення: 10.02.2018).
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 08.02.2018).
11. Дем'янчук О. І. Особливості формування доходів місцевих бюджетів України в умовах бюджетно-податкових змін. *Наукові записки НУ «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал*. Острог : Вид-во НУ «ОА». травень 2016. № 1(29). С. 95–99.
12. Зовнішньоторгівельний баланс України у 2017 р. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/zd/oet/oet_u/oet1117. (дата звернення: 08.02.2018).
13. Государственный и гарантированный государством долг Украины в 2017 г. URL: <https://index.minfin.com.ua/index/debtgov/>. (дата звернення: 03.02.2018).

Отримано: 11 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 19 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 25 лютого 2018 р.

e-mail: pogorelenko.n.p@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-74-88

Погореленко Н. П. Макроекономічні аспекти розвитку країни як зовнішній фактор стабільного розвитку банківської системи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 74–88.

УДК: 336.71

JEL-класифікація: E58

Погореленко Наталія Петрівна,*кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування ХННІ ДВНЗ «УБС»***МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КРАЇНИ ЯК ЗОВНІШНІЙ ФАКТОР
СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ**

За результатами макроекономічного аналізу виокремлено основні тенденції та стримувальні фактори відновлення банківського сектору України. Здійснено ретроспективний аналіз основних причин визначеного кола проблем, а також реакції вітчизняного регулятора на них у контексті співпраці із Урядом і міжнародними партнерами, а також ефективності запобіжних заходів і використання наявних ресурсів. На основі дослідження сформульовано висновки та рекомендації щодо подальшого відновлення банківської системи.

Ключові слова: банківська система, банківська криза, стабільність, валютний курс, золотовалютні резерви.

Погореленко Наталия Петровна,*кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования ХУНИ ГВУЗ «УБД»***МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ КАК ВНЕШНИЙ ФАКТОР
СТАБИЛЬНОГО РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ**

По результатам макроэкономического анализа определены основные тенденции и сдерживающие факторы восстановления банковского сектора Украины. Проведены ретроспективный анализ основных причин имеющихся проблем, и реакции отечественного регулятора на них в контексте сотрудничества с Правительством и международными партнерами в части эффективности проведенных мероприятий и использования имеющихся ресурсов. На основе исследования сформулированы выводы и рекомендации для дальнейшего восстановления банковской системы.

Ключевые слова: банковская система, банковский кризис, стабильность, валютный курс, золотовалютные резервы.

Nataliia Pohorelenko,*PhD in Economics, Associate Professor at the Department of Finance, Banking and Insurance, Kharkiv educational-scientific institute of SHEI «Banking University»***MACROECONOMIC ASPECTS OF STATE'S DEVELOPMENT AS AN EXTERNAL FACTOR
OF THE BANKING SYSTEM STABLE DEVELOPMENT**

Based on the results of the macroeconomic analysis, the main trends and constraints to the recovery of the banking sector in Ukraine are identified. A retrospective analysis of the main causes for the existing problems and the reaction of the domestic regulator to them in the context of cooperation with the Government and international partners in terms of the effectiveness of the carried out activities and the use of available resources are conducted. Based on the research, conclusions and recommendations for the further restoration of the banking system are formulated.

Key words: banking system, banking crisis, stability, exchange rate, gold reserves.

Постановка проблеми. Банківська система України є відкритою системою, яка знаходиться в постійній взаємодії як з іншими учасниками національної загальноекономічної системи, так і з зовнішніми суб'єктами світового фінансового ринку. Вона постійно відчуває на собі вплив чималої кількості факторів. Саме ця залежність обумовлює необхідність проведення дослідження макроекономічних факторів розвитку України, як базової передумови стабільності банківської системи в контексті аналізу вжитих регуляторами заходів як реакції на відповідні збурення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявні проблеми, пов'язані зі швидкістю та якістю впровадження реформ і змін, недостатня ефективність топ-менеджменту державних банків і прогалини у правовому забезпеченні перешкоджають подальшому розвитку банківського сектору, зокрема, у відновленні кредитування та перерозподілі фінансових ресурсів між суб'єктами ринку, про що наголошує не тільки Національний банк [1], а також чимало інших дослідників, серед яких Ю. В. Бугель [2, с. 623], О. В. Золотарьова [3, с. 83], Н. Р. Швець [4].

Віддаючи належне вкладу науковців у дослідженні цього питання, хотілося б відзначити те, що поза їх увагою доволі часто залишаються питання, пов'язані із визначенням відповідних взаємозв'язків, які значною мірою обумовлюють формування та динаміку показників, що є ключовими для розвитку банківської системи.

Метою нашої статті є виокремлення основних тенденцій і стримувальних факторів відновлення банківського сектору України, ретроспективний аналіз основних причин визначеного кола проблем, реакції вітчизняного регулятора на них у контексті співпраці із Урядом і міжнародними партнерами, а також ефективності вжитих заходів і використання наявних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Майже вперше за останні роки (після кризи 2014–2015 рр.) на банківському ринку України склалися позитивні тенденції розвитку й оптимістичні очікування. Банківська система стала більш капіталізованою та загалом більш стійкою. Банки демонструють чистий прибуток від своєї діяльності, стабільно фондується та відновлюють активність у кредитуванні населення та суб'єктів господарювання. Ключові загальносистемні ризики знаходяться на доволі низькому рівні [5].

Друге півріччя 2017 року демонструвало ті ж макроекономічні тенденції, що і на початку року. Відновлення як інвестиційного, так і споживчого попиту дозволило розраховувати на економічне зростання за результатами року. Водночас основними стримувальними факторами подальшого відновлення економіки та банківського сектору стала чимала волатильність обмінного курсу та перевищення задекларованого Національним банком України інфляційного таргету його фактичним рівнем.

Це значно ускладнює розвиток кредитування, насамперед, середньо- та довгострокового через те, що неконтрольована інфляція унеможливує ефективне ціноутворення за довгостроковими банківськими активами і зобов'язаннями. І хоча Національний банк України очікує уповільнення темпів інфляції у 2018 році, він також визнає появу нових інфляційних ризиків.

Така ситуація загалом повторює тенденції попередніх років, коли прогноз НБУ за основними економічними показниками справджувався лише частково (таблиця 1).

Протягом 2017 року намітилася тенденція щодо поступового зростання споживчих витрат завдяки високій інвестиційній активності в корпоративному секторі, а також підвищенню соціальних стандартів і заробітних плат у секторі домогосподарств. Національний банк України з оптимізмом розглядає подальше збереження цього тренду як основи для прискорення зростання ВВП до 3,2% у 2018 році. Крім того, такій ситуації сприятиме пом'якшення фіскальної політики.

На 2019–2020 роки передбачається певне уповільнення зростання ВВП до 2,9% річних [5]. Причинами цього стане вичерпання фіскальної лібералізації, а також жорсткість монетарної політики з метою стабілізації рівня інфляції відповідно до прогнозних значень. Стримувальний ефект також матиме повільний темп здійснення структурних реформ.

Сприятливі можливості щодо умов торгівлі та доступу на зовнішні ринки сприятимуть посиленню потенціалу українських експортерів. Цей тренд підтримуватиме відновлення виробництва в тих галузях, які у 2016–2017 роках мали збитки через брак доступу до потужностей на тимчасово неконтрольованих територіях [5]. Водночас триватиме зростання обсягу імпорту переважно на фоні подальшої активізації споживчого попиту на внутрішньому ринку.

Таблиця 1

Порівняння прогнозних (які розраховує НБУ) та фактичних макроекономічних показників в Україні за 2015–2017 рр.

Показник	2015 р.		2016 р.		2017 р.	
	прогноз	факт	прогноз	факт	прогноз	факт
Реальний ВВП, зміна, порівняно з попереднім роком, відсотки	-9.0	-9.8	2.0	2.3	3.5	2.1
Дефлятор ВВП, порівняно з попереднім роком, відсотки	39.0	38.9	12.0	17.1	9.9	20.2
Номінальний ВВП, зміна, порівняно з попереднім роком, відсотки	26.4	18.6	14.2	19.8	13.7	14,8
Міжбанківський курс гривня/ долар США, кінець періоду	23.5	24.0	24.4	27.2	24.9	28.06
Міжбанківський курс гривня/ долар США, середній за період	22.0	21.8	24.1	25.6	24.7	26.59
Індекс споживчих цін, порівняно з попереднім роком, %	45.8	43.3	12.0	12.4	8.0	13.7
Базовий індекс споживчих цін, порівняно з попереднім роком, %	35.0	34.7	8.5	5.8	6.1	7.3
Інфляція цін виробників, порівняно з попереднім роком, %	31.8	25.4	12.5	35.7	10.9	26.4
Кредитна відсоткова ставка в гривні, %	21.1	21.8	15.8	18.5	13.7	16,9 *
Депозитна відсоткова ставка в гривні, %	12.9	13.0	9.3	11.4	7.6	14,7
Кредитна відсоткова ставка у валюті, %	8.3	8.8	8.4	8.8	8.5	6,4 *

Продовження Таблиці 1

Депозитна відсоткова ставка у валюті, %	6.5	6.7	5.8	4.7	5.5	4,1
Середньомісячна заробітна плата, гривні	4 256	4195	4 958	5183	5 628	6953
Реальна заробітна плата, зміна, порівняно з попереднім роком, %	-18.5	-20.2	2.0	9.0	3.3	2,4
Рівень безробіття (МОП)	11.5	9.1	11.0	9.7	9.4	8.9

Примітка: * – станом на листопад 2017 року.

Джерело: побудовано за даними Національного банку України.

Динаміку загальних макроекономічних показників, пов'язаних, насамперед, із домогосподарствами та підприємствами України, наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Динаміка споживчих витрат та валових нагромаджень в Україні за 2010-2017 рр.

Показник	Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Споживчі витрати (млрд УАН)		914	1 105	1 270	1 350	1 410	1 716	2 019	-
Споживчі витрати (% ВВП)		84,5	83,9	90,1	92,8	90,0	86,7	84,7	-
Валові нагромадження (млрд УАН)		200	282	257	228	221	303	513	-
Валові нагромадження (% до ВВП)		18,5	21,5	18,3	15,7	14,1	15,3	21,5	-

Джерело: побудовано за даними Національного банку України.

З таблиці видно, що вагому частку ВВП займають споживчі витрати та валові нагромадження. Їхня динаміка коливалася від 84,5% до 92,8% та від 14,1% до 21,5% відповідно. Це ще раз підтверджує вагомість цих двох факторів, а також доцільність проведення прогнозів Національним банком України на основі цих показників.

Завдяки стабілізації інфляційних коливань і зростанню мінімального рівня заробітних плат (таблиця 3) можемо простежити відновлення реальних доходів домогосподарств. Це своєю чергою покращує інтерес останніх до споживчого кредитування, що також є вагомим фактором економічного зростання.

Національний банк свідчить [5], що завдяки росту загального рівня заробітних плат посилюється конкуренція на ринку праці, між товаровиробниками чи підприємцями за самих працівників. Конкуренція може також зростати внаслідок підвищення попиту на робочу силу на внутрішньому ринку та через підвищення її мобільності та доступності можливостей працевлаштування за кордоном.

Таблиця 3

Динаміка індикаторів доходів населення та рівня інфляції у 2015-2018 рр.

Період	Показник	Мінімальна заробітна плата (за місяць), грн	Прожитковий мінімум, грн	Рівень інфляції, %	
				прогнозовий	фактичний
2015 рік					
01.01.2015р. – 01.08.2015 р.		1218	949	17,2 [6]	43,3
01.09.2015 р. – 01.12.2015 р.		1378 (+13%)	1074 (+13%)		
2016 рік					
01.01.2016 р.– 30.04.2016 р.		1378	1378.	12	12,4
01.05.2016 р.– 30.11.2016 р.		1450 (+5%)	1450 (+5%)		
01.12.2016 р. – 31.12.2016 р.		1600 (+7%)	1600 (+7%)		
2017 рік					
01.01.2017 р. – 30.04.2017 р.		3200 (+50%)	1600	12,2 (від 26.10.2017) [7]	13,7 [8]
01.05.2017 р. – 30.11.2017 р.		3200	1684 (+5,25%)		
01.12.2017 р. – 31.12.2017 р.		3200	1762 (+6,9%)		
2018 рік					
з 01.01.2018 р.		3723	1762	8,2 (від 25.01.2018) [9]	

Джерело: побудовано за даними Національного банку України.

Щодо останнього, то хотілося б зупинитись окремо, тому що ця «звітня» теза регулятора містить у собі дуже багато реальних контраргументів. Це підтверджується думками, які висловлюють незалежні аналітики [10; 11, с. 45]. Щодо причин підвищення, то на той час, з одного боку вони були очевидними: за розрахунками Міністерства соціальної політики, реальний показник прожиткового мінімуму тоді склав 3156 грн у серпні 2016 року (проти встановленого 1600 грн). Ключовим аргументом Уряд декларував детінізацію неформального сектору економіки та відповідно наповнення за рахунок офіційних податкових відрахувань до бюджету. Очікувалось, що ця подія стане «проривом» у системі оплати праці та надасть можливість «вирвати» незахищені категорії працюючих, які знаходились на найнижчих стрічках тарифної сітки, з «пастки бідності», а також покращити саме їхні ринкові позиції на ринку праці. Але, як показує досвід, цього не відбулося – мінімальна заробітна плата стала заручником фіскальних можливостей Уряду.

Вкотре було підтверджено тезу про те, що імпульси до будь-якого підвищення повинні «виходити» з економіки, а не з політики – та, на жаль, наявна подія так і не змогла зупинити відтік робочої сили за кордон у пошуках більш сприятливих умов оплати праці.

Вважаємо за доцільне погодитися з висновками, що в Україні вже є передумови для того, щоб відійти від практики регулювання мінімальної заробітної плати як базового соціального стандарту та перейти до регулювання рівня середньої заробітної плати, але – обов'язково у «прив'язці» з рівнем економічного розвитку, рівнем продуктивності та необхідністю підвищення рівня зайнятості населення. Однак зростання доходів населення в майбутньому потенційно може стати основою для активізації споживчих настроїв, підвищення рівня прибутковості підприємств, і, як наслідок, споживчого і корпоративного кредитування з боку банківського сектору. Обов'язкова передумова – формування платоспроможного попиту, зменшення заборгованості за попередніми банківськими кредитами, збільшення депозитної бази банків і вивільнення від необхідності витратити попередньо сформовані заощадження.

На ринку кредитування вже намітилися певні зміни, які, на жаль, поки що важко назвати позитивними. Першим почало відносно відновлюватись роздрібне кредитування: гривневий споживчий портфель українських банків протягом 2016–2017 років загалом зріс у річному обчисленні на 46% [5], що видається цілком логічним на фоні кредитної «тиші» протягом попереднього періоду. Водночас на рівні системи споживчі кредити забезпечили лише 20% від сукупного приросту роздрібного кредитного портфелю всієї банківської системи за цей же період.

Не зважаючи на такі темпи нарощування обсягів роздрібного кредитного портфеля (здебільшого – кредитна лінія без застави на картку та на оплату товарів чи послуг), загальний рівень кредитування населення України залишається низьким. Поки що менше 10% дієздатних осіб доросліше 18 років мають поточні кредити, тому регулятор розраховує на подальшу активізацію кредитування впродовж 2018 року, насамперед, саме за споживчими кредитами. Запорука реалізації надій – зростання реальних доходів домогосподарств.

З огляду на поступову активізацію споживчого, переважно незабезпеченого кредитування, Національний банк України вважає необхідним запровадити більш жорсткі правила оцінки кредитних ризиків за такими позичками або ініціювати поступові наглядові обмеження щодо темпів зростання кредитів на споживання. Водночас регулятор не буде вдаватися до стрімких змін: у НБУ розуміють, що такі дії можуть призвести до стрімкого розвитку тіньового кредитування без відповідних дозволів і ліцензій.

Станом на початок 2018 року Національний банк України пропонує банкам дотримуватися таких принципів [5]:

- проводити консервативне оцінювання кредитних ризиків за роздрібним портфелем;
- завчасно тестувати та покращувати дієвість скорингових моделей оцінки платоспроможності домогосподарств;
- дотримуватися чинного законодавства та не вводити позичальників у оману заниженими або прихованими відсотковими ставками;
- здійснювати регулярну диверсифікацію споживчих кредитів у площині продуктів, умов, термінів і географії позичальників.

Аналіз даних щодо корпоративного кредитування свідчить про те, що нові кредити банки майже не видавали з початку кризи у 2014 році. Ситуація почала змінюватись лише у другому півріччі 2017 року. Зокрема, обсяги нових кредитів почали перевищувати списання, продаж і погашення старої заборгованості [5]. Хоча кредити були переважно короткостроковими і за раніше відкритими кредитними лініями, позитивним є те, що вони були надані суб'єктам господарювання, які не входять у 40 найбільших бізнес-груп.

Одночасно з кредитуванням у національній валюті поживляється надання позик в іноземній валюті, переважно – у доларах США. Причини такої ситуації схожі з докризовими: по-перше, суттєва різниця між ставками у гривні й іноземній валюті; по-друге, стримані очікування населення щодо ризику стрімкої девальвації гривні в майбутньому.

Вагомим фактором на користь саме валютного кредитування у 2017 році також стало те, що Національний банк України скасував норму щодо нестачі або відсутності валютної виручки у позичальника, який бажає отримати валютний кредит [12]. Відповідно до цієї норми в такій ситуації банк був зобов'язаний визначити клас ризику позичальника як підвищений.

Зараз оцінка позичальника та ймовірність настання дефолту оцінюється, насамперед, з огляду на його реальний фінансовий стан.

Слід також указати, що якість валютних кредитів є нижчою відносно кредитів у гривні навіть після конвертації валютних кредитів у гривню або їхнє списання в межах реструктуризації. Так, дуже високою залишається частка непрацюючих кредитів у валюті – 56% (тоді як для гривні її рівень – 32%), без урахування ПАТ КБ «Приватбанк» [5].

Виходячи з цього, за умови погіршення економічної ситуації в країні, нові валютні кредити також можуть опинитися в зоні ризику через нестачу валюти або високу волатильність на ринку.

Розуміючи потенційні проблеми, пов'язані з проблемною заборгованістю, вже протягом 2017 року банки почали активніше працювати над «розчисткою» власних кредитних портфелів. Основними інструментами, які вони застосовують при цьому, залишаються списання, реалізація проблемних боргів із дисконтом і реструктуризація.

Водночас, виходячи із необхідності підвищення ефективності оцінки кредитних ризиків і недопущення повторення ситуації із проблемною заборгованістю, з 01.01.2018 року почав діяти Міжнародний стандарт фінансової звітності № 9 «Фінансові інструменти» (МСФЗ 9) [13], основною метою якого є перехід до визначення обсягів резервування за кредитами на основі концепції очікуваних збитків. Це означає, що на момент видачі нових кредитів банки будуть зобов'язані закладати потенційні витрати від зниження якості кредитів у наступні 12 місяців.

Що ж до оцінки попередньо виданих кредитів, то впровадження МСФЗ 9 призведе до одномоментного зростання рівня резервування. Власне, кредити будуть зарезервовані з точки зору ймовірності втрат протягом усього терміну їхньої видачі задля здійснення консервативної оцінки.

Одночасно очікувані втрати за кредитами будуть визначати також з урахуванням макроекономічних прогнозів, а також враховуючи зміни етапів економічних циклів. Таким чином, досягається гнучкість проведеного оцінювання: підвищення рівня ризику під час економічних негараздів, а також зниження – під час економічного піднесення.

Виходячи із об'єктивної невизначеності майбутніх макроекономічних умов, банкам доцільно користуватися сценарним підходом: розробляти відповідні сценарії можливого розвитку подій із одночасним розрахунком імовірності настання кожного з них.

Аналіз макроекономічних умов не можна вважати повним без детального розгляду платіжного балансу України. Вже четвертий рік поспіль дефіцит його поточного рахунку не виходить за межі 4 % ВВП (таблиця 4) та за прогнозами буде зберігатися на тому ж рівні протягом 2018–2019 років.

Таблиця 4

Сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу України

Показник / рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
у млрд \$	-4,0	-10,1	-14,3	-15,6	-4,6	-1,7	-5,5	-4
у % до ВВП	-2,1	-6,0	-7,9	-8,7	-3,4	-0,2	-3,7	-3,5

Джерело: побудовано за даними Національного банку України.

У 2017 році він був компенсований завдяки чистому припливу фінансових ресурсів (готівкової іноземної валюти) з-поза банківського сектору, а також надходженню прямих іноземних інвестицій на загальну суму понад 2 млрд дол. США. Такі результати розглядаються регулятором, як загалом прийнятні: збереження помірного дефіциту зберігатиметься, проте нівелюється подальшим припливом коштів за фінансовими рахунками.

В абсолютному вимірі його значення складатиме близько 4 млрд дол. США. З цього випливає, що станом на сьогодні перспективний прогноз Національного банку України щодо платіжного балансу є правильним, адже за попередніми результатами 2017 року його дефіцит становив 3,5% [14].

На сучасному етапі розвитку України, однією з головних передумов макроекономічної стабільності є продовження співпраці з провідними міжнародними організаціями, насамперед, із Міжнародним валютним фондом.

Міжнародні фінансові організації за останні 2 роки надали Україні фінансової допомоги на загальну суму 3,84 млрд дол. США (таблиця 5).

Обсяг залученої допомоги від основних міжнародних донорів [15]
(у млрд. дол. США, квітень 2016 – травень 2017)

Надходження (міжнародний донор)	На підтримку бюджету	На поповнення міжнародних резервів	На фінансування проектів розвитку
МВФ (програма EFF, 11.03.2015)		2,0 (III транш – 14.09.2016 р. IV транш – 03.04.2017 р.)	
ЄС (III макрофінансова допомога, 22.05.2015)		0,75 (II транш, 05.04.2017 р.)	
США (кредитні гарантії)	1,0 (угода, 03.06.2016 р.)		
Світовий банк	0,03		0,01
ЄБРР			0,01
ЄІБ			0,04

Джерело: побудовано за даними Національного банку України.

Дані таблиці свідчать, що найбільша частка у зовнішній підтримці України належить Міжнародному валютному фонду.

Так, починаючи з 2015 року Україна отримала 4 транші на загальну суму 8,7 млрд дол. США (приблизно 6,2 млрд СПЗ), а останній – ще у квітні 2017 року.

З того часу і дотепер Україна так і не змогла реалізувати прийняті зобов'язання для завершення чергового перегляду програми Міжнародним валютним фондом.

Наприклад, одна з найголовніших вимог МВФ щодо проведення пенсійної реформи була проведена; було розпочато медичну реформу та втілено перші кроки щодо трансформації механізму надання субсидій на оплату ЖКП. Проте інші поточні плани виконано не було.

Така непослідовність у проведенні реформ і невиконання взятих зобов'язань перед МВФ може мати чималі несприятливі наслідки:

- «консервація» або часткове призупинення співпраці з іншими міжнародними партнерами, організаціями чи урядами провідних країн – оскільки найчастіше вони взаємопов'язані із позицією Міжнародного валютного фонду щодо переліку вимог надання фінансової допомоги;

- погіршення інвестиційної привабливості через підвищення недовіри з боку інвесторів, що означає необхідність підвищувати премії за державними облігаціями задля залучення додаткових фінансових ресурсів ззовні чи навіть тимчасове закриття ринку міжнародних капіталів для України;

- фактична неможливість залучення міжнародних інвесторів до вкладання коштів у підприємства, за якими гарантом є держава (держбанки та держпідприємства);

- як наслідок, погіршення ситуації й у приватному секторі – скорочення припливу приватного боргового капіталу та прямих іноземних інвестицій.

Оскільки припинення кредитування може суттєво вплинути на макроекономічний сценарій розвитку України в бік справдження негативних та небажаних прогнозів, Кабінет Міністрів України, керівництво Національного банку України та Міністерство фінансів України прикладають максимум зусиль задля продовження плідної співпраці з Міжнародним валютним фондом.

Це сприятиме подальшому нарощуванню рівня міжнародних резервів. Зокрема, Національний банк України розраховує отримати наступний транш відповідно до програми розширеного фінансування EFF не пізніше березня 2018 року. Загалом у зазначеному році НБУ планує одержати кредитних ресурсів на загальну суму 3,5 млрд дол. США. Додатково планують залучення 0,5 млрд дол. США фінансування від Світового банку [5].

Беручи до уваги наведені вище прогнози щодо платіжного балансу, можна стверджувати, що це допоможе наростити міжнародні резерви України до 22,2 млрд дол. США, що чисельно дорівнює трохи більше 4 місяцям запланованого імпорту. На жаль, у 2019 році обсяг загальних резервів зменшиться щонайменше до 21,1 млрд дол. США (3,9 місяців обсягу планового імпорту) через необхідність здійснювати виплати за зовнішніми борговими зобов'язаннями [5].

Загалом протягом 2018–2020 рр. Україна зобов'язана виплатити за державним і гарантованим державою валютним боргом (таблиця 6), враховуючи основну суму та відсоткові й купонні зобов'язання, приблизно 20 млрд дол. США. Крім цього, ще понад 5 млрд дол. США Україна має повернути міжнародним кредиторам за боргами держкомпаній.

Таблиця 6

Динаміка показників валового зовнішнього боргу України за 2010–2017 рр.

Показник	Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Сума валового зовнішнього боргу, млн дол.		103 432	117 346	126 236	134 625	142 079	126 308	118 729	113 639
Відношення валового зовнішнього боргу до ВВП, %		76,1%	72,0%	71,7%	73,6%	107,6%	138,8%	127,7%	111,4%

Джерело: побудовано за даними Національного банку України.

Із зазначеної суми основна частина (близько 30%) буде перерахована на погашення боргів перед Міжнародним валютним фондом, отриманих за минулими програмами фінансової допомоги.

З огляду на поточний рівень і динаміку золотовалютних резервів (таблиця 7), це стане своєрідним викликом фінансовій безпеці країни в наступні декілька років.

Виходячи із зазначених викликів, неотримання наступного траншу від МВФ найближчим часом може призвести до суттєвих змін у макроекономічному сценарії розвитку України. Зокрема, брак фінансової допомоги стане каталізатором подальшої девальвації гривні, розкручування інфляційної спіралі, зниження загальних темпів зростання ВВП.

Таблиця 7

Динаміка обсягу золотовалютних резервів Національного банку України за 2010–2018 рр. станом на 31.12 відповідного року

Показник	Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Золотовалютні резерви (ЗВР), млн. дол.		34 576	31 795	24 546	20 416	7533	13 300	15 539	18 808
Приріст / зменшення ЗВР, %		-	-8,04	-22,8	-16,83	-63,1	+76,55	+16,84	+21,83
Чисті ЗВР, млн. дол.		20 331	17 593	13 763	15 225	1 821	1 300	4 200	6 674
Приріст / зменшення чистих ЗВР, %		-	-13,47	-21,77	+10,62	-88,04	-28,61	+223,08	+58,9

Джерело: побудовано за даними Національного банку України.

У цьому випадку не unikнути негативного впливу на банківський сектор. Як наслідок, Національний банк України буде вимушений вживати інструменти жорсткої монетарної політики та посилювати адміністративні обмеження на ринку.

Зокрема, вже протягом грудня 2017 – січня 2018 року НБУ вдався до двоетапного підвищення рівня облікової ставки на 2,5 в. п. з 13,5% до 16% із метою недопущення подальшого підвищення інфляційного тиску на вітчизняну економіку.

Задля зниження навантаження на фінансову безпеку України продовження реформування у ключових економічних і суспільних сферах, доцільним вбачається необхідність розпочинати переговори щодо старту нової програми фінансової допомоги від МВФ ще до 2019 року.

Інший чинник впливу на макроекономічну стабільність – фіскальна політика держави. Так, протягом 2017 року динаміка та співвідношення дохідної й видаткової частин державного бюджету не створювала серйозних ризиків для функціонування фінансової системи країни. Через загальну стриманість фіскальної політики з боку Кабміну заплановане значення дефіциту державного бюджету було виконано. Відповідно до останніх коригувань в абсолютному вимірі він становитиме приблизно 2,7% розміру ВВП, що відповідає цілям, узгодженим із Міжнародним валютним фондом.

Такий результат було досягнуто на фоні помірного зростання фіскальних надходжень із доходів домогосподарств і прибутку підприємств. Додатковими надходженнями стали дивіденди держпідприємств (насамперед, завдяки НАК «Нафтогаз України»), а також кошти, які були конфісковані у представників і найближчого оточення колишньої влади.

Важливою подією в IV кварталі 2017 року для підвищення ефективності фінансового менеджменту державних фінансів став репрофайлінг облігацій внутрішньої держпозики в портфелі Національного банку України. Так, ОВДП на загальну суму 219,6 млрд грн були конвертовані в нові боргові папери з довшим терміном погашення. Водночас дві третини нових облігацій на суму 145,2 млрд грн мають нестійку відсоткову ставку, яка прив'язана до рівня базової інфляції в країні. На думку емітента, це стане додатковим стимулом для уряду щодо забезпечення умов для нормалізації індексу споживчих цін [5].

Додатковою складовою виникнення дефіциту стала емісія ОВДП для залучення коштів на додаткову капіталізацію державних банків. Загалом протягом 2017 року на них було витрачено близько 49 млрд грн. Національний банк України очікує водночас на подальшу капіталізацію держбанків [5].

Зокрема, необхідно додатково виділити 16 млрд грн для поповнення капіталу ПАТ КБ «Приватбанк» – відповідно до затвердженої програми після проведення його аудиту. Докапіталізації також по-

требує АТ «Ощадбанк» – насамперед, через погіршення якості кредитного портфелю в частині знецінення заставленого майна за кредитами ключових позичальників – великих бізнес-груп.

Окремо необхідно розглянути ситуацію щодо джерел і динаміки залучення грошових коштів банками на ринку. Так, у другому півріччі 2017 року приплив депозитів домогосподарств дещо уповільнився. Загалом із початку року вклади населення в національній валюті збільшилися на 13%. В іноземній валюті обсяг вкладів зменшилися на 0,7%. Водночас НБУ має позитивні очікування щодо пришвидшення зростання депозитів у 2018 році – загальний приріст очікується на рівні 15%. Це буде залежати, найперше, від темпів зростання реальних доходів домогосподарств та ситуації на валютному ринку [5].

Продовжує зростати частка коштів населення і суб'єктів у фондуванні. Так, на 01.10.2017 року вона складала більш ніж 75% усіх зобов'язань банку: на домогосподарства припадає близько 40,5%, що є докризовим значенням; на бізнес припадає 36%. Частка ресурсів від Національного банку України скоротилася і складала лише 1,1%.

Одночасно чітко простежуємо переорієнтацію джерел фондування від зовнішніх до внутрішніх. Банки продовжують повертати запозичення ззовні. Зокрема, кошти від нерезидентів у загальній структурі зобов'язань банківської системи зменшилися на 6,1 в. п. і склали 17,7%. Цікавим є факт щодо терміну залучення зобов'язань вітчизняними банками. Так, понад 70% зобов'язань є короткостроковими і не перевищують термін 90 днів. Єдиним довгостроковим джерелом ресурсів банків є міжнародні кредити, але на них припадає не більше 10% від усіх зобов'язань.

Розгляд динаміки обмінного курсу національної валюти, як одного з ключових макроекономічних індикаторів стану фінансової системи країни й ефективності регуляторної діяльності Національного банку України зумовлює глибокий і ґрунтовний аналіз ситуації щодо динаміки курсу гривні до долара США з початку розгортання останньої кризи, з відповідним аналізом причин цієї ситуації, окресленням перспектив і шляхів її вирішення саме в контексті забезпечення фінансової стабільності.

Для цього проведемо порівняльний аналіз динаміки офіційного валютного курсу, встановленого Національного банку України та результатами розрахунку валютного курсу, розрахованого згідно з методикою Міжнародного валютного фонду (Currency Board) [16]. Необхідні дані представлено в таблиці 8.

Сутність цієї методики полягає в тому, що всі зобов'язання центрального банку (тобто грошова база у країні) повністю покриті резервами в певній іноземній валюті – як правило, в доларах США. Фактично, центральний банк відмовляється від своїх так званих дискреційних прав, тобто прав із регулювання розміру грошей в економіці. Його монетарна політика переходить до пасивного режиму, тобто вона перестає бути політикою у справжньому сенсі слова. Центральний банк просто обмінює національну валюту на визначену іноземну валюту і навпаки.

Графічне зображення порівняльного аналізу динаміки офіційного валютного курсу та курсу, розрахованого згідно з методикою МВФ, представлено на рис. 1. З огляду на отримані результати, доцільно проаналізувати причини отриманих розбіжностей та ефективність політики Національного банку України щодо валютного регулювання.

Так, графічні результати проведеного аналізу свідчать про таке: 1) на фоні суспільно-економічної нестабільності та невизначеності протягом січня 2014 року Національний банк України значно збільшив власну активність на міжбанківському валютному ринку, регулярно застосував доступні механізми й інструментарій щодо валютної стабілізації; 2) результати регулятора вдалося зберегти фіксований валютний курс на рівні 7,99 грн/дол. [20] за від'ємного сальдо валютних інтервенцій у розмірі 1,7 млрд дол. США [21]. Як наслідок, розрахунковий курс гривні за методикою Currency Board на фоні зростання обсягу грошової маси поза банками та різкого скорочення міжнародних резервів у січні становив 13,2 грн/дол.

Таблиця 8

Порівняльний аналіз динаміки офіційного валютного курсу, встановленого Національного банку України та курсу, розрахованого згідно з методикою Міжнародного валютного фонду (2014–2017 рр.)

2014 рік (станом на 01.01 кожного місяця)												
Показник	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
М0 [17], млн грн	235 881	253 072	268 618	277 293	286 747	290 002	289 513	289 513	289 686	288 970	281 640	282 441
ЗВР [18], млн дол.	17 805,59	15 462,32	15 085,53	14 226,27	17 898,55	17 083,31	16 070,01	15 928,48	16 385,24	12 586,93	9 966,08	7 533,33
ВК (МВФ)	13,24758	16,36701	17,80633	19,49162	16,02068	16,97575	18,01573	18,17581	17,67969	22,95794	28,25986	37,49218
ВК (НБУ)	7,99	7,99	9,98	10,99	11,40	11,77	11,78	11,96	13,11	12,95	12,95	15,05

2015 рік (станом на 01.01 кожного місяця)												
Показник	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
МО, млн грн	282 947	274 366	283 872	284 826	285 980	283 414	286 125	284 071	271 130	274 930	272 970	282 670
ЗВР, млн дол.	6 419,66	5 625,31	9 969,92	9 630,98	9 918,09	10 263,7	10 375,39	12 616,67	12 773,55	12 962,03	13 147,96	13 299,99
ВК (МВФ)	33,06	36,58	21,35	22,18	21,63	20,71	20,68	16,89	15,92	15,91	15,57	15,94
ВК (НБУ)	15,76	16,15	27,76[19]	23,45	21,04	21,04	21	21,61	21,81	21,3	22,99	23,95
2016 рік (станом на 01.01 кожного місяця)												
Показник	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
МО, млн грн	271 790	269 290	269 640	279 080	281 530	287 100	292 880	289 250	292 750	293 080	289 440	314 390
ЗВР, млн дол.	13 441,59	13 489,50	12 721,51	13 240,95	13 536,57	13 981,70	14 082,00	14 103,63	15 588,74	15 514,51	15 270,87	15 539,33
ВК (МВФ)	15,17	14,97	15,90	15,81	15,60	15,40	15,60	15,38	14,08	14,17	14,22	15,17
ВК (НБУ)	23,78	25,56	27,09	26,22	25,2	25,14	24,83	24,81	26,08	25,94	25,52	25,56
2017 рік (станом на 01.01 кожного місяця)												
Показник	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
МО, млн грн	294 750	291 610	290 780	298 440	300 940	307 780	311 340	308 840	306 440	308 310	310 140	
ЗВР, млн дол.	15 444,98	15 460,30	15 123,30	17 175,11	17 617,89	17 969,97	17 795,26	18 035,51	18 637,74	18 735,94	18 931,06	18 808,45
ВК (МВФ)	14,31	14,15	14,42	13,03	12,81	12,85	13,12	12,84	12,33	12,34	12,29	
ВК (НБУ)	26,69	27,08	27,16	27,02	26,56	26,31	26,02	25,85	25,69	26,58	26,86	27,16

Джерело: побудовано автором за даними НБУ.

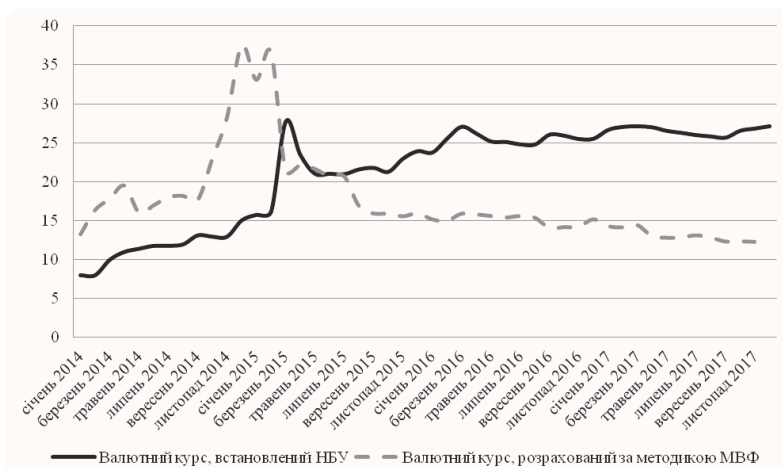

Рис. 1. Порівняльний аналіз динаміки офіційного валютного курсу, а також курсу, розрахованого згідно з методикою МВФ

Джерело: побудовано автором за даними таблиці 8.

Через перехід політичної кризи в активну фазу в лютому 2014 року Національний банк України вперше за півтора роки змінює валютний курс гривні до долара США з 7,99 до 8,708 грн/дол. [20]. Водночас регулятор вводить у дію Постанову Правління НБУ №49 «Про заходи щодо діяльності банків та проведення валютних операцій» [22], і в такий спосіб збільшує власну присутність на міжбанківському ринку

здля застосування доступних механізмів й інструментів валютної стабілізації, а також недопущення розвитку подальшої нестабільності банківського сектору.

Протягом наступних двох тижнів НБУ вдалося дещо стабілізувати курс гривні, який не виходив за межі 8,938 грн/дол. [20]. Одночасно ситуативне збільшення попиту на валютну ліквідність і необхідність створення належних умов для стабільної діяльності банківських установ щодо вчасного та повного виконання ними вимог контрагентів на фоні переходу політичної кризи в активну фазу обумовили прийняття 21.02.2014 року Постанови Правління НБУ № 86 «Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку» [23], якою передбачено перелік ініціатив із метою надання банкам додаткової гнучкості в управлінні власною короткостроковою ліквідністю, а також скасування обмежень щодо кількості можливих звернень банківських установ за кредитами рефінансування овернайт. Загалом для недопущення подальшої девальвації гривні в лютому 2014 року НБУ здійснив валютних інтервенцій на загальну суму 1,721 млрд дол. США [24].

На фоні кульмінації соціально-політичного напруження і фактичної зміни влади наприкінці лютого 2014 року, зокрема, призначення нового голови Національного банку України, валютний ринок демонстрував високу волатильність. Унаслідок цього фактичний курс гривні в перших числах березня 2014 року впав до рівня 9,99 грн/дол. [20]. Водночас валютний курс, обрахований відповідно до методики МВФ, склав 17,8 грн/дол. як результат подальшого відтоку фінансових ресурсів із банківської системи та скорочення золотовалютних резервів України.

Задля зменшення деструктивного впливу соціально-політичних і психологічних чинників на стан валютного ринку та загального рівня стабільності банківської системи, регулятор перейшов до політики гнучкого валютного курсу і надав ринковим суб'єктами можливість самостійного формування валютного курсу на основі результатів торгів на міжбанківському ринку. Задля закріплення гнучкого режиму курсоутворення 31 березня 2014 року було затверджено Постанову Правління НБУ №180 «Про внесення змін до Положення про встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют та курсу банківських металів» [25].

У результаті, якщо до цього курсу гривні до основного переліку іноземних валют починав діяти винятково на наступний день після його затвердження, то згідно з новоприйнятою постановою він починав діяти безпосередньо з часу його встановлення. Іншим пунктом постанови затверджено встановлення курсу гривні до долара США як середньозваженого ринкового курсу за поточними операціями на міжбанку без передбачених до цього відхилень $\pm 2\%$. Курси гривні до інших валют встановлюватиметься на основі їх котирувань на міжнародних ринках протягом поточного дня.

Фактично, починаючи з березня 2014 року, регулятор відмовився від будь-якої підтримки валютного курсу, про що свідчить майже повна відсутність валютних інтервенцій: у березні їхній обсяг склав лише 52 млн дол. США [26], тоді як у квітні Національний банк України взагалі не проводив валютні інтервенції на міжбанківському ринку [27].

Одночасно обсяги золотовалютних резервів продовжували зменшуватись через необхідність обслуговування державного та гарантованого державою зовнішнього боргу. Внаслідок такої ситуації фактичний курс гривні вже на початку квітня впав до рівня 12,6–12,9 грн/дол. [20]. Розрахункове значення валютного курсу за методикою Currency Board продовжував падіння і склав 19,49 грн/дол. З огляду на посилення нестабільності в банківському та фінансовому секторі, регулятор запровадив більш жорстку монетарну політику і підвищив облікову ставку до рівня 9,5% річних [28].

Певну стабілізацію курсу гривні на рівні 11,4 грн/дол. [20] протягом травня і червня 2014 року можна пояснити одержанням Україною першого траншу від Міжнародного валютного фонду в загальному розмірі близько 3,19 млрд дол. США (в еквіваленті SDR) відповідно до умов дворічної кредитної програми «Stand-By», а також залученням фінансової допомоги від країн ЄС і Світового Банку на суму 0,89 млрд дол. США [27]. Це сприяло збільшенню золотовалютних резервів країни та зменшенню панічних настроїв суб'єктів ринку. Відповідно до цього значення розрахункового валютного курсу за методикою МВФ також покращилось і склало 16,02 грн/дол. у травні та 16,97 грн/дол. – у червні того ж року.

Через активний відтік ресурсів і брак короткострокової валютної ліквідності, необхідності виконувати зобов'язання з обслуговування зовнішнього боргу України, а також продовження соціально-політичної невизначеності вже в липні-серпні 2014 року відбувається подальша стрімка девальвація гривні до рівня 13,89 грн/дол. [20] на кінець зазначеного періоду. Відповідно, погіршився і розрахунковий курс за методикою Currency Board, який склав 18,18 грн/дол. Із метою недопущення подальшої дестабілізації системи, Національний банк України продовжує проводити жорстку монетарну політику і підвищує облікову ставку до 12,5% річних [28].

Завдяки одержанню у вересні 2014 року коштів за програмою «Стенд-бай» від МВФ у розмірі 0,978 млрд дол. США на користь уряду України та 0,398 млрд дол. США – на користь Національного банку України, а також залученню близько 0,6 млрд дол. США через розміщення держоблігацій регулятору вдалося дещо знизити рівень валютного курсу – до 12,89 грн/дол. [20].

Однак через прийняття постанови Правління НБУ від 22.09.2014 р. № 591 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» [29], якою скасовано запроваджену раніше вимогу щодо обов'язкової конвертації в гривню переказів в іноземній валюті з-за кордону на користь фізичних осіб із одного боку та одночасне обмеження на продаж валютних коштів на суму більше ніж 3000 грн на день одній фізичній особі, а також на фоні загострення політичної нестабільності та соціальних потрясінь, валютний курс продовжив падіння, і був утриманий регулятором на рівні 13,53 грн/дол. [20] завдяки вимушеним валютним інтервенціям на загальну суму 0,833 млрд дол. США [30]. Тоді ж альтернативний розрахунковий курс склав 17,68 грн/дол.

Протягом жовтня 2014 року золотовалютні резерви зазнали чи не найбільшого навантаження за весь рік: лише за місяць вони зменшилися в абсолютному значенні майже на 3,8 млрд дол. США через необхідність продовжувати виплати за зовнішнім суверенним боргом (0,64 млрд дол. США), підтримку НАК «Нафтогаз України» (близько 2 млрд дол. США), а також проведенням значних валютних інтервенцій (близько 0,99 млрд дол. США) та валютних аукціонів (0,2 млрд дол. США) [31].

Результатом таких заходів регулятора стала тимчасова стабілізація валютного курсу на рівні 12,95 грн/дол. [20]. Водночас розрахунковий рівень курсу відповідно до методики «Currency Board» склав 22,96 грн/дол.

Та вже в листопаді 2014 року на фоні відмови Національного банку України від валютних інтервенцій, які склали лише 3,1 млн дол. США протягом місяця [32], а також продовження значного падіння рівня золотовалютних резервів України (через необхідність погашення зобов'язань за поставлений природний газ і здійснення платежів у межах обслуговування державного боргу) відбулася стрімка девальвація гривні щодо долара США на 21,9% до 15,78 грн/дол. [20] в середині місяця. Запорукою згладжування курсу до рівня 14,97 грн/дол. [20] станом на кінець місяця стало надходження 318,5 млн дол. США від Єврокомісії [32]. Розрахунковий валютний курс за альтернативною методикою в цей період погіршився і склав 28,26 грн/дол., наочно демонструючи збереження дестабілізації банківського сектору зокрема, та фінансової системи загалом.

Схожу ситуацію можна було спостерігати і у грудні 2014 року: скорочення золотовалютних резервів через необхідність погашення боргових зобов'язань перед міжнародними кредиторами і підтримка НАК «Нафтогаз України». Все це призвело до подальшого падіння валютного курсу, який був скоригований лише завдяки надходженням валютних коштів від Єврокомісії, Міжнародного банку реконструкції, розвитку та розміщення ОВДП на загальну суму 0,77 млрд дол. США [33]. Таким чином, наприкінці 2014 року він склав 15,77 грн/дол. [20], тоді як рівень курсу відповідно до методики Currency Board склав 37,49 грн/дол.

Уже через 2 місяці, у лютому 2015 року, Національний банк України офіційно відмовляється від режиму фіксованого валютного курсу, де-юре замінюючи його плаваючим, тобто таким, що встановлюється ринковими суб'єктами на основі саморегулювання попиту та пропозиції [34]. Внаслідок цього вже 26 лютого 2015 року курс гривні до долара знизився до нового історичного мінімуму: при офіційному курсі НБУ 30,01 грн/дол. [20] на міжбанківському валютному ринку фактичний обмінний курс доходив до позначки 33,06 грн/дол. [20]. Відповідне альтернативне розрахункове значення валютного курсу склало 36,58 грн/дол.

Жорстка монетарна політика, адміністративні обмеження на ринку й одержання першого траншу на суму близько 5 млрд дол. США за програмою EEF дозволили знизити валютний курс до 21,55 грн./дол. [20] у середині березня 2015 року, підтримати значно дестабілізований і «знекровлений» банківський сектор. Уперше з початку 2014 року значення розрахункового валютного курсу за методикою Currency Board майже дорівнював фактичному і складав 21,35 грн/дол. Тобто станом на кінець I кварталу 2015 року в економіці України настала ситуація, коли всі внутрішні зобов'язання центрального банку (тобто грошова база в країні) повністю покриті резервами в доларах США.

Протягом II кварталу 2015 року Національний банк підтримував виважену монетарну політику, яка дозволила певною мірою стабілізувати ситуацію на валютному ринку – валютний курс знаходився на рівні 21–22 грн/дол. [20]. Завдяки одержанню фінансової допомоги від міжнародних партнерів і розміщення державних облігацій України, які дозволяли згладити витрати на покриття міжнародних зобов'язань, регулятор був у змозі підтримувати золотовалютні резерви на рівні 10–11 млрд дол. США [36].

У III кварталі 2015 року валютний курс продовжував знаходитися на рівні 21–22 грн/дол. [20]. Цьому сприяло залучення додаткової фінансової допомоги від міжнародних кредиторів та урядів розвинутих країн, а також досягнення домовленості із зовнішніми приватними кредиторами з приводу реструктуризації частини зовнішнього державного боргу. Стабільності валютного курсу сприяло поступове зменшення попиту на валюту з боку населення, демонструючи в такий спосіб поступове уповільнення впливу несприятливих чинників на стабільність банківської системи. Водночас розрахункове значення курсу за методикою Currency Board через нарощування золотовалютних резервів щодо грошового агрегату M0 зменшилось і станом на кінець III кварталу склало 15,91 грн/дол.

У IV кварталі 2015 року зростання валютного курсу відбувалося на фоні невизначеності через настання терміну погашення серії облігацій зовнішньої державної позики в розмірі 3 млрд дол. США, що перебували у власності Російської Федерації, умови реструктуризації за якими так і не були схвалені [37]. Подальше нарощування золотовалютних резервів завдяки валютним аукціонам із придбання Національним банком України валюти на міжбанківському ринку навіть з огляду на зростання грошової маси поза банками, дозволило отримати значення альтернативного розрахункового валютного курсу на рівні 15,94 грн/дол.

Наступний «сплеск» на вітчизняному валютному ринку відбувся в лютому 2016 року, коли офіційний курс склав 27,01 грн/дол. [20]. Це пов'язано із загостренням соціально-політичної напруги в країні, яка призвела до несприятливих кон'юнктурних коливань і початку нового витку нестабільності банківського сектору загалом. Оскільки регулятор фактично відмовився від проведення валютних інтервенцій, знизити курс гривні до 25–26 грн/дол. [20] вдалося лише у квітні після радикального оновлення виконавчої влади та формування нового складу Кабінету міністрів, а також послабленням вимог до діяльності банківських установ, зокрема щодо нарощування капіталу [38]. Одночасно розрахунковий курс за методикою Currency Board через подальше нарощування золотовалютних резервів склав 15,81 грн/дол.

Поступове зростання світових цін на продукцію з ключових напрямів вітчизняного експорту, стійке зниження інфляційного тиску на тлі поліпшення інфляційних очікувань і стриманий попит домогосподарств на іноземну валюту дозволили стабілізувати валютний ринок, банківський сектор загалом і зберегти значення валютного курсу гривні протягом травня-серпня 2016 року на рівні 24–25 грн/дол. [20]. Водночас альтернативний розрахунковий валютний курс становив 15,3–15,4 грн/дол.

На фоні загострення внутрішньополітичної та соціально нестабільної ситуації, сезонне зростання попиту на готівку в іноземній валюті, а також психологічний тиск на попит на валюту мало відтермінування отримання офіційного зовнішнього фінансування наприкінці серпня – на початку вересня 2016 року девальваційний тиск на гривню посилювався. У результаті значення валютного курсу гривні погіршився до рівня 26,85 грн/дол. [20] у першій декаді вересня.

Зниження валютного курсу до кінця III кварталу 2016 року до рівня 25,94 грн/дол. [20] здебільшого можна пояснити одержанням третього траншу від МВФ на суму 1,002 млрд дол. США, а також програмою МВФ 1,0 млрд дол. США від розміщення єврооблігацій Міністерством фінансів під гарантії Уряду США. Частина золотовалютних резервів у розмірі 130,2 млн дол. США була використана для продажу валюти на міжбанківському ринку [39]. Розрахунковий курс за методикою Currency Board на фоні зростання золотовалютних резервів склав 14,17 грн/дол.

Тривала сприятлива кон'юнктура для українських експортерів і пом'якшення монетарної політики НБУ протягом IV кварталу 2016 року дозволила зберегти ситуацію на валютному ринку на тому ж рівні до середини грудня. У другій половині грудня на фоні невизначеності учасників ринку через націоналізацію найбільшого банку України валютний курс гривні зазнав послаблення і знизився до рівня 26,4 грн/дол., а згодом – 26,9 грн/дол. [20]. Альтернативний розрахунковий курс тоді ж склав 15,17 грн/дол.

На початку 2017 року курс гривні до долара США збільшився до рівня 27,7 грн/дол. [20]. У своєму коментарі [40] регулятор пояснив такий «стрибок» тимчасовими сезонними чинниками на міжбанківському валютному ринку. У результаті проведених валютних інтервенцій на загальну суму 157,8 млн. дол. США НБУ вдалося стабілізувати валютний курс на рівні 27,08 грн/дол. [20] до кінця січня. Розрахунковий курс за методикою Currency Board завдяки зменшенню обсягу грошової маси поза банками склав 14,31 грн/дол.

Далі, впродовж II-III кварталу (до серпня 2017 року) сприятливі зовнішньоекономічні тенденції сприяли зниженню курсу до 25–26 грн/дол. [20]. Водночас закріпилася тенденція до відновлення банківського сектору, Національний банк України продовжував нарощування міжнародних резервів завдяки надходженням коштів від МВФ за програмою EFF на суму 0,996 млрд дол. США, а також від Єврокомісії в сумі 0,579 млн євро [41].

Наприкінці серпня – на початку вересня 2017 року валютний курс гривні дещо послабився – до рівня 26,22 грн/дол. [20], однак, за оцінками регулятора, така ситуація була зумовлена тимчасовими та психологічними чинниками, а також відображала вплив сезонності попередніх років на поведінку економічних агентів [42]. Розрахункове значення валютного курсу за методикою Currency Board на фоні подальшого нарощування золотовалютних резервів склало 12,33 грн/дол.

Посилення інфляційних ризиків і негативний вплив несприятливих зовнішньоекономічних факторів, незалежних від операційної діяльності Національного банку України на валютному ринку, призвів до подальшої девальвації гривні до рівня 26,86 грн/дол. [20] на початку листопада 2017 року. Завдяки проведенню інтервенцій регулятора вдалося тимчасово укріпити курс гривні до рівня 26,49 грн/дол. [20]. Проте вже наприкінці місяця гривня знову девальвувала – до рівня 27,16 грн/дол. Продовження жорсткої монетарної політики та валютних інтервенцій (на суму 232,5 млн дол. США у грудні 2017 року [43])

на фоні несприятливої зовнішньоекономічної ситуації та відстрочення наступного траншу фінансової допомоги від МВФ не мали значного ефекту. Як наслідок, наприкінці аналізованого року значення валютного курсу зросло до рівня 28,07 грн/дол. [20]. Водночас на фоні загального нарощування золотовалютних резервів значення валютного курсу, розрахованого за альтернативною методикою протягом IV кварталу 2017 року, складало 12,2–12,3 грн/дол.

Аналіз динаміки та стану валютного ринку України протягом 2014–2017 років свідчать про те, що для стабілізації курсу валют і припинення подальшої девальвації гривні в майбутньому як однієї з ключових («цільових») компонент забезпечення загальної фінансової стабільності банківської системи необхідний виважений підхід до формування економічної політики держави, який полягає в узгодженні дій Міністерства фінансів України та НБУ, врегулювання законодавства у сфері валютних відносин, підвищення якості використання всіх наявних інструментів зі стабілізації валютного ринку, провадження виваженої політики щодо залучення додаткового фінансування завдяки емісії ОВДП, а також поєднання непрямих методів регулювання валютного курсу із своєчасними валютними аукціонами задля недопущення панічних настроїв на ринку, збалансування попиту і пропозиції в контексті забезпечення стабільності гривні задля сприяння загальноекономічному розвитку.

Висновки. Отже, підбиваючи підсумки слід наголосити на підтвердженні тези щодо необхідності посилення як безпосередньої взаємодії банківського та реального секторів економіки, так і активної співпраці відповідних національних регуляторів, оскільки тільки через реалізацію такої політики можна розраховувати на становлення якісно більш ефективного рівня взаємин, зокрема кредитної й інвестиційної діяльності, зниження загального рівня ризиків діяльності банківських установ та, як наслідок, реалізації програмних документів Національного банку України щодо фактичного забезпечення фінансової стабільності як у коротко-, так і в довгостроковій перспективі. Важливо зауважити, що забезпечення реальної фінансової стабільності та відповідне зрушення вбік висхідних тренів розвитку всієї економічної системи можливі за апіорної умови – врегулюванні політичної ситуації та подальшій співпраці із міжнародними донорами.

Література:

1. Проект стабілізації банківської системи шляхом підвищення довіри до банків // Офіційний сайт Національного Інституту стратегічних досліджень України. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/dovira_do_bankiv-8d9b8.pdf (дата звернення: 20.02.2018).
2. Бугель Ю. В. Проблеми розвитку банківської системи в Україні / Глобальні та національні проблеми економіки: електрон. наук. фахове вид. 2017. Випуск 9. URL: <http://global-national.in.ua/archive/9-2016/127.pdf> (дата звернення: 20.02.2018).
3. Золотарьова О. В. Сучасний стан та перспективи розвитку банківської системи України / Проблеми економіки та політичної економії: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 1. – С. 83-98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/per_2017_1_5 (дата звернення: 20.02.2018).
4. Швець Н.Р. Оцінка тенденцій розвитку банківської системи України на сучасному етапі / Innovative Solutions In Modern Science: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 1(10). URL: <http://naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/view/1087/1209> (дата звернення: 20.02.2018).
5. Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2017 // Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60764561> (дата звернення: 20.02.2018).
6. Доповідь Голови НБУ на засіданні Верховної Ради України від 16.01.2015 року // Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=13753882> (дата звернення: 20.02.2018).
7. Національний банк України підвищив облікову ставку до 13.5% річних // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=57732380&cat_id=62193190 (дата звернення: 20.02.2018).
8. Коментар Національного банку України щодо рівня інфляції у 2017 році // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=62200456&cat_id=55838 (дата звернення: 20.02.2018).
9. Національний банк України підвищив облікову ставку до 16% річних // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=62987152&cat_id=55838 (дата звернення: 20.02.2018).
10. Бетлій А. Повышение минимальной зарплаты: почему так внезапно и какая цена для экономики Украины // VoxUkraine. URL: <https://voxukraine.org/ru/minimal-wages-ru/> (дата звернення: 20.02.2018).
11. Чорнобас В.В., Мороз Є.Ю. Вплив мінімальної заробітної плати на економіку і держбюджет у 2017 році / Економічна теорія: електрон. наук. фахове вид. 2017. №1. С. 45-55. URL: http://ev.nmu.org.ua/docs/2017/1/EV20171_045-055.pdf (дата звернення: 20.02.2018).
12. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» від 30.06.2016 № 351 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16> (дата звернення: 20.02.2018).

13. Лист Департаменту бухгалтерського обліку Національного банку України від 15.07.2016 № 60-0005/59146. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v5914500-16> (дата звернення: 20.02.2018).
14. Платіжний баланс у 2017 році // Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=27033404> (дата звернення: 20.02.2018).
15. Звіт про діяльність Ради з фінансової стабільності (квітень 2016 – травень 2017) // Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=50591799> (дата звернення: 20.02.2018).
16. Classification of Exchange Rate Arrangements and Monetary Policy Frameworks // International Monetary Fund Official Site. URL: <https://www.imf.org/external/np/mfd/er/2004/eng/0604.htm> (дата звернення: 20.02.2018).
17. Грошово-кредитна та фінансова статистика НБУ // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58127 (дата звернення: 20.02.2018).
18. Динаміка міжнародних резервів України // Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45272> (дата звернення: 20.02.2018).
19. Національний банк змінює підходи до проведення грошово-кредитної політики, одночасно посилюючи її жорсткість // Офіційний сайт Національного банку України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=14318931&cat_id=55838 (дата звернення: 20.02.2018).
20. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют // Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/curmetal/currency/search/form/day> (дата звернення: 20.02.2018).
21. Інформація про стан міжнародних резервів України // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=5454057&cat_id=13436768 (дата звернення: 20.02.2018).
22. Постанова Правління Національного банку України «Про заходи щодо діяльності банків та проведення валютних операцій» від 06.02.2014 р. № 49 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0049500-14> (дата звернення: 20.02.2018).
23. Постанова Правління Національного банку України «Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку» від 21.02.2014 №86 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0086500-1> (дата звернення: 20.02.2018).
24. Динаміка золотовалютних резервів у лютому 2014 року // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=6020293&cat_id=13436768 (дата звернення: 20.02.2018).
25. Постанова Правління Національного банку України «Про внесення змін до Положення про встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют та курсу банківських металів» від 31.03.2014 № 180 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0375-14> (дата звернення: 20.02.2018).
26. Динаміка золотовалютних резервів у березні 2014 року // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=6710326&cat_id=13436768 (дата звернення: 20.02.2018).
27. Обсяг золотовалютних резервів у квітні // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=7340458&cat_id=13436768 (дата звернення: 20.02.2018).
28. Облікова ставка Національного банку України // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53647 (дата звернення: 20.02.2018).
29. Постанова Правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 22.09.2014 № 591 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0591500-14> (дата звернення: 20.02.2018).
30. Динаміка міжнародних резервів у вересні 2014 року // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=9987312&cat_id=13436768 (дата звернення: 20.02.2018).
31. Динаміка міжнародних резервів у жовтні 2014 року // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=11801318&cat_id=13436768 (дата звернення: 20.02.2018).
32. Динаміка міжнародних резервів у листопаді 2014 року // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=12551223&cat_id=13436768 (дата звернення: 20.02.2018).
33. Динаміка міжнародних резервів у грудні 2014 року // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=13641674&cat_id=25861467 (дата звернення: 20.02.2018).
34. Національний банк змінює підходи до проведення грошово-кредитної політики, одночасно посилюючи її жорсткість // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=14318931&cat_id=25861467 (дата звернення: 20.02.2018).
35. Оперативний стан міжбанківського валютного ринку України // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=9628619 (дата звернення: 20.02.2018).
36. Динаміка міжнародних резервів України // Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45272> (дата звернення: 20.02.2018).

37. Звіт про фінансову стабільність. Червень 2016 // Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=32241744> (дата звернення: 20.02.2018).
38. Національний банк пом'якшив графік збільшення мінімального капіталу банків // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=29611551&cat_id=41688680 (дата звернення: 20.02.2018).
39. Міжнародні резерви у вересні 2016 року // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=37313479&cat_id=41688680 (дата звернення: 20.02.2018).
40. Інформація щодо стану офіційних валютних резервів у січні 2017 року // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=43602886&cat_id=62193190 (дата звернення: 20.02.2018).
41. Міжнародні резерви за підсумками квітня 2017 року // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=48152768&cat_id=62193190 (дата звернення: 20.02.2018).
42. Національний банк анонсував зміни до операційного дизайну монетарної політики // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=54615245&cat_id=62193190 (дата звернення: 20.02.2018).
43. Міжнародні резерви у 2017 році // Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=61838762&cat_id=55838 (дата звернення: 20.02.2018).

**ОБЛІК,
АНАЛІЗ ТА АУДИТ**

Отримано: 21 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 04 березня 2018 р.

Прийнято до друку: 12 березня 2018 р.

e-mail: vysochan_oleg@ukr.net

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-90-94

Височан О. С. Вплив стереотипів на сприймання облікової інформації реципієнтом. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 90–94.

УДК 657.01+316.776+159.937

JEL-класифікація: D91

Височан Олег Степанович,*доктор економічних наук, професор кафедри обліку та аналізу Національного університету «Львівська політехніка»***ВПЛИВ СТЕРЕОТИПІВ НА СПРИЙМАННЯ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ РЕЦИПІЄНТОМ**

У статті досліджено стереотипи як соціальний феномен і фактор впливу на сприймання облікової інформації реципієнтами. Обґрунтовано амбівалентність, як основну ознаку стереотипів, притаманних окремим особам і соціально-професійним групам. Запропоновано номенклатуру типологічних характеристик стереотипів щодо облікової інформації. Встановлено компонентний взаємозв'язок у структурі індивідуального стереотипу, сформованого щодо облікової інформації. Доведено існування взаємозв'язку між рівнем стереотипності щодо облікової інформації та коефіцієнтом її сприймання реципієнтом. Розроблено комплекс основних заходів, спрямованих на зменшення негативного впливу стереотипів на сприйняття облікової інформації.

Ключові слова: *стереотип, облікова інформація, сприймання інформації, бухгалтер.*

Височан Олег Степанович,*доктор экономических наук, профессор кафедры учета и анализа Национального университета «Львовская политехника»***ВЛИЯНИЕ СТЕРЕОТИПОВ НА ВОСПРИЯТИЕ УЧЕТНОЙ ИНФОРМАЦИИ РЕЦИПИЕНТОМ**

В статье исследованы стереотипы как социальный феномен и фактор влияния на восприятие учетной информации реципиентами. Обоснована амбивалентность, как основной признак стереотипов, присущих отдельным лицам и социально-профессиональным группам. Предложено номенклатуру типологических характеристик стереотипов относительно учетной информации. Установлена компонентная взаимосвязь в структуре индивидуального стереотипа, сложившегося по отношению к учетной информации. Доказано существование взаимосвязи между уровнем стереотипности по учетной информации и коэффициентом ее восприятия реципиентом. Разработан комплекс основных мероприятий, направленных на уменьшение негативного влияния стереотипов на восприятие учетной информации.

Ключевые слова: *стереотип, учетная информация, восприятие информации, бухгалтер.*

Oleg Vysochan,*Doctor of Economics, Professor at the Department of Accounting and Analysis, Lviv Polytechnic National University***THE INFLUENCE OF STEREOTYPES ON THE PERCEPTION OF ACCOUNTING INFORMATION BY A RECIPIENT**

The article examines stereotypes as a social phenomenon and a factor influencing the perception of accounting information by recipients. The ambivalence as the main feature of stereotypes inherent in individuals and socio-professional groups is substantiated. The nomenclature of typological characteristics of stereotypes concerning the accounting information is offered. The component interconnection is established in the structure of the individual stereotype formed in relation to the accounting information. The existence of the relationship between the level of stereotyping with respect to accounting information and the coefficient of its perception by the recipient has been proved. A set of basic measures aimed at reducing the negative influence of stereotypes on the perception of accounting information has been developed.

Key words: *stereotype, accounting information, perception of information, accountant.*

Постановка проблеми. Ефективність комунікаційної взаємодії між бухгалтерською службою як основним продуцентом облікової інформації та зацікавленими користувачами як кінцевими її споживачами залежить від здатності першої генерувати якісний інформаційний продукт, так само й від можливостей останніх його використовувати для прийняття рішень. Сприймання інформації реципієнтом залежить не лише від його індивідуально-психологічних особливостей і формату подання даних, але й від соціальних установок, які в умовах комунікаційної взаємодії різних груп та окремих членів соціуму набувають форми стереотипів.

Часто за допомогою стереотипів ми лише спрощуємо своє ставлення до навколишнього світу – тією чи іншою мірою створення стереотипів властиве нам усім [1, с. 438].

Твердження про придатність облікової інформації для прийняття рішення зовнішніми та внутрішніми користувачами, яке міститься у визначенні поняття «бухгалтерський облік» у версії Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», є також своєрідним стереотипом нормативного характеру. Інше питання, наскільки цей первинно позитивний стереотип підтверджений фактами об'єктивної дійсності?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження стереотипів і стереотипізації зазвичай належать сферам психології, соціології та лінгвістики. Серед науковців: В. С. Агеев, Е. Аронсон, С. В. Гладких, Н. Л. Дмитрієва, П. Н. Донець, Р. Ейкерт, С. А. Іванова, У. Ліппман, М. В. Мануковський, Ю. С. Метьолкіна, Т. М. Ніколаєва, А. В. Павловська, Ю. Є. Прохоров, Н. А. Рождественская, Н. С. Речкін, О. Ю. Семендяєва, Г. У. Солдатова, Н. В. Сорокіна, А. А. Тімербулатова, Т. Уїлсон, І. Н. Щекотіхіна та інші. Водночас питанням впливу стереотипів на ставлення окремих осіб чи соціальних груп до предметів і понять економічної сфери досі приділяли мало уваги, особливо в дослідженнях вітчизняних науковців.

Метою статті є дослідження стереотипів як соціального феномену та потужного фактору впливу на сприймання облікової інформації реципієнтами (управлінцями, кредиторами, інвесторами тощо), а також можливостей зменшення негативних наслідків такого впливу.

Завдання статті:

- 1) дослідження амбівалентності стереотипів, притаманних окремим особам і соціально-професійним групам;
- 2) формування базових типологічних характеристик стереотипів щодо облікової інформації;
- 3) встановлення компонентного взаємозв'язку у структурі індивідуального стереотипу, сформованого щодо облікової інформації;
- 4) доведення наявності взаємозв'язку між рівнем стереотипності щодо облікової інформації та коефіцієнтом її сприймання реципієнтом;
- 5) розробка основних заходів, спрямованих на зменшення негативного впливу стереотипів на сприйняття облікової інформації реципієнтами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Введення у науковий лексикон поняття «стереотип» пов'язують із іменем відомого американського соціолога, політолога та публіциста Уолтера Ліппмана, який у 1922 році трактував його як: «впорядковані, детерміновані культурою “картинки світу” в голові людини» [2, с. 138]. З того часу термін міцно вкорінився як предмет наукового дослідження в соціології, психології, політології та лінгвістиці, а також у міжпредметних пошуках, зокрема із залученням інструментарію економічних наук.

Під час спроби надати однозначну характеристику стереотипам і стереотипізації як процесу їх формування, науковці неминує зіштовхуються з низкою перешкод методологічного та прикладного плану. Ситуація ускладнюється із виникненням потреби в адаптуванні багатоелементних конструкцій стереотипів для використання в загальноекономічній чи обліковій сферах.

Проблема стереотипів полягає в тому, що вони мають двоїтий характер. З одного боку, вони значно полегшують процеси споглядання і творчості, є носіями позитивних цінностей ... З другого боку, їх негативний вплив обмежує можливість пізнання нового. Будучи прикладом невірального мислення, стереотипи породжують певний консерватизм у діяльності людини [3, с. 207]. Звичайно ж, ігнорувати облікову інформацію або інтерпретувати її, виходячи із особистих шаблонів, реципієнту простіше, ніж докласти зусиль для її опрацювання, адаптування до вирішення конкретних проблем. Це, насамперед, пов'язано із когнітивними властивостями стереотипів, індивідуальними характеристиками користувачів і їх раціональними бажаннями, спрямованими на потенційну можливість економії ресурсів (зокрема, такого критично важливого для процесу прийняття рішень їх виду, як час).

Індивідуальні стереотипи часто формуються під впливом негативного (в рівній мірі як і позитивного) персонального досвіду використання облікової інформації особою, яка приймає рішення, а також колективних уявлень більшості членів зацікавлених груп: інвесторів, управлінців, кредиторів, громадських активістів тощо. Водночас було б хибним стверджувати, що індивідуальні стереотипи обов'язково співпадають із колективними, поширеними в певній соціально-економічній групі. Як зауважує Н. В. Сорокіна, колективними можна вважати стереотипи, які характеризуються високим ступенем узгодженості. Суб'єктом стереотипізації в цьому випадку є соціальна спільнота загалом [4, с. 123].

Індивідуальна позиція окремих реципієнтів, так само як колективне ставлення певних категорій зацікавлених осіб до інформації, яка продукується системою обліку, може бути прямим наслідком соціально-професійних стереотипів до бухгалтера як професії, так і розглядатися безвідносно до їх фахової діяльності. В останньому випадку йдеться про понятійну стереотипізацію, об'єктом якої є облікова інформація як ресурс нематеріальної природи. Важливо відзначити, що суб'єктивний характер індивідуального стереотипу реципієнта може бути тісно пов'язаним із стереотипізацією персоналії, тобто формуватися під

впливом негативного (або знову ж таки позитивного) досвіду роботи з конкретним бухгалтером, наявності з ним дружніх чи сімейних стосунків тощо. Індуктивний механізм формування таких стереотипів спричиняє особливо небезпечні їх наслідки, оскільки провокує створення стереотипного уявлення про якість обліково-інформаційного продукту на основі обмеженого досвіду взаємовідносин із одним або кількома працівниками бухгалтерської служби чи побіжного ознайомлення зі звітністю суб'єкта господарювання.

На формування стереотипів щодо облікової інформації впливають міжгрупові відносини та комунікація. Їх розуміння базується на ідентифікації двох важливих атрибутів цих відносин: уявлення соціально-професійної групи бухгалтерів про себе (автостереотипізація) й уявлення соціально-професійної групи бухгалтерів про інші групи (гетеростереотипізація). Часто їх будують на протиставленні: бухгалтери вважають, що створюють максимально якісний інформаційний продукт ("свій" образ – позитивний), який недооцінюють кінцеві споживачі через їх недостатню кваліфікацію, небажання опрацювати додаткові масиви даних, недовіру тощо («чужий» образ – негативний). Уникнення таких конфліктів є важливим завданням під час організації управлінського процесу на всіх без винятку підприємствах, організаціях, установах. Представники всіх соціально-професійних груп повинні розуміти, що їх робота є однаковою мірою важливою, а знання і зусилля взаємодоповнювальними для досягнення єдиної спільної мети, визначеної установчими документами суб'єкта господарювання. Оскільки, як відзначають фахівці-психологи, основною причиною виникнення гетеростереотипів є дефіцит інформації про діяльність представників іншої соціально-професійної групи, корисним для налагодження ефективної співпраці може стати проведення спільних заходів: нарад із залученням професіоналів різних структурних підрозділів, "team building" та інших.

Вищевказане дозволяє нам виокремити низку ознак, характерних для стереотипів, що стосуються облікової інформації (рис. 1).

Рис. 1. Типологічні характеристики стереотипів щодо облікової інформації

Джерело: авторська пропозиція.

Звернемо увагу, що характеристики, представлені на рис. 1, мають ознаку пріоритетності щодо досліджуваного явища і аж ніяк не винятковості, насамперед, через амбівалентну природу самого поняття «стереотип». Наприклад, щодо облікової інформації можуть існувати як стереотипи, сформовані бухгалтерською спільнотою (ендостереотипи), так і іншими соціально-професійними групами (екзостереотипи), однак дослідження екзогенного впливу останніх є пріоритетним, оскільки саме вони є замовниками та кінцевими споживачами обліково-інформаційного продукту. Подібним чином, стереотип може існувати як на технологічному рівні впливу, ґрунтуючись на недоліках, пов'язаних із одержанням і опрацюванням інформації системою бухгалтерського обліку конкретного суб'єкта господарювання, так і на загальнометодологічному, стосуючись прийнятої практики обліку в країні загалом.

Стереотипи розглядають як різновиди так званих соціальних установок і досліджують у взаємозв'язку трьох компонентів, що їх складають: когнітивного, афективного і поведінкового. Під час дослідження когнітивного компоненту соціальні установки аналізують із погляду їх змісту. Афективний компонент установки (який називають ще чуттєвим або емоційним) виражає позитивне чи негативне ставлення людини до об'єкта пізнання і надає установці оцінювальний характер. Поведінковий (конативний) компонент установки характеризує готовність людини до певної поведінки щодо об'єкта пізнання [5, с. 70–71].

Такий компонентний взаємозв'язок для стереотипу, сформованого індивідом – зацікавленою особою щодо облікової інформації представлений на рис. 2.

Оскільки когнітивний компонент у структурі стереотипу зазвичай нерозвинений, тоді як афективний – найбільш стійкий, часто виникає ситуація, коли навіть розуміючи цінність облікової інформації, особа, яка приймає рішення, уникає її використання саме через неприємний досвід спілкування з бухгалтером.

Рис. 2. Приклад компонентного взаємозв'язку у структурі індивідуального стереотипу, сформованого щодо облікової інформації

Джерело: авторська пропозиція.

Повністю ігнорувати комунікаційний зв'язок із бухгалтерією неможливо навіть із зростанням частки формалізованих та автоматизованих операцій, оскільки завжди існує певний обсяг даних, які вимагають уточнення чи коригування. Як наслідок, виникають комунікаційні розриви, асиметрія інформації й інші негативні явища, недопущення та подолання яких є важливим завданням для управлінської ланки підприємств, організацій, установ.

Важливим у такому разі є узгодження впливу стереотипів на обсяги інформації, сприйнятої реципієнтом. Як зауважують Е. Аронсон, Т. Уїлсон і Р. Ейкерт, «враховуючи нашу обмежену здатність до обробки інформації, люди розумно чинять, коли ведуть себе як «інформаційні скнари» – вони використовують раціональні методи або приймають деякі емпіричні норми, прагнучи зрозуміти інших людей» [1, с. 438].

Представимо модель взаємозалежності між рівнем стереотипності (в широкому діапазоні – від негативного до позитивного з довільним поділом на дрібніші сегменти, наприклад: «найвищий», «високий», «вище середнього» тощо) та сприйманням облікової інформації реципієнтом у вигляді графіку (рис. 3) з виокремленням трьох зон: активного несприйняття (інформація не корисна); критичного осмислення (інформація корисна для вирішення багатьох завдань); пасивної довіри (інформація корисна в будь-якому випадку).

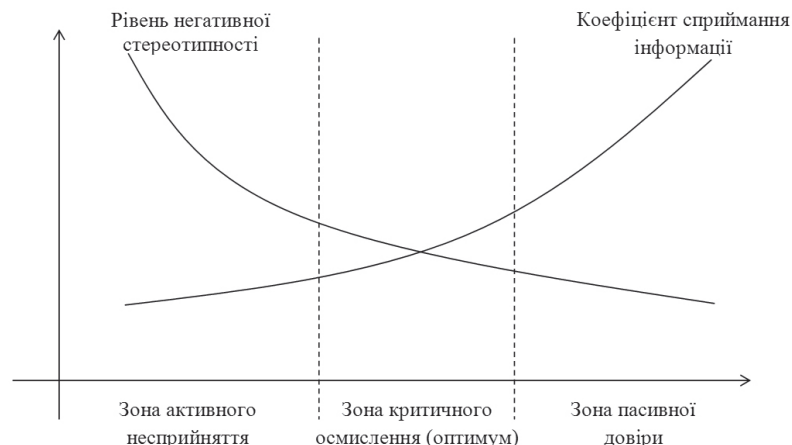

Рис. 3. Принципова теоретична модель впливу амбівалентності стереотипів на сприймання інформації реципієнтом

Джерело: авторська пропозиція.

Коефіцієнт сприймання показує співвідношення сприйнятого обліково-інформаційного потоку та згенерованого [6, с. 119; 7, с. 157].

Співвідношення між коефіцієнтом сприймання облікової інформації та рівнем стереотипності, яке знаходиться по обидва діапазони за межами зони оптимуму, може вказувати на існування проблем під час прийняття ефективних рішень реципієнтами, оскільки як позитивні, так і негативні стереотипи більшою мірою базуються на емоційно-оцінювальних судженнях на протигагу раціональним. У випадку існування позитивних стереотипів, користувач може занадто довіряти обліковим джерелам, використовувати

інформацію, отриману з них без належної перевірки та фільтрування, негативних – ігнорувати думку бухгалтера, втрачаючи водночас потенційно корисні, релевантні дані.

Точка перетину кривих на графіку (рис. 3) не означає оптимального співвідношення між рівнем стереотипності та коефіцієнтом сприймання інформації, значно важливіше значення для подальшого аналізу має місцерозташування та величина зони критичного осмислення. Місцерозташування на графіку зони критичного осмислення (зміщення по горизонтальній осі вправо або вліво від точки перетину кривих) залежить від точності (істинності) стереотипів щодо якості облікової інформації та її придатності для прийняття ефективних рішень. Якщо підтверджується негативний стереотип, коефіцієнт сприймання інформації є об'єктивно низьким, у випадку достатності доказів на користь позитивного стереотипу – ситуація зворотна. Підтвердження правильності чи хибності стереотипів щодо облікової інформації є фактором, який впливає на величину зони критичного осмислення. Чим вона більша, тим більше сумнівів у правильності висновків щодо якості облікової інформації, зменшення ж її розміру можливе за наявності раціональних підстав для підтвердження стереотипів. Особливо критичною є ситуація, коли звуження зони критичного осмислення супроводжується зміщенням її вліво по горизонтальній осі (існує достатнє підтвердження негативного стереотипу), оскільки це може призвести до повного руйнування комунікаційної взаємодії між продуцентом облікової інформації та її споживачем і зниження коефіцієнту сприймання такої інформації до нуля. Водночас слід розуміти, що один і той самий стереотип може бути істинним в одному конкретному випадку, але абсолютно не відповідаючи дійсності – в іншому. Критичний аналіз кожної окремої ситуації здатен суттєво зменшити негативний вплив стереотипів на ефективність прийняття рішень на основі облікової інформації.

Висновки. Більшість стереотипів, пов'язаних із важливістю облікової інформації, можна віднести до категорії спонтанних, тобто таких, що конструюються нецілеспрямовано, без впливу чийх-небудь інтересів. Однак за останні роки з'явилася тривожна тенденція, спрямована на штучне створення інтенційних, деструктивних стереотипів, чітко спрямованих на дискредитацію професії бухгалтера, нівелювання важливості продукуюваної обліковим апаратом інформації для прийняття управлінських рішень, формування ілюзії можливості повної шаблонізації облікових процесів тощо. У кінцевому результаті це призводить до зниження престижу професії, атрофії аналітичної та контрольної складових бухгалтерського обліку, міжгрупових конфліктів у практичній діяльності. Вирішальну роль у виявленні таких стереотипів і появі до них критичного ставлення повинні відігравати вищі навчальні заклади через ефективну політику, спрямовану на формування позитивного образу бухгалтера-професіонала, модернізацію навчально-методичного наповнення наявних облікових дисциплін і створення нових, удосконалення освітніх програм у відповідь на новітні запити сучасної економіки та реалізацію інших заходів.

Зрозуміло, що існування стереотипів далеко не єдиний фактор, який впливає на сприйняття облікової інформації реципієнтом, однак за ступенем такого впливу його можна вважати одним із пріоритетних. Саме тому перспективи подальших досліджень полягають у встановленні взаємозв'язку між іншими індивідуально-психологічними факторами та коефіцієнтом сприймання кінцевим споживачем облікової інформації.

Література:

1. Аронсон Э., Уилсон Т., Эйкерт Р. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме. – 4-е изд.: Прайм-Евроник. 2004. 560 с.
2. Липпман У. Общественное мнение [пер. с англ. Т.М. Барчуновой]. М.: Институт Фонда “Общественное мнение”. 2004. 384 с.
3. Тимербулатова А.А. Философский взгляд на проблему стереотипного мышления. *Теория и практика общественного развития. Философские науки.* 2015. № 22. С. 206–208.
4. Сорокина Н.В. Методическая типология стереотипов как компонент содержания обучения иностранным языкам в вузе. *Язык и культура.* 2013. №3 (23). С. 120–139.
5. Рождественская Н.А. Роль стереотипов в познании человека человеком. *Вопросы психологии.* 1986. №4. С. 69–76.
6. Височан О.С. Концептуалізація розвитку бухгалтерського обліку у суб'єктів, що здійснюють туристичну діяльність : монографія. Львів: Видавництво Тараса Сороки. 2015. 312 с.
7. Височан О. С. Характеристики обліково-інформаційних потоків в теорії облікових фільтрів. *Вісник Сумського національного аграрного університету.* Серія: Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 4 (63). С. 154–159.

Отримано: 23 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 04 березня 2018 р.

Прийнято до друку: 13 березня 2018 р.

e-mail: zamulairina@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-95-98

Замула І. В., Осадча Т. С. Природна рента як об'єкт бухгалтерського обліку та оподаткування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 95–98.

УДК: 657.222: 330.15

JEL-класифікація: M 41

Замула Ірина Валеріївна,*доктор економічних наук, професор кафедри обліку і аудиту, Житомирський державний технологічний університет***Осадча Тетяна Станіславівна,***доктор економічних наук, завідувач кафедри обліку і аудиту, Херсонський економічно-правовий інститут*

ПРИРОДНА РЕНТА ЯК ОБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ Й ОПОДАТКУВАННЯ

Економічна теорія чітко визначає особливості рентних відносин на рівні держави, проте в бухгалтерському обліку немає будь-якої інформації щодо ренти. Недостатня увага ренті значно збільшує ризик недостовірної оцінки фінансового стану підприємств і впливає на об'єктивність та ефективність прийняття управлінських рішень. Тому метою дослідження є визначення сутності природної ренти як об'єкта бухгалтерського обліку й оподаткування.

Для вирішення вказаної проблеми окреслено особливості визнання природної ренти об'єктом бухгалтерського обліку й оподаткування, що дозволяє сформулювати вичерпну та достовірну інформацію для управління надходами підприємства. З огляду на особливості використання та відновлення природних ресурсів, відповідно до положень концепції сталого розвитку, окреслено склад і функції рентних платежів в Україні. Пропозиції спрямовано на досягнення справедливого розподілу природних багатств між сучасним і майбутніми поколіннями на основі вдосконаленого облікового відображення рентних відносин.

Ключові слова: бухгалтерський облік, оподаткування, рента, природна рента, природні ресурси, сталий розвиток.

Замула Ирина Валериевна,*доктор экономических наук, профессор кафедры учета и аудита,**Житомирский государственный технологический университет***Осадчая Татьяна Станиславовна,***доктор экономических наук, заведующая кафедрой учета и аудита, Херсонский экономико-правовой институт*

ПРИРОДНАЯ РЕНТА КАК ОБЪЕКТ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

Экономическая теория четко определяет особенности рентных отношений на уровне государства, однако в бухгалтерском учете нет какой-либо информации о ренте. Недостаточное внимание ренте значительно увеличивает риск неадекватной оценки финансового состояния предприятия и влияет на объективность и эффективность принятия управленческих решений. Поэтому целью исследования является определение сущности природной ренты как объекта бухгалтерского учета и налогообложения.

Для решения указанной проблемы определены особенности признания природной ренты объектом бухгалтерского учета и налогообложения, что позволяет сформировать исчерпывающую и достоверную информацию для управления сверхдоходами предприятия. Учитывая особенности использования и восстановления природных ресурсов в соответствии с положениями концепции устойчивого развития, определен состав и функции рентных платежей в Украине. Предложения направлены на достижение справедливого распределения природных богатств между существующим и будущими поколениями на основе усовершенствованного учетного отображения рентных отношений.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, налогообложение, рента, природная рента, природные ресурсы, устойчивое развитие.

Irina Zamula,*Doctor of Economics, Professor at the Department of Accounting and Audit, Zhytomyr State Technological University***Tetiana Osadcha,***Doctor of Economics, Head of the Department of Accounting and Audit, Kherson Economic-Law Institute*

NATURAL RENT AS AN ACCOUNTING AND TAXATION OBJECT

Economic theory clearly defines the features of rent relations at the State level, but there is no information on rent in terms of accounting. Insufficient attention significantly increases the risk of an enterprises financial condition inadequate assessment and affects the objectivity and effectiveness of making managerial decisions. Therefore, the purpose of the study is to determine the essence of the natural rent as an accounting and taxation object.

In order to solve this problem, the features of recognizing natural rent as an object of accounting and taxation are outlined, which allows to elaborate comprehensive and reliable information for management of an enterprises over revenues. Taking into account

the peculiarities of the natural resources use and restoration and in accordance with the provisions of the sustainable development concept, the composition and functions of rental payments of Ukraine are defined. Proposals within the article aim at the achievement of a natural wealth fair distribution among existing and future generations based on improved accounting of rental relationships.

Key words: *accounting, rent, taxation, natural rents, natural resources, sustainable development.*

Постановка проблеми. Зазвичай на рівні підприємства ренти розглядають як підприємницький дохід, тобто результат підприємницьких здібностей, що зумовлює її необґрунтоване привласнення суб'єктами господарювання, ігноруючи необхідність ефективного розподілу такої ренти. Реальні ж джерела виникнення ренти залишаються невизначеними, що призводить до того, що система управління підприємства отримує викривлену картину наявних у своєму розпорядженні факторів подальшого розвитку, наражаючи його в такий спосіб на ризик побудови неефективних стратегій.

Брак повної та чіткої інформації про процеси формування ренти на рівні підприємства суттєво ускладнює завдання розподілу та відтворення на мікро- та макроекономічному рівнях, актуальність яких зростає в умовах необхідності реалізації концепції сталого розвитку.

Перерозподіл наддоходів сприятиме вирішенню проблеми економічної нерівності як в Україні, так і в усьому світі, адже близько 40% активів світу належить 1% найбагатших людей, 10% найбагатших людей володіють 85% усіх активів, а 50% населення володіє активами в розмірі менше ніж 1% [5]. Аналогічну ситуацію спостерігаємо на рівні суб'єктів господарювання. За даними дослідження вчених Вищої технічної школи Цюриха 147 транснаціональних корпорацій контролюють 40% усього світового доходу [5], що складає менше ніж 1% від усієї кількості транснаціональних компаній у світі. Враховуючи, що їм належать різні частки в акціонерному капіталі інших найбільших у світі компаній реального сектора економіки, рівень контролю світового доходу сягає 80%.

Подібні тенденції характерні й для України. За оцінками експертів, які під час розрахунків враховували й тіньові доходи, різниця в доходах 10% найбагатших і 10% найбідніших в Україні сягає 40 разів [5]; 42,5% населення володіють активами на суму менше ніж 1 000 доларів США, 53,4% – від 1 000 до 10 000 доларів США, 4% – 10 000-100 000 доларів США і лише 0,1% володіють активами на суму більше 100 000 доларів США [1]. Україна впевнено посідає місце найбіднішої країни Європи. Вирішення проблеми ефективного розподілу та відтворення на цьому фоні є досить складним, що негативно впливає на розвиток економіки, рівень конкурентоспроможності та становлення інституту власності в Україні.

Можливість ефективного розподілу і подальшого відтворення ресурсів мало б відбуватися на основі теорії ренти та відповідно до принципів концепції сталого розвитку. Однак цього не відбувається, зокрема через брак інформації про формування ренти та рентоутворювальних факторів.

Складність і багатогранність проблеми управління формуванням, розподілом і використанням ренти за її видами і зумовлює необхідність проведення фундаментальних досліджень у цьому напрямі. Звужене трактування ренти та брак такої категорії в бухгалтерському обліку є перепоною для ефективного управління нею, спрямованого на вирішення актуальних соціальних проблем, які стосуються питань ефективного розподілу ренти як на рівні суб'єкта господарювання, так і на рівні економічної системи загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років досліджували питання бухгалтерського обліку певного виду ренти як інформаційного джерела для управління такі вчені: С. Г. Вегера, М. О. Воронова, О. В. Вороновська, Т. В. Давидюк, В. М. Жук, А. П. Іванова, О. П. Левченко, С. Ф. Легенчук, Т. П. Остапчук, Д. А. Панков, Н. М. Проскуріна та ін.

Метою дослідження є визначити сутність природної ренти як об'єкта бухгалтерського обліку й оподаткування. **Завданнями дослідження** є: окреслити сутність природної ренти як об'єкта бухгалтерського обліку, дослідити шляхи розподілу природної ренти відповідно до положень концепції сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Рента є однією з тих економічних категорій, які потрапили до уваги дослідників одними з найперших, однак однозначного тлумачення не отримали й до сьогодні. Причинами необхідності постійного розширення, доповнення попередніх досліджень щодо ренти є виникнення нових рентоутворювальних ресурсів, що зумовлює формування нових видів ренти.

Виникнення поняття «рента» пов'язане з процесами повернення, віддачі. Однією з перших наукових шкіл, які започаткували дослідження економічної сутності ренти та рентних відносин, є класична школа [3]. Представники школи доводили, що рента формується як дохід від земельних ресурсів. Хоча в їх подальших дослідженнях вже з'являється думка щодо можливості виникнення різних видів ренти.

Із розвитком економічних відносин сфера застосування поняття «рента» значно розширилася. Так, під рентою розуміють доходи від власності, капіталу, природних ресурсів, нематеріальних активів, що мають певні обмеження в їх використанні. Таким чином, теорія ренти набула подальшого розвитку з ускладненням економічних процесів і відносин. Природна рента з'являється і розвивається під дією еволюції суспільства, становлення нових рівнів технологічного прогресу і є результатом продуктивності самої природи. Об'єктивно існують та отримали обґрунтування в науці такі види природної ренти: земельна, гірнична, вод-

на та лісова, які поділяються на різновиди. Природна рента утворюється не тому, що ресурси обмежені в просторі, а тому, що природа має продуктивні сили, що створюють продукт, який має цінність для людей.

На сьогодні розуміння природної ренти значно розширилося. Спираючись на дослідження попередників і з урахуванням сучасного стану глобалізації та інституційних змін відносин власності встановлено, що природна рента – це наддохід, одержаний на основі права власності чи користування на певні природні ресурси. Рентоутворювальними природними ресурсами є: земельні, водні, лісові, надра і території видобування корисних копалин.

Зважаючи на те, що всі рентоутворювальні природні ресурси в Україні знаходяться у власності українського народу, однією з функцій держави має бути перерозподіл отриманої від таких ресурсів ренти між усіма членами суспільства для досягнення соціальної справедливості та створення збалансованої структури національної економіки.

В Україні до платежів, які є видом перерозподілу ренти підприємства, і справляються в місцеві або загальнодержавні бюджети є рентна плата, плата за землю, екологічний податок, плата за користування надрами, збір за спеціальне використання води, збір за спеціальне використання лісових ресурсів, плата за використання інших природних ресурсів. Їх можна віднести до рентних платежів.

Рентні платежі виконують три функції (рис. 1) та є одним із інструментів реалізації положень концепції сталого розвитку в частині природних ресурсів.

Рис. 1. Функції рентних платежів і їх співвідношення зі складовими концепції сталого розвитку

Отже, рентні платежі є інструментом реалізації всіх трьох складових концепції сталого розвитку: економічної, екологічної та соціальної.

Із позиції сталого використання природних ресурсів важливою є екологічна функція рентних платежів. На сьогодні в Україні природокористування є платним, що спрямовано на накопичення засобів для фінансування природоохоронних заходів, а також для відновлення запасів природних ресурсів.

Одержана підприємством рента є об'єктом розподілу. Розподіл ренти відбувається у два етапи:

1) учасниками розподілу є держава й підприємство, внаслідок розподілу кожний з учасників одержує свою частину доходу;

2) розподіл і використання ренти, що залишилась у розпорядженні підприємств після здійснення платежів до бюджету.

Форми вилучення частини природної ренти державою, які застосовуються в Україні, наведено в таблиці 1.

Форми вилучення частини природної ренти державою

№ з/п	Вид природної ренти	Форма вилучення частини природної ренти державою
1	Абсолютна	Ліцензії (дозволи) на використання природних ресурсів
		Плата за використання природних ресурсів
2	Диференційна	Рентна плата
		Екологічний податок

Частину абсолютної ренти вилучають за допомогою ліцензій (дозволів) на використання природних ресурсів і плати за використання природних ресурсів. Диференційну ренту розподіляють шляхом застосування рентної плати й екологічного податку.

Отже, з метою управління надходами та визначення бази оподаткування на рівні підприємства природна рента має бути відображені в бухгалтерському обліку. Це зумовлює необхідність виокремлення суми такої ренти з сукупного доходу підприємства. Визначати суму природної ренти вважаємо за доцільне за такою формулою (1):

$$P_{np} = ЧВ_{np} - НВ_{np} - НП_{np}, \quad (1)$$

де P_{np} – сума природної ренти, грн; $ЧВ_{np}$ – чиста виручка від реалізації продукції, отриманої від певного виду природних ресурсів, грн; $НВ_{np}$ – нормальні витрати підприємства під час використання певного виду природних ресурсів, грн; $НП_{np}$ – нормальний прибуток підприємства від використання певного виду природних ресурсів, грн.

Нормальні витрати підприємства і його нормальний прибуток є нетиповими для бухгалтерського обліку показниками. Вони встановлюються управлінським персоналом під час прогнозування діяльності підприємства до початку звітної періоду з урахуванням найбільш ефективних технологій господарювання й умов конкуренції. Водночас має бути врахований принцип підходу до визначення найвигіднішого та найкращого використання нефінансових активів, передбачений МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» [4].

Розвиваючи застосування елементів методу бухгалтерського обліку, запропоновано природну ренту відображати на аналітичних рахунках до рахунку 79 «Фінансові результати». Таким чином, бухгалтерський облік, як інформаційна система, формуватиме інформацію про доходи власників капіталу в розрізі рентоутворювальних факторів.

Застосування наведених пропозицій на практиці сприятиме достовірному визначенню бази оподаткування в разі справляння платежів до бюджету з суми рентного доходу, а також досягненню положень концепції сталого розвитку в частині економічної, екологічної та соціальної її складових.

Висновки. Отже, економічна теорія чітко визначає особливості рентних відносин на рівні держави, проте в бухгалтерському обліку немає будь-якої інформації щодо ренти. Недостатня увага ренті значно збільшує ризик недостовірної оцінки фінансового стану підприємств і впливає на об'єктивність та ефективність прийняття управлінських рішень. Доведено, що для вирішення вказаної проблеми необхідним є визнання природної ренти об'єктом бухгалтерського обліку, що дозволить сформулювати вичерпну та достовірну інформацію для управління підприємством.

Відображення природної ренти в бухгалтерському обліку надасть достовірну та поглиблену інформацію керівництву про доходи підприємства. Раціональне використання природних ресурсів та облікове відображення природної ренти дозволить посилити контроль за впливом діяльності людства на природні ресурси, а також допоможе дотримуватися концепції сталого розвитку.

Сформована природна рента підлягає перерозподілу між державою та суб'єктом господарювання. З огляду на особливості використання та відновлення природних ресурсів, відповідно до положень концепції сталого розвитку, встановлено склад і функції рентних платежів в Україні. Окреслено особливості справляння рентних платежів для ряду природних ресурсів. Пропозиції спрямовано на досягнення справедливого розподілу природних багатств між сучасним і майбутніми поколіннями на основі вдосконаленого облікового відображення рентних відносин.

Література:

1. Економічна нерівність в Україні. URL: <http://real-economy.com.ua/publication/22/9737.html> (дата звернення 24.12.17 р.).
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 03.01.18 р.).
3. Мальшев Б.С. Общая теория ренты. Томск: ФЖТГУ, 2012. 196 с. С. 39.
4. МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_068 (дата звернення 15.12.17 р.).
5. Україна: час вибору. URL: http://www.razumkov.org.ua/upload/Brochure_EU-CU-7-2013.pdf (дата звернення 24.12.17 р.).

**МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
В ЕКОНОМІЦІ**

Отримано: 10 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 15 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 19 лютого 2018 р.

e-mail: t.iu.babych@nuwm.edu.ua

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-100-105

Бабич Т. Ю. Дослідження стійкості аграрного комплексу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 100–105.

УДК: 338.1 : 517.9

JEL-класифікація: C61

Бабич Тетяна Юрїївна,

старший викладач кафедри економічної кібернетики,

Національний університет водного господарства та природокористування

ДОСЛІДЖЕННЯ СТІЙКОСТІ АГРАРНОГО КОМПЛЕКСУ

У роботі проаналізована взаємодія рослинницької та тваринницької підсистем аграрного підприємства. Крім власних доходів рослинницька галузь одержує надходження від тваринницької галузі у вигляді безкоштовних органічних добрив, водночас надаючи їй безкоштовні корми. Побудована математична модель у вигляді системи двох диференціальних рівнянь, яка належить до моделей типу «хижак-жертва». Динаміка такої системи є нестійкою, але врахування стабілізуючого впливу тваринницької підсистеми на рослинницьку дозволяє забезпечити стійкість моделі. Врахування синергетичної взаємодії двох підсистем дозволяє аграрному підприємству досягти економічної стійкості.

Ключові слова: математична модель, система, стійкість, стаціонарні стани, фазовий простір, аграрне підприємство, рослинництво, тваринництво.

Бабич Татьяна Юрьевна,

старший преподаватель кафедры экономической кибернетики,

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ИССЛЕДОВАНИЕ СТОЙКОСТИ АГРАРНОГО КОМПЛЕКСА

В работе проанализировано взаимодействие растениеводческой и животноводческой подсистем аграрного предприятия. Кроме собственных доходов растениеводческая отрасль получает поступления от животноводческой отрасли в виде бесплатных органических удобрений, одновременно предоставляя ей бесплатные корма. Построена математическая модель в виде двух дифференциальных уравнений, которая относится к моделям типа «хищник-жертва». Динамика этой системы неустойчива, но учет стабилизирующего влияния животноводческой подсистемы на растениеводческую позволяет обеспечить устойчивость модели. Учет синергетического взаимодействия двух подсистем позволяет аграрному предприятию достичь экономической устойчивости.

Ключевые слова: математическая модель, система, устойчивость, стационарные состояния, фазовое пространство, аграрное предприятие, растениеводство, животноводство.

Tetyana Babych,

Senior Lecturer at the Economic Cybernetic Department, National University of Water and Environmental Engineering

AGRICULTURAL COMPLEX STABILITY INVESTIGATION

The research analyzes the crop production and livestock subsystems interaction in the agrarian enterprise. Both subsystems evolve due to their own returns. In addition, the crop production sector receives income from the livestock industry in the form of free organic fertilizers, while giving it free feed. The mathematical model is constructed as a system of two differential equations that relates to models of «predator-victim» type. The dynamics of this system is unstable, but accounting for the stabilizing effect of the livestock subsystem on crop production allows to ensure the stability of the model. Thus, accounting for the synergistic interaction of the two subsystems allows the agrarian enterprise to achieve economic stability.

Key words: mathematical model, system, stability, stationary states, phase space, agricultural enterprise, crop production sector, livestock industry.

Постановка проблеми. Основною метою соціально-економічної політики будь-якої країни є забезпечення стійкості економічної діяльності. Кожна економічна система діє в умовах невизначеності зовнішнього середовища. Стабільності існування та розвитку промислових підприємств, а також галузей народного господарства загрожують наявна фінансово-політична нестабільність, жорстка конкуренція тощо. Україна є аграрною країною, у якій аграрний сектор забезпечує понад 40% валютних надходжень, тому особливо актуальним є підтримання стійкості функціонування підприємств аграрного сектора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія стійкості систем на сьогодні достатньо розвинена в загальному вигляді і представлена роботами таких учених: В. Арнольд, В. Аніщенко, О. Івахнен-

ко, О. Ляпунов, М. Месарович, М. Моїсєєв, М. Морішіма та ін. Дослідженням питань стійкості економічних систем у своїх працях займалися такі науковці: В. Благодатний, В. Бровко, В. Вітлінський, С. Глівенко, В. Гесць, Б. Карпінський, І. Лук'яненко, О. Ляпунов, М. Соколов, О. Теліженко, В. Трояновський, М. Павловський, М. Фоміна, Т. Шовгенов та інші. Проблеми забезпечення стійкого економічного розвитку аграрної сфери порушують у своїх працях такі російські вчені: Т. Н. Мизнікова [1] та А. Л. Пустуєв [2]. Значної уваги надано дослідженню факторів впливу на економічну стійкість аграрного підприємства, виокремленню її видів із метою побудови моделі забезпечення стійкості в довгостроковій перспективі. Для моделювання динамічних процесів в екології й економіці широко використовують модель типу «хижак-жертва» (модель Лоткі-Вольтерра) [3]. Під час моделювання економічних систем використовують різноманітні модифікації цієї моделі [4–9].

Водночас, незважаючи на достатню кількість наукових досліджень, недостатньо вивченою залишається проблема дослідження стійкості підприємств аграрної галузі, у яких ведеться господарювання за декількома пов'язаними напрямками.

Метою цього дослідження є вироблення єдиного підходу до аналізу стійкості аграрних підприємств, які поєднують рослинницьку та тваринницьку галузі виробництва. У роботі було **поставлено завдання** проаналізувати умови стійкості аграрного комплексу на основі моделі Лоткі-Вольтерра.

Виклад основного матеріалу. У світі є актуальною проблема недостатньої кількості продовольства. Україна має великий потенціал для виробництва й експорту аграрної продукції на світовий ринок. Обсяги експорту зернових культур постійно зростають. За підсумками 2016–2017 років маркетингових років Україна посіла 2 місце серед країн експортерів зерна. Однак виробництво зернових у 2017 році становило лише 61,3 млн тон проти 66,1 млн тон у 2016 році. Поголов'я великої рогатої худоби в Україні за 2017 рік скоротилося на 4%. Тому надзвичайно актуальною є проблема визначення методів стабілізації роботи підприємств аграрного сектору. Підтримка аграрних підприємств із боку держави є недостатньою, ведення аграрного бізнесу продовжує залишатися складним у фінансово-економічному відношенні. Якщо рівень рентабельності рослинницької галузі України у 2016 році становив 44,3%, то рентабельність тваринницької галузі становила лише 7,7%.

Основними галузями аграрного бізнесу є рослинництво та тваринництво. Рослинницька галузь є більш рентабельною й інвестиційно привабливою, оскільки такі культури як пшениця, ячмінь, кукурудза, соняшник, соя, ріпак здебільшого вирощують із метою експортування. Водночас поголів'я худоби і птиці скорочується, обсяги виробництва у тваринництві знижуються, незважаючи на те, що населення України споживає молока, м'яса, яєць та інших продуктів тваринництва нижче фізіологічної потреби. Наявні перспективи експортування молочної продукції недостатньо стимулюють інвесторів займатися вирощуванням великої рогатої худоби для виробництва молока. Крупні аграрні корпорації віддають перевагу рослинницькій галузі як більш перспективній щодо швидкого одержання прибутку (рис. 1) [10]. Тому завданням держави є підтримка тваринницької галузі з метою забезпечення стабільного розвитку рослинницько-тваринницького комплексу.

Тваринницька галузь є залежною від рослинництва, оскільки ефективність її роботи багато в чому визначається станом кормової бази. З другого боку, тваринництво забезпечує постачання в рослинницьку галузь органічних добрив, які є необхідною умовою підтримання родючості ґрунтів. Високий рівень урожайності культур та інтенсивності землеробства служить підґрунтям збільшення виробництва тваринницької продукції в господарстві. Із загальної кількості продукції рослинництва, отриманої на полях і природних угіддях, приблизно 75% не може бути безпосередньо використано для харчування людини. Цю частину врожаю можна перетворити на повноцінну продукцію, тільки використовуючи як корм для тварин, або ж як добрива для ґрунту.

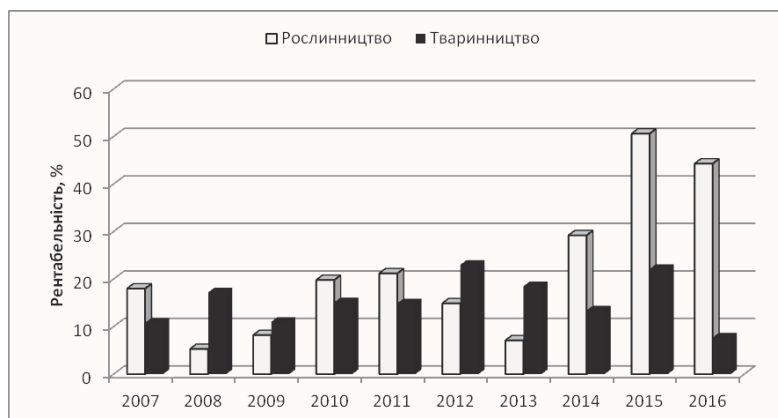

Рис. 1. Динаміка рентабельності галузей рослинництва і тваринництва в Україні (2007–2016 рр.)

Перевагами тваринництва, порівняно з рослинництвом, є менша залежність від природно-кліматичних умов, слабше виражена сезонність виробництва. Протягом року у тваринництві більш рівномірно використовують основні й оборотні засоби виробництва, робочу силу, виручка від реалізації продукції також надходить більш рівномірно. Тому ті господарства, у яких раціонально поєднуються галузі рослинництва і тваринництва, є більш стійкими в економічному плані та ефективніше використовують свій ресурсний потенціал. Головна проблема полягає в тому, щоб правильно визначити пропорції рослинницької та тваринницької підсистем, які забезпечать ефективне виробництво та стабільність підприємства.

Рівень рентабельності рослинницької галузі Рівненської області стабільно зростає протягом останнього десятиріччя. Рентабельність тваринницької галузі помітно виросла за останні два роки, досягнувши рівня 10%.

Розглянемо аграрне підприємство як систему, основними об'єктами якої є підсистеми рослинництва і тваринництва (рис.2). Система рослинництва розвивається завдяки власним доходам і надходженням від тваринницької галузі у вигляді безкоштовних органічних добрив.

Рис. 2. Схема діяльності рослинницько-тваринницького аграрного підприємства

Для одержання високих урожаїв потрібно підтримувати у ґрунті необхідний баланс гумусу. Ґрунт без органічних речовин виснажується, врожаї зменшуються. Втрата 0,1% гумусу у ґрунті зменшує врожайність зерна на 0,5 ц/га [11]. Для повного відтворення запасів гумусу слід пріоритетувати на гектар ріллі по 10–12 тон органіки. У Рівненській області поступово зростає обсяг внесених органічних добрив під посіви сільськогосподарських культур (із 0,7 т/га у 2013 році до 1,1 т/га у 2016 році), але ця кількість далека від потрібної. Раніше підтримку цього балансу покладали на вітчизняне тваринництво, проте поголів'я худоби в Україні швидко скорочується. За даними [10] на 15 липня 2017 року у країні нараховувалося 3682,3 тис. голів великої рогатої худоби, що менше за показники на аналогічну дату 2016 року на 1,8%, а за 2 роки поголів'я зменшилося на 5,2%.

Система тваринництва розвивається завдяки власним доходам і надходженням від рослинницької галузі у вигляді безкоштовних кормів. Надходження кормів у тваринницьку підсистему має подвійний ефект. По-перше, це дозволяє не витратити додаткові кошти на закупівлю кормів. По-друге, збільшення продукції рослинництва веде до збільшення надоїв молока, що є вторинним економічним ефектом позитивного впливу рослинницької галузі.

Побудуємо математичну модель описаної вище аграрної системи та проведемо її дослідження на стійкість. Під час побудови моделі будемо опиратися на статистичні дані аграрного виробництва в Рівненській області. Одним із провідних аграрних підприємств Рівненської області, які поєднують рослинницьку і тваринницьку галузі, є ТОВ СГП «Імені Воловікова». Підприємство є одним із основних виробників молока в Західному регіоні України. Разом із надсучасним тваринницьким комплексом, де утримують біля 2000 корів, підприємство також займається вирощуванням зернових, технічних культур та овочів, а також є одним із найбільших платників податків у бюджет області.

Для побудови математичної моделі економічної діяльності підприємства введемо умовні позначення:

x_1 – економічний ефект (прибуток) рослинницької підсистеми (млн грн);

x_2 – економічний ефект (прибуток) тваринницької підсистеми (млн грн).

Згідно з даними [10], за 2016 рік середня закупівельна ціна зерна становить 3250 грн за тону, середня врожайність зернових – 4 тони на гектар. У разі посівної площі господарства 5500 га очікуваний дохід складе

$$3250 \times 4 \times 5500 = 71,5 \text{ (млн грн)}.$$

Середня рентабельність зернової галузі становить 30%. Але, прибуток у цій галузі ділиться між виробником, трейдером і логістичними структурами, тому «чиста» рентабельність виробника буде дещо нижчою від офіційних показників. У наших оцінках ми будемо приймати рівень рентабельності виробника зерна на рівні 15%. Очікуваний прибуток складе

$$71,5 \times 0,15 / (1 + 0,15) = 9,33 \text{ (млн грн)}.$$

Середня закупівельна ціна молока становить 6,28 грн/кг, середній річний удій – 4000 кг. Тоді для господарства на 1800 голів річний дохід складе

$$6,28 \times 4000 \times 1800 = 45,22 \text{ (млн грн)}.$$

З урахуванням середньої рентабельності тваринницької підгалузі 10% очікуваний річний прибуток становитиме

$$45,22 \cdot 0,1 / (1 + 0,1) = 4,11 \text{ (млн грн.)}$$

Умовою ефективного господарювання є виділення частини щорічного прибутку на підтримання та розширення виробництва. Під час побудови моделі ми будемо вважати, що рослинницька підсистема виділяє 30% від свого прибутку на свою підтримку та розширення; тваринницька підсистема виділяє 30% від свого прибутку на свою підтримку та розширення та 30% прибутку на підтримку рослинницької підгалузі. Представимо економічний ріст рослинницької підсистеми у вигляді доданка bx_1x_2 , де коефіцієнт $b=0,10$.

Водночас слід урахувати ефект виснаження сільськогосподарських земель. Високий урожай виснажує ґрунт і, в разі недостатнього внесення органічних і мінеральних добрив, наступного року дещо знижується. Опишемо цей ефект, який за оцінками експертів може досягати 15%, за допомогою доданка $-ax_1$ ($a=0,15$).

Економічний ріст тваринницької підсистеми, який визначається самоінвестуванням, представимо за допомогою доданка cx_2 ($c=0,30$). Частина продукції тваринницької підсистеми переходить до рослинницької підсистеми у вигляді органічних добрив. Логічно вважати, що частина збільшується пропорційно до кількості тварин та обсягу рослинницького виробництва. Представимо цю частину у вигляді доданка $-dx_1x_2$ ($d=0,088$).

Таким чином, взаємодію двох основних компонентів схеми, зображеної на рис. 2, можна представити у вигляді системи двох диференціальних рівнянь

$$\begin{cases} \frac{dx_1}{dt} = -ax_1 + bx_1x_2; \\ \frac{dx_2}{dt} = cx_2 - dx_1x_2. \end{cases} \quad (1)$$

Усі коефіцієнти системи (1) a, b, c, d є додатними.

Система (1) є математичною моделлю конкуренції типу «хижак-жертва» [3]. Система має стаціонарну точку

$$x_{1c} = c/d; \quad x_{2c} = a/b. \quad (2)$$

Для розв'язування системи рівнянь (1) використаємо метод Рунге-Кутта [12]. Аналіз розв'язку (рис. 3) показує, що прибуток рослинницької та тваринницької підсистем буде циклічно змінюватися з періодом близько 30 років, злегка відхиляючись від своїх стаціонарних значень $x_1=9,33, x_2=4,11$.

Оскільки побудована нами модель є аналогом системи «хижак-жертва», вона є нестійкою [3; 13]. Фазовий портрет системи (рис. 4) підтверджує цей висновок (розбіжність фазової траєкторії).

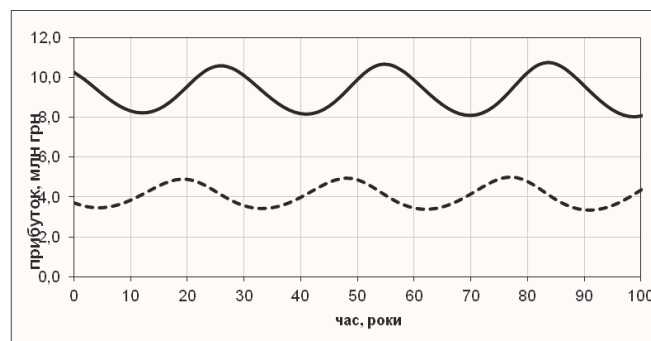

Рис. 3. Динаміка прибутку тваринницької (штрихова лінія) та рослинницької (суцільна лінія) підсистем

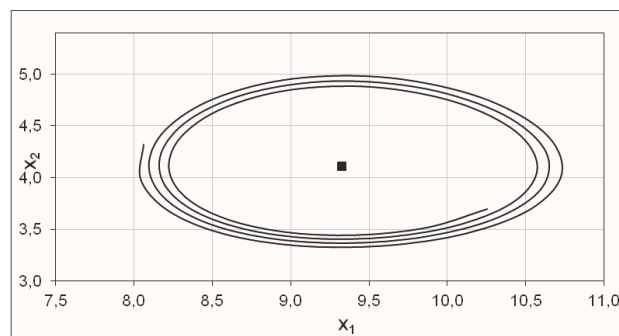

Рис. 4. Фазовий портрет системи рослинницько-тваринницького аграрного комплексу

Причина нестійкості моделі (1) може полягати в недостатньо точному врахуванні впливу постачання кормів на систему тваринництва. Постачання кормів не лише покращує фінансове становище тваринницької підсистеми (економія ресурсів), але й підвищує її продуктивність завдяки підвищенню надоїв молока. Для врахування цього додаткового ефекту додамо до правої частини другого рівняння системи (1) доданок $+ex_1$. Коефіцієнт e є додатним. Тоді отримаємо математичну модель у такому вигляді:

$$\begin{cases} \frac{dx_1}{dt} = -ax_1 + bx_1x_2; \\ \frac{dx_2}{dt} = cx_2 + ex_1 - dx_1x_2. \end{cases} \quad (9)$$

У моделі (9) значення коефіцієнтів a, b, c є такими ж, як і в моделі (1). Для інших коефіцієнтів приймаємо $d=0,1; e=0,18$. Система (9) має дві стаціонарні точки. Розв'язок, який має економічний зміст, буде таким:

$$\begin{cases} x_{10} = \frac{ac}{ad - be}, \\ x_{20} = \frac{a}{b}. \end{cases} \quad (10)$$

Для того, щоб точка мала економічний зміст, необхідно виконання умови $ad > be$.

Для побудови лінеаризованої системи обчислимо матрицю частинних похідних вихідної системи в точці (x_{10}, x_{20}) .

$$\frac{\partial f_1}{\partial x_1} = -a + bx_2; \quad \frac{\partial f_1}{\partial x_2} = bx_1; \quad \frac{\partial f_2}{\partial x_1} = e - dx_2; \quad \frac{\partial f_2}{\partial x_2} = c - dx_1. \quad (12)$$

Для знаходження власних чисел лінеаризованої системи розв'язуємо характеристичне квадратне рівняння

$$\begin{vmatrix} -a + bx_2 - \lambda & bx_1 \\ e - dx_2 & c - dx_1 - \lambda \end{vmatrix} = 0. \quad (13)$$

Враховуючи співвідношення (10), одержуємо рівняння у вигляді:

$$\lambda^2 + \lambda \frac{bce}{ad - be} + ac = 0. \quad (14)$$

Для стійкості системи, яку можна описати характеристичним рівнянням (14), необхідно виконання таких умов [13]:

$$S = a_{11} + a_{22} < 0; \quad D = a_{11}a_{22} - a_{12}a_{21} > 0. \quad (15)$$

Враховуючи (14), ці умови можна записати так:

$$\frac{bce}{ad - be} > 0; \quad ac > 0. \quad (16)$$

Оскільки згідно з (11) маємо $ad > be$ і, крім того, всі коефіцієнти моделі a, b, c, d, e є додатними, то обидві умови (16) виконуються. Отже, побудована модель є стійкою. Графічну ілюстрацію розв'язку системи (9) наведено на рис. 5.

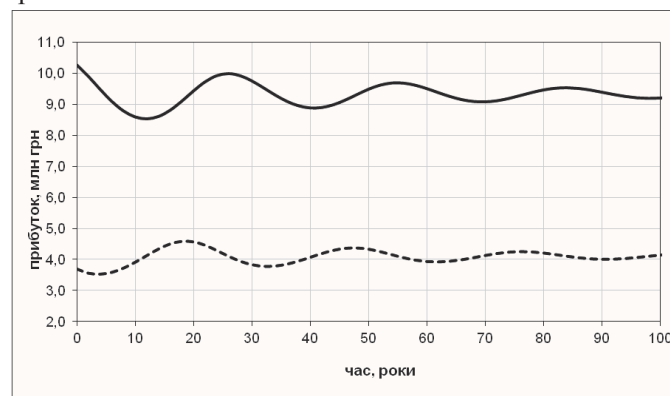

Рис. 5. Зміна з часом економічного потенціалу тваринницької (штрихова лінія) та рослинницької (суцільна лінія) підсистем

Фазовий портрет системи (9) представлено на рис. 7. Одержаний розв'язок належить до типу «стійкий фокус» – фазова траєкторія збігається до стаціонарної точки. Обидва графіки підтверджують стабілізацію системи з бігом часу. Таким чином, урахувавши позитивний ефект рослинницької підсистеми на розвиток тваринництва, ми змогли побудувати математичну модель взаємодії рослинницької та тваринницької підсистем, яка є стійкою.

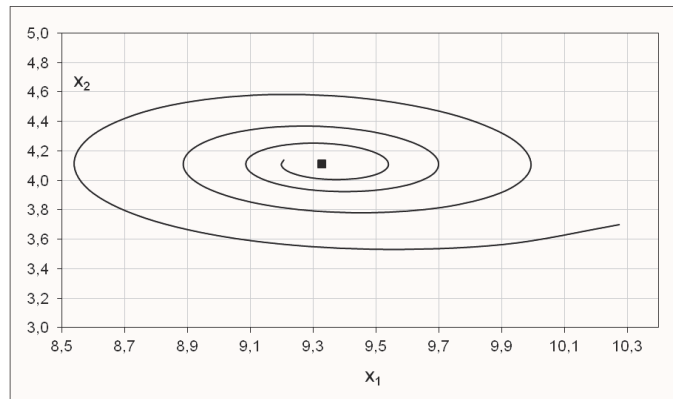

Рис. 7. Фазовий портрет взаємодії рослинницької та тваринницької підсистем аграрного комплексу

Висновки. Нами побудована модель системи аграрного комплексу, який поєднує рослинництво та тваринництво підсистеми. З урахуванням усіх взаємодій система буде стійкою і забезпечуватиме стійкий дохід для комплексу. Розглянутий приклад дозволяє зробити висновок, що під час дослідження стійкості поведінки подібної бінарної економічної системи важливо правильно врахувати всі види взаємодій, а також правильно оцінити коефіцієнти. Отже, проведені дослідження підтверджують тезу про те, що аграрне господарство одержує необхідну стійкість лише під час синергічної взаємодії рослинницької та тваринницької підсистем.

Література:

1. Мызникова Т. Н. Факторы формирования экономической устойчивости агропредприятия. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2005. Т. 7. № 1. С. 57–60.
2. Пустуев А. Л. Экономический механизм устойчивости в системе управления АПК. *Аграрный вестник Урала*. 2008. № 12. С. 31–32.
3. Вольтерра В. Математическая теория борьбы за существование / В. Вольтерра : пер. с франц. М. : Наука, 1976. 285 с.
4. Козик В. В. Проблеми застосування моделей типу «хижак-жертва» в економічній практиці. *Наука та інновації*. 2011. Том Т. 7, N 1. С. 5–15.
5. Колесников А. А. Синергетические методы управления сложными системами: Теория системного синтеза [Текст]. М.: КомКнига, 2006. 240 с.
6. Прасолов А. В. Математические модели взаимодействия фирм как инструмент корпоративного управления [Текст]. *Изв. С.-Петербург. ун-та экономики и финансов*. 2001. № 2. С. 32–48.
7. Kamimura, A. The economic system seen as a living system: a Lotka-Volterra framework [Текст]. *Emergence: Complexity & Organization*. 2011. Vol. 13. № 3. P. 80–93.
8. Грицюк П.М. Дослідження стійкості економічних систем в умовах конкуренції. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Економічні науки*. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. с.73-81.
9. Маценко А.М. Эколого-экономические принципы моделирования циклических колебаний в экономике. *Вісник СумДУ. Серія Економіка*. 2007. № 1. С. 103–110.
10. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] / Сайт Ukrstat.gov.ua. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> 06.02.2018.
11. Шувар І. Про родючість ґрунту треба дбати постійно. *Агробізнес сьогодні*, № 10 (305), травень 2015 р.
12. Бахвалов Н.С., Жидков Н.П., Кобельков Г.М. Численные методы : учеб. пособие. М.: Наука, 1987. 600 с.
13. Ляшенко І.М., Коробова М.В., Столяр А.М. Основи математичного моделювання економічних, екологічних та соціальних процесів: навч. пос. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2006. 304 с.

Отримано: 12 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 18 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 23 лютого 2018 р.

e-mail: naumova.maryna@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-8(36)-106-111

Наумова М. А. Статистичний аналіз та прогнозування безробіття в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 106–111.

УДК 331.56

JEL-класифікація: C-53, J 64

Наумова Марина Анатоліївна,

кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри математики і математичних методів в економіці
Донецького національного університету імені Василя Стуса

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ І ПРОГНОЗУВАННЯ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

У статті проведено ретроспективний аналіз зареєстрованого безробіття в Україні, досліджено його причини і фактори, які впливають на динаміку безробіття. Зроблено аналіз динаміки чисельності зареєстрованих безробітних за одинадцять років методом сезонної декомпозиції. За допомогою методу Бокса-Дженкінса побудовано прогноз часового ряду щомісячної зміни чисельності зареєстрованих безробітних і довірчий інтервал для прогнозних значень.

Ключові слова: ринок праці, безробіття, сезонна декомпозиція, мультиплікативна модель, прогнозування.

Наумова Марина Анатольевна,

кандидат физико-математических наук, доцент, доцент кафедры математики и математических методов
в экономике Донецкого национального университета имени Василья Стуса

СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ БЕЗРАБОТИЦЫ В УКРАИНЕ

В статье проведен ретроспективный анализ зарегистрированной безработицы в Украине, исследованы его причины и факторы, влияющие на динамику безработицы. Сделан анализ динамики численности зарегистрированных безработных за одиннадцать лет методом сезонной декомпозиции. С помощью метода Бокса-Дженкинса построен прогноз временного ряда ежемесячного изменения численности зарегистрированных безработных и доверительный интервал для прогнозных значений.

Ключевые слова: рынок труда, безработица, сезонная декомпозиция, мультипликативная модель, прогнозирование.

Maryna Naumova,

PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Mathematics
and Mathematical Method in Economics, Vasyl' Stus Donetsk National University

STATISTICAL ANALYSIS AND UNEMPLOYMENT FORECASTING IN UKRAINE

The article presents the retrospective analysis of registered unemployment in Ukraine. Causes and factors affecting the dynamics of unemployment are investigated. The analysis of the registered unemployed numbers dynamics is made in the retrospective of eleven years by the method of seasonal decomposition. With the help of the Box-Jenkins method, the forecast for the time sequences of the registered unemployed numbers monthly change and the confidence interval for the projected values are made.

Key words: labor market, unemployment, seasonal decomposition, multiplicative model, forecasting.

Постановка проблеми. Однією з найсерйозніших проблем економічного розвитку сучасного українського суспільства є дисбаланс у функціонуванні національного ринку праці, особливо сфери зайнятості. Важливим показником соціально-економічної нестабільності у сфері трудових відносин є безробіття, яке протягом останніх років знов стало відчутним і почало зростати. Збільшення кількості безробітного населення призводить до низки негативних явищ в економічному і в соціальному стані нашої держави, створює цілий комплекс проблем: відбувається недовикористання економічного потенціалу суспільства, зменшується чисельність платників податків, з'являються додаткові витрати на підтримку безробітних, скорочується купівельна спроможність населення, а водночас знижується рівень життя населення, зростає ризик соціального напруження тощо. У зв'язку з цим важливим завданням держави стає регулювання цього соціально-економічного явища на макроекономічному рівні.

Моделювання та прогнозування основних соціально-економічних показників ринку праці, зокрема безробіття, є одним із важливих завдань економічного аналізу ринкової ситуації. Одержані прогнозні значення використовують для прийняття обґрунтованих стратегічних рішень як органи державної вла-

ди, так і великі бізнес-структурами. Актуальність дослідження обумовлюється необхідністю всебічного аналізу складових ринку праці України та виявлення тенденцій його розвитку за допомогою економіко-математичного моделювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми безробіття досліджували у своїх роботах багато вчених. Серед зарубіжних науковців можна виділити таких, як А. Оукен, Жан Батіст Сей, Р. Гаяд та В. Дикенс [1], які розглядали питання співвідношення безробіття-вакансії, нобелівських лауреатів П. Даймонда, Д. Мортенсена і К. Піссарідеса [2], які займалися питаннями дослідження ринків праці з труднощами пошуку. Різноманітні теоретико-методологічні аспекти безробіття знайшли відображення у працях вітчизняних учених, серед яких Е. Лібанова, Д. Богиня, В. Онікієнко [3], В. Близнюк, І. Марченко [4], Ю. Маршавін [5], М. Судаков [6] та інші.

Метою статті є дослідження стану безробіття в Україні й аналіз динаміки чисельності зареєстрованих безробітних методом сезонної декомпозиції.

Виклад основного матеріалу. Політична й економічна кризи останніх років в Україні сприяли помітному погіршенню соціально-економічних показників ринку праці: скоротилася кількість економічно активного та зайнятого населення, зросла кількість безробітного населення, реальний рівень заробітної плати скоротився, а з ним упав і рівень життя населення. За даними Державної служби статистики України у I півріччі 2017 року чисельність економічно активного населення становила 17,8 млн осіб, зайнятого населення – 16,1209 млн осіб та безробітного – 1,7097 млн осіб. За період із 1995 по I півріччя 2017 року чисельність економічно активного населення України зменшилась на 7,662 млн осіб, тобто на 30%, чисельність зайнятого населення країни зменшилась на 8,004 млн осіб, темп спаду складає 33,2%. За період 1995-I півріччя 2017 року абсолютний приріст чисельності безробітного населення України за методологією МОП дорівнював 272,7 тис. осіб, що складає 19% (рис. 1). Рівень безробіття у 2016 році становив 9,3%, для жителів сільської місцевості – 9,7%, що не набагато більше, ніж рівень безробіття жителів міських поселень – 9,2%.

Важливим показником розвитку держави в соціальній сфері є співвідношення чисельності безробітного населення України за методологією МОП і чисельності населення, яке стало на облік у Державній службі зайнятості як безробітне. Починаючи з 1999 року, питома вага зареєстрованого безробіття у загальній чисельності безробітних поступово зростала до 2008 року і досягла в цьому році свого максимального значення – 59,3%. Це пов'язано з реакцією українського ринку праці на світову кризу 2008–2009 років, яка призвела до девальвації гривні, зупинок роботи підприємств, зниження обсягів будівництва, скорочення кількості робочих місць і вивільнення великої кількості працівників. У 2016 році відсоток зареєстрованого безробіття опустився до рівня 23,3%. Свого мінімального значення цей показник набув уже в I півріччі 2017 року – 22,7%.

Зменшення питомої ваги зареєстрованих безробітних у загальній кількості безробітного населення свідчить про наявність негативних тенденцій на ринку праці, бо вказує на ряд невирішених проблем соціального характеру: недосконалість системи соціального захисту безробітних; невеликого розміру допомоги через безробіття; невідповідності роботи, що пропонується людині, до його кваліфікації, умінь та знань, та навпаки; невідповідності рівня заробітної плати, яку пропонують кандидату, до очікуваному ним рівню; перетікання робочої сили з формального сектору економіки в неформальний тощо.

Кількість безробітних, які зареєстровані в органах Державної служби зайнятості, тобто тих осіб, які в установленому порядку одержали офіційний статус безробітного, за період із 1999 по I півріччя 2017 року скоротилась на 844,3 тис. осіб, тобто на 72% (рис. 1). Порівняно зі зменшенням безробітного населення України за методологією МОП в аналогічний період, яке склало 34,6%, це більш ніж у два рази. З одного боку, це свідчить про те, що відбуваються і набирають сили зміни системи соціального захисту безробітних щодо соціальних умов ринкових перетворень, а з другого боку, що значна кількість безробітного населення не бажає отримувати офіційний статус безробітного, вважає за краще вирішувати проблеми пошуку роботи самостійно, не покладаючись на допомогу держави, тим паче, що з плином часу розмір допомоги через безробіття зменшується, людина втрачає право на цю допомогу і часто взагалі не бачить сенсу в реєстрації. У 2014 році, незважаючи на складну політичну ситуацію в Україні та велику кількість внутрішньо переміщених осіб, не спостерігалось різкого збільшення зареєстрованого безробіття, темп приросту був лише 5%, а у 2015–2016 роках знов кількість безробітних, які зареєстровані в органах Державної служби зайнятості, зменшилася на 24%. У 2016 році із загальної кількості безробітних менше ніж четверта частина були офіційно зареєстрованими.

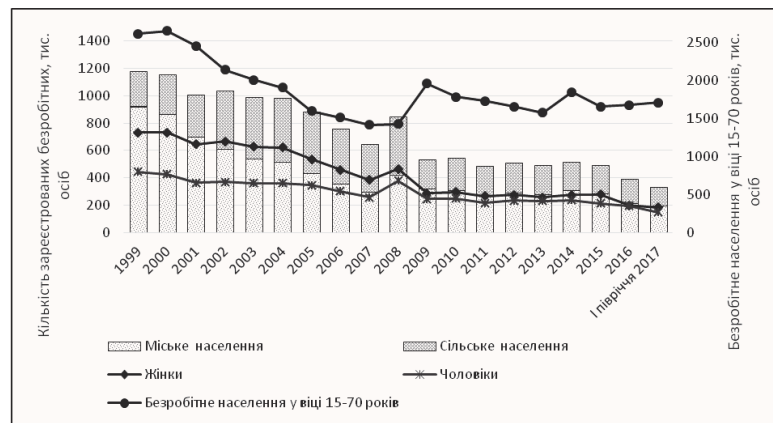

Рис. 1. Динаміка кількості безробітного населення за методологією МОП і кількості зареєстрованих безробітних, 1999–2016 рр.

*Джерело: побудовано за даними [7].

Аналіз динаміки чисельності зареєстрованих безробітних за гендерною ознакою показує, що в період із 1999 по I півріччя 2017 року кількість зареєстрованих безробітних жінок перевищувала кількість зареєстрованих безробітних чоловіків, але за останні роки вона помітно зменшилася, у 2016 році кількість зареєстрованих безробітних жінок і чоловіків майже зрівнялась. Це свідчить про те, що у зв'язку з кризою на ринку праці, пошуки роботи, зокрема самостійні, для людей обох статей стали значно складнішими, зросли вимоги для кандидатів і рівень затребуваних компетенцій.

Динаміка зареєстрованого безробіття в міських і сільських поселеннях має також тенденцію до зменшення. З 1999 по 2004 рік чисельність безробітних у міських поселеннях перевищувала їх чисельність у сільських – у 1999 році аж на 263,13%. Із 2005 року чисельність зареєстрованих безробітних у міських поселеннях стала менше ніж чисельність безробітних у сільській місцевості. Це пов'язано з періодом економічного зростання в Україні, що призвело до відкриття нових підприємств, зокрема у приватному секторі, які майже цілком знаходились у міських поселеннях. Але поліпшення економічної ситуації в країні не так відчутно торкнулося сільського господарства, що призвело до збільшення зареєстрованого безробіття в сільській місцевості. І вже криза 2008–2009 років знов змінила ситуацію в бік збільшення кількості безробітних у міських поселеннях. Кількість зареєстрованих міських безробітних за період 1999-I півріччя 2017 рр. зменшилася на 78,8%, а сільських – на 46,9%.

Аналіз методом сезонної декомпозиції динаміки чисельності зареєстрованих безробітних на базі даних Державної служби зайнятості за 2007–2017 роки по місяцях показав, що зміна значень кількості безробітних, що стали на облік, має чітко виражений сезонний характер (рис. 2) і спадний тренд.

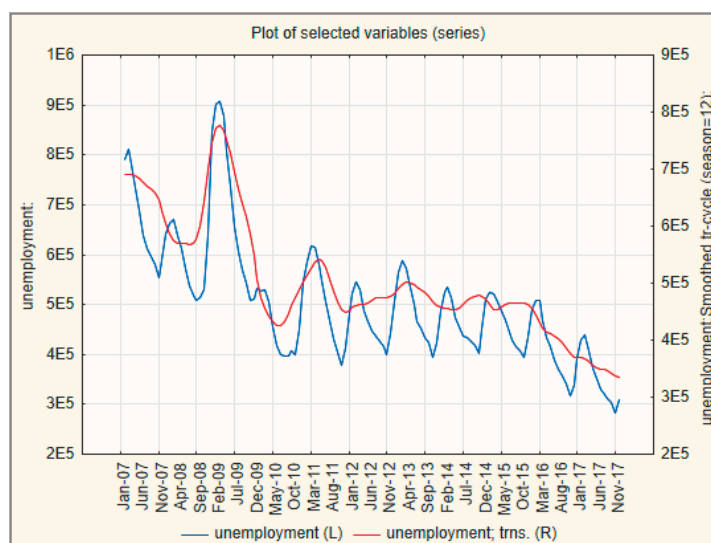

Рис. 2. Динаміка чисельності зареєстрованих безробітних по місяцях та тренд-циклічна компонента, осіб, 2007–2017 рр.

Наявність сезонності також підтвердилася під час застосування спектрального аналізу Фур'є. На побудованому графіку спектральної щільності (рис. 3) можна побачити підтвердження гіпотези про існування стійкого циклу з періодом у 12 місяців. Нижню точку циклу майже завжди спостерігаємо в жовтні (окрім 2008 та 2010 років – серпень), а верхню – у лютому (2015, 2016 роки – січень). Річний розмах коливався в межах від 130,28 тис. осіб у 2015 році до 397,7 тис. осіб у 2009 році.

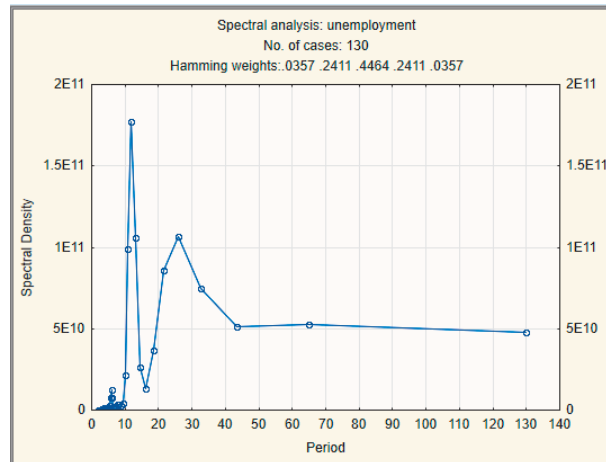

Рис. 3. Графік спектральної щільності

Згідно із сезонною декомпозицією запишемо модель у вигляді добутку трьох компонент (мультиплікативна модель):

$$Y(t) = S(t) * T(t) * E(t), \quad (1)$$

де $Y(t)$ – рівні часового ряду чисельності безробітних, $S(t)$ – сезонна компонента, $T(t)$ – тренд-циклічна компонента, $E(t)$ – нерегулярна компонента.

Сезонна компонента описує регулярні коливання, які носять заздалегідь відомий періодичний або близький до нього характер і завершуються протягом періоду спостереження. Сезонність безробіття можна пояснити сезонністю ряду галузей економіки: сільського господарства, будівництва, туристичного бізнесу тощо, у яких відбуваються значні зміни попиту на робочу силу протягом року. Щороку в один і той же час трудові ресурси поповнюються завдяки випускникам різних навчальних закладів, особам, які відслужили в армії. Багато людей наймаються на сезонні роботи, зокрема і за кордоном. Підбиття підсумків роботи за рік на підприємствах також часто є підставою для прийняття керівництвом підприємств непопулярних рішень про скорочення або про додатковий прийом на роботу.

Нерегулярна компонента – це непрямий показник нестійкості та нестабільності ринку праці, а збільшення її амплітуди – це ознака зростання невизначеності на ринку праці, коли ситуація може раптово змінитися в будь-який бік. Нерегулярність визначають багатьма факторами, серед яких зміни в демографічній ситуації, політичні впливи на ситуацію у країні, економічні спади та підйоми тощо.

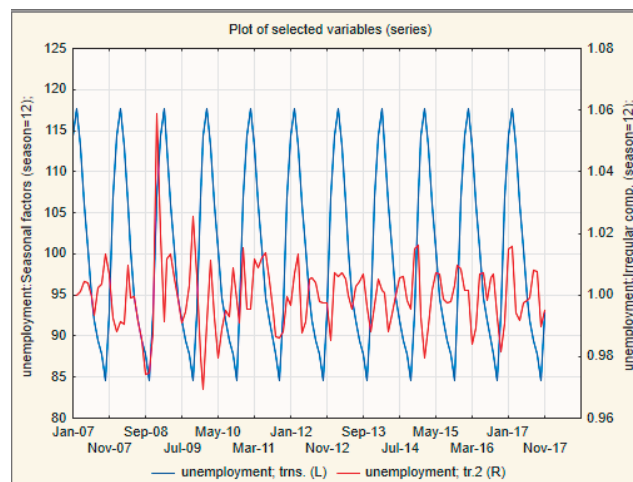

Рис. 4. Динаміка сезонної та нерегулярної компонент часового ряду зміни чисельності зареєстрованих безробітних

Із рис. 4 можна побачити, що сезонна компонента має сталу амплітуду коливань, а нерегулярна – амплітуду, що постійно змінюється. За період 2008–2010 років можна було спостерігати значне коливання нерегулярної компоненти, у ці роки число безробітних у середньому змінювалося щорічно на 35827 осіб, стандартне відхилення складало 34771 осіб; із 2011 року таких значних коливань не було спостережено, окрім сплеску у 2014 і початку 2017 року, у період із 2011 року число безробітних у середньому змінювалося щомісячно на 25900 осіб, стандартне відхилення складало 15523 осіб. Такі зміни варіабельності чисельності безробітних опосередковано свідчать про нестабільність на ринку праці та негативні явища турбулентності економіки загалом.

Для побудови прогнозу поведінки часового ряду використовуємо метод Бокса-Дженкінса (ARIMA), який дозволяє будувати адекватні моделі часових рядів. Для цього вихідний нестационарний ряд перетворимо за допомогою взяття першої різниці та логарифмування, одержимо прогноз на 12 місяців (таблиця 1).

Таблиця 1

Прогнозні дані чисельності зареєстрованих безробітних, осіб

Період	Прогноз	Нижній 90%	Верхній 90%
Грудень 2017	357875	342449	373996
Січень 2018	378491	347414	412347
Лютий 2018	386437	345193	432610
Березень 2018	368268	321866	421360
Квітень 2018	343243	294425	400156
Травень 2018	325002	274165	385267
Червень 2018	304528	253020	366521
Липень 2018	293299	240294	357997
Серпень 2018	284251	229847	351531
Вересень 2018	276740	221028	346494
Жовтень 2018	262829	207475	332952
Листопад 2018	286015	223274	366387

У таблиці наведено одержані прогнозные значення, середня відносна помилка прогнозу становить 2,55%, за проведеними тестами можна стверджувати, що залишки моделі мають нормальний закон розподілу, крос-перевірка також підтвердила адекватність побудованої моделі. Перша колонка в таблиці 3 – це точкова оцінка величини часового ряду, дві наступні – довірчий 90% інтервал, тобто інтервал, у який потраплять із 90% імовірністю істинні значення величини зміни безробіття. На рис. 5 показано прогноз із довірчими інтервалами щомісячної зміни числа безробітних в Україні.

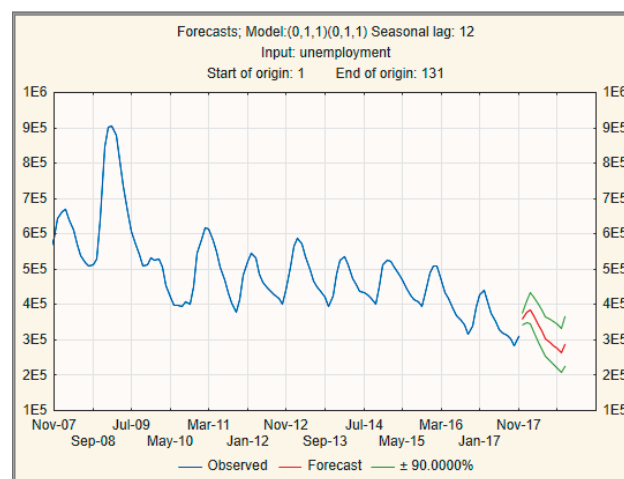

Рис. 5. Прогноз чисельності зареєстрованих безробітних на 12 місяців

Таким чином, на наступний рік прогноують такі ж сезонні коливання, як і в попередні роки, з середньою щомісячною зміною в 18686 осіб і стандартним відхиленням у 10765 осіб за умови незмінності протягом прогнозного періоду нині наявних факторів, що впливають на безробіття, і взаємозв'язків між ними. Загальна ж тенденція зменшення зареєстрованого безробіття не є показником покращення стану ринку праці, вона зумовлена багатьма причинами, серед яких загальне зменшення чисельності населення України, зокрема й економічно-активного, високий рівень міграції, недосконалість системи соціального захисту безробітних тощо.

Висновки. Отже, безробіття – це негативне явище, яке є наслідком дисбалансу на ринку праці, коли пропозиція робочої сили перевищує попит на неї. Частина економічно активного населення бажає працювати, але не може реалізувати свої можливості, роботодавці не можуть знайти працівників необхідної кваліфікації. Розв’язання проблеми безробіття стає першочерговим завданням суспільства, оскільки перевищення природного рівня безробіття може привести до соціальної й економічної напруженості. Для усунення дисбалансу попиту та пропозиції робочої сили корисним є постійний моніторинг ринку праці, зокрема сезонного, довгострокового та циклічного безробіття, із застосуванням статистичного аналізу, сучасних методів економіко-математичного моделювання та прогнозування, оскільки державна політика боротьби з безробіттям повинна зосереджуватися саме на довгостроковій перспективі, забезпечуючи не тільки зайнятість населення, а й стабільне економічне зростання.

Література:

1. Rand Ghayad and William Dickens. What Can We Learn by Disaggregating the Unemployment-Vacancy Relationship? *Federal Reserve Bank of Boston*, October 2012. P. 1–13.
2. Pissarides, C. A. (2000), *Equilibrium Unemployment Theory*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts. Chapter 1: The Labor Market.
3. Онікієнко В. В. Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення: [науково-аналітична монографія]. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2013. 456 с.
4. Марченко І. С. Довготривале безробіття в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2013, № 2 (20). С. 224–233.
5. Маршавін Ю. М. Економічна ефективність заходів щодо активного сприяння зайнятості зареєстрованих безробітних в умовах тривалої кризи: методологія та інструментарій оцінювання. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016, № 1. С. 3–7.
6. Судаков М. В. Випереджальне оцінювання рівня безробіття на основі щомісячного опитування експертів: адаптація досвіду Німеччини. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2014, №4. С. 63–64.
7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 06.02.2018 р.).

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Андрейченко Андрій Вадимович ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ БЕЗВІДХОДНОГО АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА	4
Захарченко Володимир Іванович РЕФОРМА З ДЕТИНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК КОМПЛЕКС РІЗНОПЛАНОВИХ ЗАХОДІВ	9
Зачосова Наталія Володимирівна НАПРЯМИ СТАБІЛІЗАЦІЇ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	14
María Zubareva ANTI-CRISIS COMMUNICATIONS IN CRISIS MANAGEMENT	19
Князевич Анна Олександрівна, Крайчук Олександр Васильович, Дяченко Лідія Антонівна ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ТА АКТИВІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕХНОПАРКОВИХ СТРУКТУР	24
Топішко Наталія Петрівна, Топішко Іван Іванович, Галецька Тетяна Іванівна МЕРЕЖЕВА ЕКОНОМІКА ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В ГЛОБАЛЬНИХ КООРДИНАТАХ	33

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ ГАЛУЗЯМИ ТА ПІДПРИЄМСТВАМИ

Снісарчук Ірина Володимирівна РОЛЬ ФАНДРАЙЗИНГУ В УПРАВЛІННІ МАРКЕТИНГОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	40
Строкович Ганна Віталіївна ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЛОГІСТИЧНИХ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ	44
Хілуха Оксана Анатоліївна КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ АНАЛІЗУВАННЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ	48

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ ГАЛУЗЯМИ ТА ПІДПРИЄМСТВАМИ

Ліснічук Оксана Андріївна ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	53
--	----

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ ТА КРЕДИТ

Бедринець Мирослава Дмитрівна ЛІДЕРСТВО У ФІНАНСАХ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ	59
Внукова Наталія Миколаївна УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ У СФЕРІ ФІНАНСОВОГО МОНИТОРИНГУ	64
Пасічник Юрій Васильович БЮДЖЕТНІ ВАЖЕЛІ ВПЛИВУ НА ТРИВАЛІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ	69
Погореленко Наталія Петрівна МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КРАЇНИ ЯК ЗОВНІШНІЙ ФАКТОР СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ	74

ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Височан Олег Степанович
ВПЛИВ СТЕРЕОТИПІВ НА СПРИЙМАННЯ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ РЕЦИПІЄНТОМ90

Замула Ірина Валеріївна, Осадча Тетяна Станіславівна
ПРИРОДНА РЕНТА ЯК ОБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ Й ОПОДАТКУВАННЯ95

**МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ**

Бабич Тетяна Юріївна
ДОСЛІДЖЕННЯ СТІЙКОСТІ АГРАРНОГО КОМПЛЕКСУ100

Наумова Марина Анатоліївна
СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ І ПРОГНОЗУВАННЯ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ106

Наукове видання

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»
СЕРІЯ «ЕКОНОМІКА»**

Науковий журнал (щоквартальник)

№ 8(36)

Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). 114 с.

Scientific notes of Ostroh Academy National University, «Economics» series: scientific journal. Ostroh : Publishing NaUOA, march 2018. № 8(36). 114 p.

Научные записки Национального университета «Острожская академия», серия «Экономика»: научный журнал. Острог : Изд-во НаУОА, март 2018. № 8(36). 114 с.

Головний редактор *Л. В. Козак*

Відповідальний за випуск *О. І. Дем'янчук*

Адміністратор *Ю. В. Шулик*

Технічний редактор *Р. В. Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

Коректор *Ю. Г. Шабатіна*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 11,39. Наклад 100 пр. Зам. № 11–18.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець СПД Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr.net.